

“TREBAMO PODRŠKU, A NE SAŽALJENJE”

POSLEDNJA ŠANSA ZA PRAVDU ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKE
ŽRTVE RATNOG SILOVANJA

Amnesty International je globalni pokret koji broji više od 7 miliona ljudi koji se zalažu za svijet u kojem će svi uživati ljudska prava.

Naša vizija je da svaka osoba uživa sva prava sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim standardima ljudskih prava.

Mi djelujemo nezavisno od bilo koje vlade, političke ideologije, ekonomskog interesa ili religije – i većinom se financiramo iz članarina i javnih donacija.

© Amnesty International 2017

Ako nije navedeno drugačije, sadržaj ovoga dokumenta zaštićen je Creative Commons licencom (autorstvo, nekomercijalno, bez prerada, međunarodna 4.0 licenca).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Za više informacija posjetite stranicu o dozvolama na našoj web stranici: www.amnesty.org
U slučaju da se autorska prava nad dijelom materijala pripisuju drugom licu, a ne organizaciji Amnesty International, taj dio materijala nije predmet ove Creative Commons licence..

Prvo izdanje 2017. godine od
by Amnesty International Ltd
Peter Benenson House, 1 Easton Street
London WC1X 0DW, UK

Indeks: EUR 63/6679/2017

Izvorni jezik: engleski

amnesty.org

Fotografija na naslovnoj stranici: Žtva gleda razrušenu porodičnu kuću u istočnoj Bosni. Podrška od države i programi pomoći često ne stignu do žena koje žive u zabačenim dijelovima zemlje
© Ziyah Gafić

AMNESTY
INTERNATIONAL

SADRŽAJ

SAŽETAK	9
PRESPORA PRAVDA	10
REPARACIJA: NEOSTVARIVO PRAVO	10
KLJUČNE PREPORUKE	12
METODOLOGIJA	13
UVOD	15
1. PRISTUP PRAVDI	18
1.1 PITANJE KVALIFIKACIJE I SANKCIONISANJA ZLOČINA U SKLADU SA KRIVIČNIM ZAKONOM SFRJ	19
1.2 SPOROST U PROCESUIRANJU RATNIH ZLOČINA I NERIJEŠENI PREDMETI	21
1.3 NAPREDAK I PREOSTALI PROBLEMI U PROCESUIRANJU SEKSUALNOG NASILJA U RATU	23
1.4 UMANJENE KAZNE ZA POČINIOCE RATNOG SEKSUALNOG NASILJA	24
1.5 POTREBA ZA DALJIM UNAPREĐENJEM ZAŠTITE I PODRŠKE SVJEDOCIMA	26
2. REPARACIJA	29
2.1 NEUSVAJANJE NACRTA STRATEGIJE O TRANZICIJSKOJ PRAVDI	30
2.2 NEUSVAJANJE PROGRAMA ZA ŽRTVE RATNOG SEKSUALNOG NASILJA	31
2.3 NEUSKLAĐENOST ZAKONA I PRAVA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA U RATU	31
NEPOSTOJANJE DRŽAVNOG ZAKONA KOJIM SE GARANTUJE PRAVO NA REPARACIJU	32
ZAŠTITA ŽRTAVA U FEDERACIJI BIH: TRENUTNO STANJE	33

NEPRIZNAVANJE STATUSA U REPUBLICI SRPSKOJ	33
BRČKO DISTRIKT - NEUSPOSTAVLJANJE KOMISIJE BLOKIRA PRISTUP OSTVARIVANJU STATUSA I BENEFICIJAMA	34
2.4 ODŠTETA ZA ŽRTVE SEKSUALNOG NASILJA POČINJENOG U RATU: NEOSTVARIVO PRAVO	35
OSTVARIVANJE ODŠTETE U UPRAVNOM POSTUPKU: DISKRIMINACIJA NA OSNOVU PREBIVALIŠTA	35
ODŠTETA U KRIVIČNOM POSTUPKU: PRAVNI LIJEK U TEORIJI	37
ODŠTETA U PARNIČNOM POSTUPKU: OBAVEZA ŽRTAVA DA PLATE VISOKE SUDSKE TROŠKOVE	38
2.5 REHABILITACIJA	41
DOSTUPNOST	42
PRISTUPAČNOST	42
PRIHVATLJIVOST I KVALITET	44
BESPLATNA PRAVNA POMOĆ	45
2.6 RESTITUCIJA	46
2.7 SATISFAKCIJA I GARANCIJE NEPONAVLJANJA	48
PREPORUKE	50
PRISTUP PRAVDI	50
REPARACIJA	51

AKRONIMI

ACED	Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj
BiH	Bosna i Hercegovina
EU	Evropska unija
EUSR	Specijalni predstavnik Evropske unije
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
MMF	Međunarodni monetarni fond
IPA	Instrument predpristupne pomoći Evropske unije
NVO	Nevladina organizacija
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
RS	Republika Srpska
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIPA	Državna agencija za istrage i zaštitu BiH
UNDP	Razvojni fond Ujedinjenih nacija
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
IOM	Međunarodna organizacija za migracije

GLOSAR

POJAM	OBJAŠNJENJE
MINIMALNA OSNOVNA OBAVEZA	Minimalna osnovna obaveza odnosi se na obavezu države da osigura najviši mogući standard zdravlja. U kontekstu žrtava silovanja, taj minimum treba da sadrži pravo na pristup zdravstvenim ustanovama, robama i uslugama na ravnopravnoj osnovi, pristup osnovnim lijekovima i pravednu distribuciju svih zdravstvenih ustanova, roba i usluga. ¹
ODŠTETA	Odšteta se odnosi na naknadu na koju žrtva ima pravo na ime pretrpljene štete. Cilj odštete bi trebao biti da se ispravi moralna i materijalna šteta prouzrokovana krivičnim djelo, kao i da se uzmu u obzir propuštene prilike, uključujući obrazovanje, zaposlenje i potencijalna zarada.
POSEBNA PRAVILA O DOKAZIMA	Principi koji se primjenjuju u predmetima seksualnog nasilja počinjenog u oružanom sukobu. Ovi principi zabranjuju ispitivanje žrtve o njihovom seksualnom ponašanju prije i nakon počinjenog krivičnog djela te dalje nalažu da se pristanak žrtve ne može upotrijebiti kao odbrana u situacijama kada sila, prijetnja silom ili prisilne okolnosti umanjuju ili u potpunosti isključuju sposobnost žrtve da dâ dobrovoljni i istinski pristanak. ²
REPARACIJA	Reparacija se odnosi na mjere kojima država, u mjeri u kojoj je to moguće, obeštećuje žrtve za pretrpljenu štetu i pomaže im da ponovo izgrade svoj život i da se reintegrišu u društvo. Reparacija mora biti proporcionalna težini pretrpljene štete i mora biti jasno propisana zakonom i provodiva. Pet priznatih oblika obeštećenja uključuje kompenzaciju, rehabilitaciju, restituciju, satisfakciju i garancije neponavljanja.
SEKSUALNO NASILJE	Bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze. Seksualno nasilje ima različite oblike, uključujući silovanje, seksualnu zloupotrebu, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju, prisilni prekid trudnoće, prisilnu prostituciju, trgovinu ljudima, seksualno ropstvo, prisilno obrezivanje, prisilnu kastraciju i prisilnu nagost. ³
SEKSUALNO NASILJE POČINJENO U SUKOBU	Incidenti ili obrasci seksualnog nasilja počinjenog nad ženama, muškarcima, djevojčicama ili dječacima koji se dešavaju u toku sukoba ili u post-konfliktnom okruženju, a koji su direktno ili indirektno povezani sa samim sukobom.

¹ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Opšti komentar broj 14 o pravu na najviši mogući standard zdravlja*, E/C12/2000/4, para.43

² Vidjeti Pravilo 70 Pravilnika o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda. Vidjeti također Pravilo 96. Pravilnika o postupku i dokazima Specijalnog suda za Sierra Leone, naslovljeno „Dokazi u slučajevima seksualnog delikta“, koje predviđa iste principe

³ Svjetska zdravstvena organizacija, *Svjetski izvještaj o nasilju i zdravlju*, 2002, str. 149, dostupno na http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf

POJAM	OBJAŠNJENJE
SEKSUALNO ROPSTVO	Kada je 1) počinitelj iskoristio moć povezanu s pravima vlasništva nad jednom ili više osoba kupovinom, prodajom, iznajmljivanjem ili razmjenom te osobe ili više njih, ili ih na slične načine lišavajući slobode i kada je 2) počinitelj uzrokovao da takva osoba ili osobe stupe u jedno ili više djela seksualne prirode. ⁴
SILOVANJE	Kada 1) počinitelj izvrši napad na tijelo neke osobe ponašanjem koje je dovelo do penetracije, bez obzira koliko neznatne, bilo kojeg dijela tijela žrtve ili počinioca spolnim organom, ili analnog ili genitalnog otvora žrtve bilo kojim predmetom ili drugim dijelom tijela i kada je 2) napad izvršen upotrebom sile ili prijetnje silom ili prisilom, kao što je prisila zrokovana strahom od nasilja, prinudom, zatvaranjem, psihološkim mučenjem ili zloupotrebom moći protiv te ili druge osobe ili korištenjem prisilnog okruženja ili je napad počinjen protiv osobe koja nije u mogućnosti da da istinski pristanak. ⁵
TRANSFORMATIVNA REPARACIJA	Transformativna reparacija odnosi se na mjere obeštećenja čiji je cilj da pruže više od uobičajenog obeštećenja i umanje, umjesto da naglase, već postojeću strukturnu nejednakost koja je možda i uzrok počinjenog nasilja. Transformativna reparacija teži poticanju pozitivnih društvenih promjena i stvaranju uslova koji će ekonomski osnažiti žrtvu i donijeti joj finansijsku nezavisnost.

⁴ Međunarodni krivični sud, *Elementi krivičnog djela*, 2011, dostupno na www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf

⁵ Međunarodni krivični sud, *Elementi krivičnog djela*, 2011, dostupno na www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf

Mapa Bosne i Hercegovine, Map br. 3729 Rev.6, mart 2007, Ujedinjene nacije © Ujedinjene nacije

“TREBAMO PODRŠKU, A NE SAŽALJENJE”
POSLEDNJA ŠANSA ZA PRAVDU ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKE ŽRTVE RATNOG SILOVANJA
 Amnesty International

SAŽETAK

“Nikome više ne vjerujem, a posebno ne državi. Svi su me iznevjerili. Živim jedino za sina. On mi je jedina svijetla tačka u životu. A, što se mene tiče...ovo nije život. Ovo je kao da sam na aparatima za održavanje na životu.”

Sanja, Tuzla

Dvije decenije nakon završetka rata, žene žrtve ratnog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini (BiH) su i dalje, ne samo žrtve zločina iz prošlosti, već i nemara vlasti i javnih službi na cijeloj teritoriji države koji im uskraćuju podršku i zanemaruju njihova prava. U vremenu koje je proteklo od oružanog sukoba koji je trajao od 1992. do 1995. godine i koji je doveo do raspada bivše Jugoslavije, položaj žrtava nije se znatno poboljšao. One su i dalje jedna od najmarginaliziranijih grupa u BiH i još uvijek u nemogućnosti da ostvare pristup pravdi, istini i obeštećenju.

Preko 20.000 žena i djevojčica bilo je silovano i podvrgnuto ostalim oblicima seksualnog nasilja u gotovo tri godine rata. Veliki broj je držan u zarobljeništvu i mučen, a neke su podvrgnute prisilnoj trudnoći u takozvanim „logorima za silovanje“, dok su ostatak silovale različite vojne i paravojne grupe na manje organizovan način tokom napada na civilno stanovništvo. U velikoj većini slučajeva, ove žene su bile žrtve višestrukih zločina propisanih međunarodnim pravom, uključujući silovanje, prisilne nestanke i proizvoljno zatvaranje. Veliki broj njih je bilo svjedokom mučenja ili ubistava članova njihovih porodica. Zbog toga pate od teških i često trajnih fizičkih i psihičkih posljedica koje još uvijek utiču na njihov svakodnevni život.

Zaključci iz ovog izvještaja se prvenstveno odnose na žene koje su odlučile da progovore i zatraže pravdu i obeštećenje uprkos svim preprekama sa kojima se suočavaju. Velika većina žrtava seksualnog nasilja i dalje pati u tišini. Brojne prepreke sprečavaju ih da traže svoja prava i prisiljavaju ih da se nose sa posljedicama zločina u potpunoj samoći. Kontinuirani neuspjeh vlasti da se dogovore o mjerama koje bi riješile prava žrtava, te da ih prizna i adekvatno podrži, mogao bi dovesti do toga da žrtve neće imati priliku da dočekaju pravdu i obeštećenje. Udruženja žrtava se plaše, ne bez razloga, da će ih nezainteresiranost politike i postojeća politička blokada nadživjeti. Po riječima Bakire Hasečić iz udruženja Žene žrtve rata „većina žrtava neće živjeti dovoljno dugo da dočeka pravdu“.

U skladu sa međunarodnim pravom, BiH ima obavezu da žrtvama garantuje pravo na pravdu, istinu i reparaciju. Ova obaveza podrazumijeva jednak i djelotvoran pristup pravdi i adekvatno, učinkovito i pravovremeno obeštećenje za pretrpljenu štetu, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, satisfakciju i garancije neponavljanja. Sve ove mjere zajedno imaju za cilj da umanje patnju koju su prošle žrtve i da im pomognu da izgrade novi život.

Istraživanje koje je Amnesty International proveo u protekle dvije godine, ukazuje na to da je spoj faktora – uključujući složenu i nefunkcionalnu ustavnu, sudsku i upravnu strukturu u BiH, te političke blokade i nedostatak resursa – doveo do toga da organi vlasti nisu obezbijedili žrtvama potpun i efikasan pristup istini, pravdi i reparaciji. Sistemske prepreke sa kojima se susreću žrtve pri pokušaju da ostvare prava i dobiju podršku koja im je neophodna, su onemogućile žrtvama da ostave prošlost iza sebe, ponovno izgrade život i

uspješno se integrišu u društvo. Dugotrajna i često neliječena trauma, te različiti psihički problemi izazvani seksualnim nasiljem imali su negativan uticaj na ove žene. Pored toga što su žrtve rata, dugotrajna bolest ih često sprečava u pronalaženju zaposlenja i otežava im zadržavanje radnog mjesta. Žene žrtve seksualnog nasilja spadaju u kategoriju osoba koje imaju visoku stopu nezaposlenosti i siromaštva i jedna su od ekonomski najugroženijih društvenih grupa u BiH.

Ovaj izvještaj pruža pregled novijih zakonodavnih i strateških kretanja koja su imala za cilj da riješe problem žrtava seksualnog nasilja u ratu i analizira sistemske i političke faktore koji stoje na putu sveobuhvatne i smislene reparacije. Nalazi iz ovog istraživanja su rezultat metode pregleda dostupne literature i terenskog istraživanja koje je provedeno u BiH u periodu od juna 2015. do maja 2017. godine, te pojedinačnih razgovora sa 89 učesnika, uključujući preživjele, predstavnike nevladinih organizacija, organa vlasti i međunarodne zajednice u BiH. Istraživanje je otkrilo da, bez obzira na značajan napredak koji je učinjen u zadnjih nekoliko godina, uloženi naponi nisu bili sistemske prirode niti su, u suštini, bili restorativni. Uz rijetke izuzetke, pojedina rješenja su nasumična i fragmentirana i značajno se razlikuju u dva entiteta, što dodatno uzrokuje stanje nesigurnosti i diskriminaciju i ne dovodi do stvarnog poboljšanja života žrtava u cijeloj BiH.

PRESORA PRAVDA

Uprkos skorašnjem porastu broja suđenja za ratne zločine, uključujući ratno seksualno nasilje, procesuiranje takvih predmeta je i dalje na razočaravajuće niskom nivou. Od početka suđenja za ratne zločine u BiH u 2004. godini, sudovi su okončali 123 predmeta koja uključuju ratni zločin seksualnog nasilja i osudili 134 počinioca. Iako ovo predstavlja pozitivan napredak, s obzirom na sadašnji tempo procesuiranja i preko 900 neriješenih predmeta ratnih zločina, od čega je skoro 200 predmeta koji uključuju seksualno nasilje, moglo bi proći još deset godina dok se ne riješe svi predmeti. S obzirom na ogroman broj silovanja i opseg seksualnog nasilja počinjenog u ratu, ovaj broj predstavlja samo mali dio potencijalnog broja predmeta, a žrtve strahuju da većina počinitelaca neće biti izvedena pred lice pravde.

U protekle dvije godine, Amnesty International je uočio vidan napredak u procesuiranju seksualnog nasilja u ratu. Kao rezultat predanog rada i podrške međunarodne zajednice i nevladinog sektora, najznačajniji napredak je postignut u domenu podrške i zaštite svjedoka, sa poboljšanom infrastrukturom, tehničkim kapacitetima i kadrom na sudovima na svim nivoima, te znatno osnaženom psihološkom podrškom koja je dostupna žrtvama i svjedocima. Međutim, preostali problemi prijete da ugroze ovaj napredak. Između ostalog, to su visoka stopa oslobađajućih presuda pred nekoliko sudova i često umanjene kazne za osuđene u predmetima seksualnog nasilja u ratu. Prema izjavama lokalnih nevladinih organizacija (NVO-a), u skoro dvije trećine presuda, presude osuđenima za seksualno nasilje u ratu bile su ublažene, sa kaznama u rasponu od tri do pet godina. Kazne su umanjene nakon primjene olakšavajućih okolnosti, što je u skladu sa krivičnim zakonodavstvom u BiH, ali je zabrinjavajuće to što se one primjenjuju gotovo po automatizmu, na nedosljedan i proizvoljan način i bez vršenja potrebne ocjene u svakom pojedinačnom predmetu.

Pred nekim sudovima osuđena lica dodatno koriste odredbe koje im omogućavaju zamjenu zatvorskih kazni nižih od 12 mjeseci za novčane kazne. Ovakva praksa praktično omogućava da osuđeni za zločin silovanja ili seksualnog nasilja „kupe“ oslobađanje od izdržavanja zatvorske kazne. Amnesty International je evidentirao najmanje dva predmeta u kojima su lica osuđena za silovanje i druge oblike seksualnog nasilja zaključili sporazum o priznanju krivice ili dobili umanjene kazne, te platili novčanu kaznu čime su u potpunosti izbjegli zatvor. S obzirom na ogromne prepreke koje moraju prevazići da bi svjedočile na sudu, žrtve doživljavaju ovakve kazne koje ne odražavaju težinu zločina kao novi oblik kažnjavanja i dodatni izvor problema. Što se tiče bosanskohercegovačkog društva koje se još uvijek oporavlja od posljedica razornog rata, spora i nedovoljna pravda samo dalje produbljuje osjećaj kod žrtava da se zločini ne kažnjavaju i podriiva povjerenje građana u krivično-pravni sistem.

REPARACIJA: NEOSTVARIVO PRAVO

BiH nije uspjela da uspostavi strukturirani državni sistem reparacija za žrtve ratnog seksualnog nasilja. Organi vlasti nisu usvojili ključne strateške dokumente i zakone. U odsustvu formalnog programa obeštećenja, žrtve se moraju oslanjati na postojeći složen sistem socijalne pomoći, kao i na pojedinačne sudske postupke da bi ostvarili neki oblik obeštećenja i stekli pristup uslugama.

Za veliki broj žrtava ratnog seksualnog nasilja, sticanje statusa civilne žrtve rata predstavlja mogućnost za ostvarivanje mjesečne naknade i ostalih socijalnih davanja, uključujući zdravstvenu zaštitu i podršku. Žrtve mogu podnijeti zahtjev za priznavanje statusa u skladu sa odvojenim i vrlo često znatno drugačijim zakonima u Federaciji BiH, Republici Srpskoj ili Brčko distriktu. Nešto više od 800 žrtava ratnog seksualnog nasilja ostvarilo je ovaj status širom BiH, većina njih u Federaciji BiH. Zakonodavstvo u Republici Srpskoj ne priznaje žrtve seksualnog nasilja u ratu kao zasebnu zakonsku kategoriju i propisuje niz vrlo restriktivnih odredaba, uključujući strikne rokove za podnošenje zahtjeva i obavezu dokazivanja visokog stepena fizičkog invaliditeta. Ovakve odredbe su oduzele mogućnost većini žrtava seksualnog nasilja koje žive u Republici Srpskoj da steknu status civilne žrtve rata, čime im je uskraćena mjesečna naknada, kao i pristup besplatnom liječenju, rehabilitaciji i psiho-socijalnoj podršci. Iako je zakonodavstvo koje reguliše pitanje civilnih žrtava rata u Brčko distriktu otvorenije, problemi u njegovom provođenju i dalje sprečavaju žene u sticanju statusa.

Sistem u kojem se prava žrtava i njihov pristup uslugama regulišu neusklađenim i nepovezanim entitetskim i kantonalnim zakonima, umjesto da budu univerzalno garantovani od strane države, u svojoj suštini je diskriminatoran, sa stepenom pristupa koji zavisi od mjesta prebivališta. Takve okolnosti obeshrabruju veliki broj žrtava da podnesu zahtjev za priznavanje statusa i prisiljava ostale kojima je pomoć neophodna da se upuste u administrativnu akrobatiku, kao što je promjena mjesta prebivališta, čime gube pravo na zdravstvenu zaštitu i druge usluge u mjestima gdje zaista žive. Jedan broj žena koje su intervjuisane u izradi ovog izvještaja promijenilo je mjesto prebivališta iz Republike Srpske ili Brčko distrikta u Federaciju BiH radi ostvarivanja mjesečne naknade. Njihove priče govore o bolnim kompromisima koje su morale napraviti; zbog sticanja male mjesečne naknade, koja često predstavlja jedini izvor prihoda za njihovu porodicu, gube pravo na pristup javnim uslugama kao što su zdravstvena i socijalna pomoć time što odjavljuju prebivalište u mjestima u kojima stvarno žive.

Pored statusa civilne žrtve rata koji osigurava skroman dodatak i određen nivo beneficija, međunarodno pravo i domaće zakonodavstvo omogućuju žrtvama da podnesu zahtjev za odštetu na osnovu pretrpljene patnje protiv počinioca ili države u krivičnim i parničnim postupcima. U praksi, međutim, žrtve se suočavaju sa mnoštvom problema u sudskim postupcima. Iako su sudovi nedavno počeli da dosuđuju odštetu u krivičnim postupcima, što je pozitivan napredak, ishod ovih zahtjeva je generalno nepouzdan, a do isplate je teško doći. U vrijeme izrade ovog izvještaja, nijedna od četiri pravosnažne presude nije bila izvršena. Počinioci najčešće nemaju sredstava, pa nisu u mogućnosti da plate dosuđenu odštetu. BiH nema fond solidarnosti ili drugi alternativni mehanizam da isplati odštetu žrtvama kada to neposredni počinioci ne urade. To u praksi znači da žrtve nemaju efektivno sredstvo da ostvare pravo na naplatu dosuđene naknade štete u krivičnom postupku.

Zahtjevi za odštetu podneseni protiv počinitelja ili države u građanskim postupcima predstavljaju još značajniji problem. Kada je počinitelj nepoznat ili nije dostupan sudu, te u slučajevima kada počinitelj nije u mogućnosti da plati dosuđeni iznos, građanski postupak protiv države, odnosno entiteta, predstavlja jedinu mogućnost za ostvarivanje novčane odštete. Međutim, bez adekvatne besplatne pravne pomoći, žrtve se u građanskom postupku suočavaju sa dodatnim problemom: zbog tereta dokazivanja koji leži na žrtvi, one moraju angažovati advokata i izložiti se dodatnim troškovima. Žrtve su u ovim postupcima izložene ozbiljnoj retraumatizaciji jer ponovo moraju svjedočiti pred sudovima, koji u građanskim postupcima ne mogu pružiti adekvatnu zaštitu i psihološku podršku svjedocima. I na kraju, kada prevaziđu ove prepreke, žrtve se suočavaju sa sudskim odlukama koje im ne idu u korist. Parnični postupci se u ovim predmetima često završavaju negativnim odlukama koje se pozivaju na nedavni stav Ustavnog suda BiH po kojem se odredbe o zastari primjenjuju na tužbe za naknadu štete koje su podnesene protiv države. Zbog ovakvih odluka, žrtve moraju platiti visoke sudske troškove ili se suočiti sa ovrhom. Amnesty International je evidentirao veliki broj predmeta gdje su žrtve bile u situaciji da im sudska policija pokušava ući u kuću i zaplijeniti frižider i peć radi naknade sudskih troškova. Žrtve smatraju da je ova situacija u kojoj organi vlasti i sudovi ekspeditivno pokušavaju izvršiti ove odluke, dok u isto vrijeme ignorišu odluke o dosuđenoj naknadi štete žrtvama, vrlo nepravedna. Stav Ustavnog suda BiH o zastari, te nemogućnost organa vlasti da provedu odluke o naknadi štete, ostavlja žrtve bez izvršivog pravnog lijeka, što nije u skladu sa međunarodnim pravom.

Većina žrtava ratnog seksualnog nasilja smatra da je pristup adekvatnoj rehabilitaciji, uključujući zdravstvenu i psihološku pomoć, presudan za njihov oporavak i ponovnu integraciju u društvo. Međutim, uprkos činjenici da žene žrtve rata pate od dubokih i trajnih posljedica seksualne traume i brojnih zdravstvenih problema, organi vlasti u BiH nisu pružili adekvatnu podršku za njihovu rehabilitaciju. U izuzetno fragmentiranom sistemu zdravstvene zaštite i bez državnog programa za rehabilitaciju, žrtve ovise o ograničenim zdravstvenim uslugama koje ne uzimaju u obzir njihovo posebno stanje ili njihove posebne fizičke i psihičke potrebe. Čak i one žene kojima je priznat status civilne žrtve rata nemaju prednost u ostvarivanju zdravstvenih usluga i moraju čekati i više od godinu dana na obavljanje osnovnih pregleda, uključujući ginekološke preglede ili mamografiju. Pitanje pristupa posebno negativno utiče na žrtve koje žive u udaljenim

područjima, gdje usluge ljekara specijalista nisu dostupne. Psihološku pomoć uglavnom pružaju nevladine organizacije, ali zbog ograničenih sredstava i velike potrebe, ova podrška ne stiže do svih kojima je potrebna. Većina žena s kojima je Amnesty International razgovarao smatra da je nepostojanje adekvatne i specijalizirane zdravstvene zaštite značajno uticalo na njihovu sposobnost da se oporave od teške fizičke i psihičke traume i nastave sa životom.

Konačno, pored institucionalnih i zakonskih prepreka koje stoje na putu njihovog oporavka, vrlo izražena stigma u BiH vezana za silovanje i seksualno nasilje predstavlja ozbiljnu prepreku za bolju integraciju žrtava u društvo. Prema nedavnom istraživanju koje je proveo Fond Ujedinjenih nacija za populaciju (UNFPA), dvije trećine žrtava u BiH izjavilo je da su bile podvrgnute osudama, uvredama i ponižavanju – od strane porodice i zajednice. Ono što je zajedničko svim žrtvama s kojima je razgovarao Amnesty International je osjećaj da su one na neki način odgovorne za ono što im se desilo i da su same krive za te zločine. Veliki broj žrtava se teže nosi sa uvredama i opetovanom traumom, nego sa seksualnim nasiljem koje su pretrpjele. Međutim, nije dovoljno urađeno da se iskorijeni ova stigmatizacija i patrijarhalni stav prema kojem su žene odgovorne za vlastito silovanje, koji je prisutan u cijeloj BiH, a posebno u ruralnim sredinama u kojima živi većina žrtava.

Uskraćivanje potpune i efikasne reparacije za žene žrtve rata predstavlja kršenje njihovih prava i može dovesti u pitanje sve druge napore uložene u izgradnju mira u proteklih dvadeset godina. S obzirom na njihovu starosnu dob i sve manji broj preživjelih žrtava, vlasti u BiH trebaju se što prije dogovoriti o konkretnim mjerama koje će instinski poboljšati život žrtava ratnog seksualnog nasilja. Iako sadašnja politička klima otežava, pa čak i onemogućava, provođenje sveobuhvatne reforme, organi vlasti u entitetima i Brčko distriktu moraju ukloniti postojeće prepreke koje spriječavaju žrtve da ostvare svoja prava i široko rasprostranjenu diskriminaciju, te, u okviru svojih nadležnosti, usvojiti zakone i mjere kojima će se garantovati prava žrtvama u skladu sa obavezama koje proističu iz međunarodnog i domaćeg prava.

Sljedećih nekoliko godina predstavljaju vjerovatno posljednju priliku za vlasti u BiH da se dogovore o sistemskim rješenjima koja će žrtvama omogućiti da osiguraju pravdu, istinu i reparacije. To čini ovo istraživanje relevantnim, te daje hitnost vlastima na svim nivoima da preduzmu konkretne i održive mjere koje će žrtvama omogućiti da konačno, 22 godine nakon završetka rata, zatvore ovo poglavlje, te vrate dostojanstvo i dozu normalnosti svojim životima.

KLJUČNE PREPORUKE:

- **Vijeću ministara BiH:** Da zajedno sa entitetskim vlastima razmotri i uspostavi sveobuhvatan državni okvir za zaštitu prava civilnih žrtava rata, uključujući žrtve ratnog seksualnog nasilja. To podrazumijeva usvajanje Nacrta strategije za tranzicijsku pravdu i Programa za zaštitu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu.
- **Organima vlasti u RS-u:** Da osiguraju da Nacrt zakona o civilnim žrtvama ratne torture ne onemogućava žrtve ratnog seksualnog nasilja, uključujući i one nesrpske nacionalnosti, da steknu status civilnih žrtava rata i pravo na prateće socijalne beneficije. Ovaj zakon ne bi trebao da propisuje ograničavajuće rokove za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa.
- **Organima vlasti na svim nivoima:** Da odvoje dovoljna sredstva i osiguraju resurse koji će omogućiti da žrtve imaju adekvatan, odgovarajući i pravovremen pristup zdravstvenoj zaštiti, te da pružiocima psiho-socijalne podrške i ostale zdravstvene ustanove obrate značajniju pažnju na njihove posebne potrebe.
- **Evropskoj uniji:** Da kroz predpristupni politički dijalog i godišnje izvještaje uvede konkretna mjerila iz oblasti pravosuđa, uključujući pristup pravdi, istini i reparacijama za civilne žrtava rata, te da prati napredak i pruži smjernice i podršku BiH u njihovom ostvarenju.
- **Međunarodnoj zajednici:** Da nastavi podržavati inicijative i programe koji pružaju pomoć žrtvama ratnog seksualnog nasilja kroz pravnu i psiho-socijalnu pomoć i reintegraciju, uključujući finansiranje pružalaca pravne pomoći i nevladinih organizacija koje trenutno pružaju ove usluge.

METODOLOGIJA

U sastavu ovog istraživanja, Amnesty International je nastojao napraviti ocjenu postojećeg zakonodavnog i političkog okvira za obeštećivanje žena žrtava⁶ ratnog seksualnog nasilja u BiH i dokumentovati nedavne inicijative koje su imale za cilj riješiti pitanje prava žrtava na potpunu i pravičnu reparaciju za zločine koje su preživjele tokom rata koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Ovo istraživanje se oslanja na ranija istraživanja i izvještaje Amnesty International-a o nasljeđu ratnog silovanja i seksualnog nasilja u državama bivše Jugoslavije.⁷

Žene nisu bile jedine žrtve silovanja u ratu. Procjenjuje se da je oko 3.000 muškaraca i dječaka takođe bilo podvrgnuto različitim oblicima seksualnog nasilja u logorima. S obzirom na tendenciju muškaraca da rjeđe prijavljuju takve zločine ili o njima javno govore, njihov broj je vjerovatno veći. Usmjerena studija o posljedicama silovanja i seksualnog nasilja nad muškarcima u ratu bila bi od znatnog značaja, međutim ovaj izvještaj je posvećen posljedicama ovih ratnih zločina na žene koje su im bile podvrgnute u većem broju.

Nalazi iz ovog istraživanja su rezultat metoda pregleda dostupne literature i terenskog istraživanja koje je provedeno u periodu od juna 2015. do maja 2017. godine. U toku priprema izvještaja, istraživači Amnesty International-a su posjetili BiH, uključujući Sarajevo, Banja Luku, Tuzlu, Zenicu, Prijedor, Bijeljino, Bratunac, Brčko, Goražde i Vlasenicu tokom osam odvojenih posjeta i obavili razgovore sa 89 ispitanika, uključujući 25 žrtava ratnog seksualnog nasilja, te predstavnicima udruženja žrtava i NVO-a koji pružaju podršku žrtvama, predstavnicima organa vlasti u BiH, Federaciji BiH i Republici Srpskoj, međunarodne zajednice, kao i institucija i kancelarije Evropske komisije u Briselu i Sarajevu.⁸

Svi razgovori su obavljani na bosanskom, hrvatskom odnosno srpskom i engleskom jeziku bez prevoditelja. Razgovori sa žrtvama čije su izjave citirane u ovom izvještaju obavili su istraživači Amnesty International-a tokom posjeta BiH u junu 2015. te martu i maju 2017. godine i oni se neće pojedinačno navoditi kroz tekst. Imena žrtava s kojima su obavljani razgovori u okviru ovog istraživanja su izmijenjena radi zaštite njihovog identiteta i privatnosti, osim ako nije drugačije naznačeno. U nekim slučajevima su i druge informacije koje bi mogle ukazati na identitet žrtve, kao što su bračni status ili nazivi mjesta, izostavljene na zahtjev ispitanika. Svi ispitanici su bili upoznati sa svrhom istraživanja i dali su svoj pristanak da se njihove priče ili fotografije obuhvate ovim izvještajem.

⁶ Ovaj izvještaj će naizmjenično koristiti termin „žrtve“ i „preživjeli“ prihvatajući da je termin „žrtva“ odgovarajući pravni termin. Termin „žrtva“ opisuje osobu koja je bila podvrgnuta ratnom zločinu seksualnog nasilja. U skladu sa Načelima i smjernicama Ujedinjenih naroda o pravu na pravni lijek i obeštećenje za žrtve kršenja Međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i humanitarnog prava (u nastavku teksta: Osnovna načela UN-a), decembar 2005. godine, žrtve su „osobe koje su pojedinačno ili grupno pretrpjele štetu, fizičke ili psihičke povrede, emotivnu patnju, ekonomski gubitak ili ozbiljno kršenje osnovnih prava, činjenjem ili nečinjenjem, koje predstavlja teška kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava, ili teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava.“ Vidjeti načelo br. 8. Slična definicija se pojavljuje i u Međunarodnoj konvenciji o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka, član 24. stav 1, i u Pravilima postupka Međunarodnog krivičnog suda (MKS), član 85.

⁷ Amnesty International, "Rape and Sexual Abuse by Armed Forces" [Silovanja i seksualno nasilje koje su izvršili pripadnici oružanih snaga], januar 1993. godine (Indeks: EUR 63/01/93) (u nastavku teksta: Amnesty International, "Rape and Sexual Abuse by Armed Forces") i Amnesty International, „Čija pravda? Žene Bosne i Hercegovine još čekaju“ septembar 2009. godine (Indeks: EUR: 63/06/2009) (u nastavku teksta: Amnesty International, „Čija pravda“).

⁸ Pored 25 žena žrtava rata, u toku dvije godine, istraživači Amnesty International-a su obavili razgovor sa predstavnicima sljedećih organizacija i institucija: TRIAL International (Sarajevo i Tuzla), Medica Zenica (Zenica), Vive žene (Tuzla), Žena-žrtva rata (Sarajevo), Žene žrtve rata RS (Banja Luka), Žene ženama (Sarajevo), Udružene žene (Banja Luka), Udruženje logoraša BiH (Sarajevo), Fond lokalne demokratije (Sarajevo), Vaša prava (Sarajevo), Naš glas (Tuzla), Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvo pravde BiH, Zajednička komisija za ljudska prava Parlamentarne skupštine BiH, Federalno ministarstvo pravde, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, UN Women, UN Population Fund, Razvojni program UN-a, Međunarodna organizacija za migracije, Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) Misija u BiH, Kancelarija visokog predstavnika, Specijalni predstavnik EU u BiH, Delegacija Evropske unije u BiH, Generalni direktorat EU za susjedstvo i pregovore o proširenju, DG NEAR (Brisel).

Amnesty International izražava svoju duboku zahvalnost svima koji su pomogli u provođenju istraživanja i izradi izvještaja, uključujući udruženja civilnih žrtava rata i NVO-e koji su pružili informacije za ovaj izvještaj, omogućili kontakte sa žrtvama i pomogli organizaciju sastanaka. Konačno, Amnesty International izražava iskrenu zahvalnost ženama koje su velikodušno odvojile svoje vrijeme i pristale da podijele s nama svoje duboko lične priče i svjedočanstva.

Žrtva sjedi ispred kuće u sjevernoj Bosni. Iako su fizičke rane zacijelile, mnoge žene se još uvijek bore sa nevidljivim, ali trajnim, posljedicama nasilja. © Ziyah Gafić

UVOD

“Gledala sam kako mi odvode oca i mlađeg brata. Brutalno su ih ubili i ostavili njihova tijela na poljani blizu kuće. Otac mi je bio star i nemoćan; ne shvatam zašto su to morali uraditi. Ti su ljudi bili naše komšije. Nakon toga su me odveli u logor gdje sam preživjela deset dana mučenja. Tamo su mene i druge djevojke tukli i silovali, često u grupama. Nosili su fantomke i pitali bi me da li mogu pogoditi koji je na meni. Sve su to bili lokalni momci ...”

Elma, Vlasenica

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH od 1992. do 1995. godine bili su široko rasprostranjeni, što su tada Amnesty International i druge organizacije i dokumentovale.⁹ Tačan broj žena žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH je često predmet osporavanja,¹⁰ ali prema najpouzdanijoj procjeni, onaj koju je dalo Vijeće Evrope, radi se o približno 20.000 žena.¹¹ Ovaj broj se odnosi na Bošnjakinje, Hrvatice i Srkinje koje su često bile zatvorene u takozvanim „logorima za silovanje“ i sistematično i opetovano silovane, držane kao seksualno roblje i prisiljavane na trudnoću od strane vojnih i paravojnih grupa. Žene su takođe silovane i na manje organizovan način; tokom vojnih napada na civile i u svrhu prisilnog raseljavanja civila.¹² U velikom broju slučajeva ove žene su bile žrtve višestrukih zločina propisanih međunarodnim pravom, uključujući silovanje, prisilne nestanke i proizvoljno pritvaranje. Pored nasilja kojem su bile izložene, često su bile svjedokom mučenja ili ubijanja članova njihove porodice. Amnesty International je u svom ranijem istraživanju dokumentovao razorne fizičke i psihičke posljedice ovih zločina na žrtve seksualnog nasilja.¹³

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine (Dejtonski mirovni sporazum)¹⁴ okončao je rat koji je trajao tri i po godine i ostavio Bosnu i Hercegovinu sa jednim od najsloženijih sistema podjele vlasti i upravljanja u svijetu.¹⁵

⁹ Amnesty International, “Rape and Sexual Abuse by Armed Forces”.

¹⁰ Neka udruženja žrtava, uključujući organizaciju Žena-žrtva rata, tvrde da su službene brojke grubo podcijenjene i da predstavljaju samo 20% od ukupnog broja žrtava, uključujući veliki broj ubijenih i raseljenih izvan BiH.

¹¹ Vidjeti, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Rezolucija 1670, «Seksualno nasilje nad ženama u ratu», maj 2009. godine, stav 6. Brojka od 50.000, kolika je bila prvobitna procjena vlasti u BiH a koja se navodi i u Izvještaju Generalnog sekretara UN-a, „Detaljna analiza svih oblika nasilja nad ženama“, doc.A/61/122/Add.1, juli 2006. godine, kasnije se osporavala, međutim, nekoliko domaćih udruženja i dalje smatraju da je procjena VE preskromna.

¹² Amnesty International, “Rape and Sexual Abuse by Armed Forces”.

¹³ Amnesty International, „Čija pravda?“.

¹⁴ Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, dostupan na: <http://www.nato.int/for/gfa/gfa-home.htm>

Dejtonski mirovni sporazum je uspostavio novi ustavni poredak i podijelio BiH na dva polu-autonomna entiteta: Federaciju BiH (FBiH), pretežno naseljenu bosanskim muslimanima (Bošnjacima) i Hrvatima, i Republiku Srpsku (RS), sa srpskom većinom. Brčko distriktu BiH (Brčko Distrikt), koji se nalazi na sjeveru zemlje, dodijeljen je poseban status. Posebnim mirovnim sporazumom, FBiH je dodatno decentralizovana kroz uspostavljanje 10 kantona.¹⁶

Žrtva u svom domu u sjevernoj Bosni. Za one preživjele koji su uspjeli dobiti pomoć, ta podrška im je promijenila život. © Ziyah Gafić

Mirovni sporazumi su kreirali složen, višeslojan sistem upravljanja u BiH. U skladu sa Ustavom koji je ugrađen u Dejtonski mirovni sporazum, država BiH je nadležna za sigurnost, odbranu, granicu i imigracije, poreznu i monetarnu politiku i međuentitetsku koordinaciju, dok entiteti imaju nadležnost za zdravstvo, obrazovanje, poljoprivredu, kulturu, boračka pitanja, rad, policiju i unutrašnje poslove. Uz to, u FBiH, kantoni imaju visok stepen autonomije o pitanjima na lokalnom nivou, uključujući zdravstvo, socijalnu pomoć i obrazovanje. Svaki entitet i kanton ima predsjednika, parlament, vladu, policiju i pravosuđe.¹⁷ Formalna hijerarhija između države i entiteta, te entiteta i kantona ne postoji, a nedostatak političkog konsenzusa o osnovnim pitanjima dovodi do neusklađenog zakonodavstva i rješenja koja se razlikuju od upravne jedinice do upravne jedinice. Sa 18% stanovništva koje živi ispod granice siromaštva (po procjeni iz 2011. godine)¹⁸, dodatnih 26% kojima prijete opasnost od siromaštva¹⁹, te evidentiranom stopom nezaposlenosti od 46%, BiH je jedna od najsiromašnijih država u Evropi.

¹⁵ Procjenjuje se da je tokom rata ubijeno 100.000 ljudi, oko 2 miliona su postali izbjeglice i interno raseljena lica, dok se približno 10.000 ljudi vodi kao nestalo.

¹⁶ Vidjeti Vašingtonski sporazum zaključen 1994. godine između vlasti BiH, Vlade Hrvatske i nepriznate vlasti bosanskih Hrvata iz takozvane Herceg-Bosne, dostupno na: https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/washagree_03011994.pdf

¹⁷ Za više informacija o podjeli nadležnosti i odnosu između države i entiteta vidjeti član III DMS. Za više informacija o ustroju FBiH i odnosu između entiteta i kantona vidjeti Vašingtonski sporazum i Ustav FBiH.

¹⁸ Svjetska banka, Profil države Bosne i Hercegovine, dostupno na: <http://data.worldbank.org/country/bosnia-and-herzegovina>, i Agencija za statistiku BiH, Demografija i socijalne statistike, dostupno na:

http://www.bhas.ba/index.php?option=com_publicacija&view=publicacija_pregled&ids=1&id=2&n=Tr%C5%BEi%C5%A1te%20rada

¹⁹ Svjetska banka, „Siromaštvo i socijalna isključenost u Bosni i Hercegovini: Uvid na osnovu proširene ankete potrošnje domaćinstva iz 2011.“, januar 2011. godine, dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/149881468186564195/Poverty-and-social-exclusion-in-Bosnia-and-Herzegovina-insights-from-the-2011-extended-household-budget-survey>

Nedostatak sredstava i složena i vrlo decentralizovana organizacija vlasti u velikoj mjeri utiču na kvalitet i učinkovitost upravljanja u BiH, te stvaraju veliku nejednakost u sposobnosti građana da podjednako uživaju socijalna i ekonomska prava na cijeloj teritoriji države. Sistemski nedostaci posebno štetno utiču na ugrožene kategorije, kao što su žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu, koje u velikoj mjeri ovise o podršci koju pruža vlast. Zbog nepostojanja sveobuhvatne politike na državnom nivou o kvaliteti i dostupnosti ključnih javnih usluga i prava civilnih žrtava rata, postoje značajne razlike u zakonima i dostupnosti usluga koje pružaju entiteti. Razlike se dodatno pogoršavaju na kantonalnom nivou gdje građani FBiH u najvećoj mjeri ostvaruju prava i pristup uslugama.

Amnesty International je ranije istakao da složena organizacija vlasti i nefunkcionalan sistem upravljanja u BiH predstavljaju ključne prepreke organima vlasti da svim žrtvama ratnog zločina seksualnog nasilja omoguće jednak i efikasan pristup pravdi i odšteti.²⁰ Ovo stavlja još veću odgovornost na organe vlasti u entitetima i kantonima da postignu dogovor i osiguraju isti standard prava i zaštite za ovu kategoriju i omoguće im da uživaju ova prava u najvećoj mogućoj mjeri, bez obzira na to gdje žive.

Sanja, žrtva koja živi u Tuzli, u potpunosti je izgubila povjerenje u javne službe. Nakon što nije uspjela u pokušaju da krivično goni svog napadača, 22 godine nakon završetka rata, ona i dalje mora da podnosi njegovo prisustvo. Sanja se obratila centru za socijalni rad za pomoć, ali je naišla na zatvorena vrata. Sanja, lijepo obučena 42-godišnjakinja, je rekla da su joj se smijali kada se obratila za pomoć. „Rekli su 'Pogledaj se. Šta radiš ovdje?! Idi kući.'“ Jednostavno su me odbili jer ne izgledam onako kako oni zamišljaju da izgleda žrtva; zato jer pokušavam da ne izgledam mrtvo izvana, kao što se osjećam iznutra.“ Ustvari, Sanja je jedan od rijetkih primjera žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu čije se zlostavljanje nastavlja i 22 godine nakon završetka rata. Čovjek koji ju je držao u zarobljeništvu, silovao, natjerao na seksualni odnos sa drugim vojnicima i u ratu prijetio da će je ubiti, takođe je i otac njenog djeteta koji je posjećuje sedmično i seksualno zlostavlja, odnosno siluje. „Moja trauma nije završila u ratu. On još uvijek dolazi svake sedmice i praktično me siluje. Ni nakon svih ovih godina ja mu ne mogu reći 'ne'“. Zbog njegovog položaja u zajednici i angažmana u vojsci, počinitelj nikad nije optužen uprkos tome što ga je Sanja nekoliko puta prijavila policiji. Njena priča je primjer potpunog neuspjeha sistema; od policije do pravosudnih organa koji nisu pokrenuli slučaj, do centra za socijalni rad koji je ignorisao njen apel za pomoć. Donedavno, kada je upućena jednoj od NVO-a, Sanja nije znala da može podnijeti zahtjev za utvrđivanje statusa civilne žrtve rata, dobiti naknadu ili psihološku podršku. „Nikome više ne vjerujem, a posebno ne državi. Svi su me iznevjerili. Živim jedino za sina. On mi je jedina svijetla tačka u životu. Što se mene tiče...ovo nije život. Ovo kao da sam na aparatima za održavanje na životu.“

²⁰ Vidjeti „Čija pravda?“, str. 7.

1. PRISTUP PRAVDI

“Sve su to bili lokalni muškarci. Neke sam prepoznala i svjedočila sam na sudu više puta. Neki su oslobođeni, a neki su dobili umanjene kazne. Dosta ih se danas šeta na slobodi, a neki rade u opštini kao službenici. I dalje ih srećem. Nije se bilo lako vratiti ovdje nakon svega što sam preživjela i dijeliti svakodnevicu sa ljudima koji su počinili sve te zločine.”

Elma, Vlasenica

Sve žrtve teških kršenja ljudskih prava propisanih međunarodnim pravom ili međunarodnim humanitarnim pravom trebaju imati jednak pristup djelotvornom pravnom lijeku. Prema međunarodnom pravu država ima obavezu da efikasno, bez odlaganja, temeljito i neovisno istraži kršenja i da u odgovarajućim slučajevima preduzme radnje protiv odgovornih osoba.²¹

U BiH, procesuiranje ratnih zločina, uključujući i seksualno nasilje počinjeno u ratu, se odvija pred 15 različitih sudova i tužilaštava u skladu sa različitim krivičnim zakonodavstvom. Postupak se može voditi pred Sudom BiH na državnom nivou, te na nivou entiteta, pred deset kantonalnih sudova u FBiH i pet okružnih sudova u RS-u. Predmeti se vode i pred Osnovnim sudom Brčko distrikta. Sistem je fragmentiran i zbog nepostojanja formalne hijerarhije između Suda BiH i entitetskih sudova, žalbeni postupci se vode pred četiri različita suda: Apelacionim odjeljenjem Suda BiH, Vrhovnim sudom FBiH, Vrhovnim sudom RS-a i Apelacionim sudom Brčko distrikta. Većina slučajeva se i dalje istražuje i procesuiraju na državnom nivou pred Sudom BiH i Tužilaštvom BiH, međutim gotovo polovina svih slučajeva zločina ratnog seksualnog nasilja se vodi pred entiteskim sudovima.²²

Unatoč naporima koji su uloženi u skorije vrijeme na harmonizaciji zakonodavstva, značajne razlike i dalje postoje između različitih jurisdikcija kada su u pitanju odredbe o ratnim zločinima, koje mogu dovesti do različite pravne kvalifikacije istog krivičnog djela, te neusklađenosti raspona kazne koja se može izreći. Pored toga, Amnesty International je zabrinut činjenicom da se procesuiranje odvija u pravosudnom sistemu koji nema dovoljno sredstava a ima veliki broj neriješenih predmeta. Moguće je, ako ne i vjerovatno, da će proći decenija ili više prije nego se neriješeni predmeti riješe i oni odgovorni za zločine privedu pred lice pravde.

²¹ Načelo br. 3(b) Osnovnih načela UN-a. Ista obaveza proističe i iz člana 2. stav 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i člana 13. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava.

²² Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) - Misija u BiH, *Postizanje pravde za žrtve seksualnog nasilja u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini: napredak ostvaren pred sudovima u BiH od 2014. do 2016. godine*, juni 2017. godine, str. 8. (u nastavku teksta: OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*).

1.1 PITANJE KVALIFIKACIJE I SANKCIONISANJA ZLOČINA U SKLADU SA KRIVIČNIM ZAKONOM SFRJ

“Nisu još nikoga pronašli. Tužitelji su mi rekli da bih trebala znati ko me je silovao da bi ih oni mogli uhvatiti i suditi im. Ali kako da ja to znam?!”

Aida, Brčko

Pored fragmentiranog pravnog i institucionalnog okvira i pitanja sukoba i preklapanja nadležnosti između različitih institucija, prisutni su i ozbiljni nedostaci u primjeni krivičnog zakonodavstva u odnosu na zločine propisane međunarodnim pravom. U BiH se predmeti zločina koji su propisani međunarodnim pravom, uključujući predmete seksualnog nasilja počinjenog u ratu, procesuiraju u skladu sa dva različita krivična zakona: Krivičnim zakonom BiH usvojenim 2003. godine (Krivični zakon BiH) i Krivičnim zakonom bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1976. godine (Krivični zakon SFRJ), koji je bio na snazi u vrijeme sukoba. Sudovi u entitetima i Brčko distriktu su primjenjivali i nastavili da primjenjuju Krivični zakon SFRJ u predmetima ratnih zločina; dok je Odjeljenje za ratne zločine Suda BiH donedavno u najvećem broju predmeta primjenjivalo Krivični zakon BiH.

U skladu sa međunarodnim pravom, zločin ratnog silovanja i seksualnog nasilja može biti kvalifikovan kao ratni zločin (kada je počinjen tokom oružanog sukoba), zločin protiv čovječnosti (ukoliko je počinjen kao dio sveobuhvatnog ili rasprostranjenog napada na civile) ili genocid (kada je počinjen sa namjerom da se uništi u cjelini ili djelimično određena grupa). Što se tiče zločina počinjenih tokom rata, Krivični zakon BiH je adekvatniji instrument, budući da zločine propisane međunarodnim krivičnim pravom, uključujući zločin protiv čovječnosti i zločin ratnog seksualnog nasilja, izričito propisuje kao krivična djela.²³ Krivični zakon BiH je 2015. godine izmijenjen tako da je definicija zločina seksualnog nasilja kao oblika izvršenja krivičnog djela „ratnog zločina protiv civilnog stanovništva“ i zločina protiv čovječnosti sada usklađena sa međunarodnim standardima i sudskom praksom međunarodnih sudova i tribunala,²⁴ te sa ranijim preporukama Komiteta UN-a protiv torture (CAT) i Amnesty International-a.²⁵ Izmjenama je brisan uslov prisile, tj. obaveza dokazivanja da je zločin izvršen primjenom sile ili prijetnjom silom. Umjesto toga, izmijenjeni i dopunjeni zakon se oslanja na koncept gdje se, s obzirom na okolnosti, pretpostavlja postojanje prisile što je obrazloženo praksom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu. Ovo je bila važna izmjena jer je uključivanje uslova prisile ograničavalo sredstva kojima je seksualni čin mogao biti proglašen nedobrovoljnim i do skora je značajno negativno uticao na postupke u slučajevima seksualnog nasilja.²⁶

Za razliku od generalno progresivnijeg Krivičnog zakona BiH, Krivični zakon SFRJ ima ozbiljne nedostatke kada se primjenjuje na zločine propisane međunarodnim pravom. Najznačajnije je da ne kriminalizira zločin protiv čovječnosti i ne propisuje komandnu odgovornost kao oblik krivične odgovornosti, što nije u skladu sa međunarodnim standardima. Iako je silovanje propisano kao ratni zločin, čitav spektar zločina seksualnog nasilja koje poznaje međunarodno pravo, uključujući seksualno ropstvo i prisilnu trudnoću, nije propisan

²³ Krivični zakon BiH pruža adekvatnu kvalifikaciju zločina koji su već bili kriminalizirani u periodu od 1992. do 1995. godine prema međunarodnom zakonu. Krivični zakon SFRJ to ne čini, što može dovesti do nekažnjivosti.

²⁴ Izmjene i dopune su ovaj dio Krivičnog zakona BiH uskladile sa članom 7. Statuta Međunarodnog krivičnog suda i praksom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

²⁵ Komitet UN-a protiv torture, *Zaključna zapažanja iz 2011.* uključuju preporuku za BiH da „izvrši izmjenu i dopunu Krivičnog zakona na način da propiše definiciju seksualnog nasilja u skladu sa međunarodnim standardima i sudskom praksom u vezi sa procesuiranjem ratnih zločina seksualnog nasilja i izbriše uslov „sile ili prijetnje direktnim napadom“ iz sadašnje definicije.“ Vidjeti Komitet UN-a protiv torture, *Zaključna zapažanja o objedinjenim periodičnim izvještajima Bosne i Hercegovine od prvog do petog*, CAT/C/BiH/CO/2-5, stav 9, 20. januar 2011. godine.

¹⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH od 19. maja 2015. godine, *Službeni glasnik br. 40/15*. Vidjeti član 9. i 10. relevantnih izmjena člana 172. (Zločin protiv čovječnosti) i člana 173. (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva) koji propisuju zločin seksualnog nasilja. Međutim, važno je naglasiti da Krivični zakon BiH ne propisuje silovanje ili drugi oblik seksualnog nasilja kao zasebno krivično djelo, samo ako je izvršeno u kontekstu širokog ili sistematičnog napada protiv civilnog stanovništva ili kao ratni zločin.

Krivičnim zakonom SFRJ.²⁷ Ovo ima ozbiljne posljedice na presude u predmetima silovanja i drugih ratnih zločina seksualnog nasilja, jer je veliki broj takvih radnji učinjen u kontekstu rasprostranjenog napada na civile, te bi stoga mogli biti klasificirani kao zločin protiv čovječnosti. Ovi nedostaci u Krivičnom zakonu SFRJ ga čine neadekvatnim normativnim okvirom za procesuiranje seksualnog nasilja počinjenog u ratu.²⁸

Međutim, uprkos ovim nedostacima, Krivični zakon SFRJ se i dalje primjenjuje pred sudovima u entitetima i Brčko distriktu, a u zadnjih nekoliko godina sve više i pred Sudom BiH.²⁹ Ovakva praksa je postala dodatno zabrinjavajuća nakon presude Evropskog suda za ljudska prava iz 2013. godine u predmetu *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine*.³⁰ Evropski sud je donio presudu kojom je utvrdio da primjena odredaba o kažnjavanju Krivičnog zakona BiH u predmetu *Maktouf i Damjanović* predstavlja povredu člana 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, koji propisuje zabranu retroaktivne primjene krivičnog zakona ako se primjenjuje na štetu optuženog. U presudi se navodi da je sud u BiH trebao primijeniti odredbe o kažnjavanju iz blažeg Krivičnog zakona SFRJ³¹ kada je izricao sankciju optuženim za ratni zločin, kojima su izrečene kazne koje su se kretale u granici blažih kazni predviđenih Krivičnim zakonom BiH.³²

Iako se presuda Evropskog suda za ljudska prava nije oglasila o tome da li su odredbe o kažnjavanju Krivičnog zakona BiH, posebno one koje se odnose na raspon težih kazni, tj. onih od 15 ili više godina, generalno u skladu sa članom 7, sudovi u BiH su tumačili da u predmetima ratnog zločina i genocida imaju obavezu da primjenjuju Krivični zakon SFRJ, kao blaži zakon.³³ Suđenja u predmetima zločina protiv čovječnosti, uključujući i neke predmete seksualnog nasilja počinjenog u ratu, nastavljena su primjenom Krivičnog zakona BiH, a način na koji je Ustavni sud BiH protumačio presudu Evropskog suda za ljudska prava je uticao na suđenje i sankcionisanje u svim drugim predmetima genocida i ratnih zločina pred Sudom BiH. U najmanje 23 predmeta ovo je dovelo do ponavljanja postupka u pravosnažno okončanim predmetima i izricanje ublaženih kazni počiniteljima zločina seksualnog nasilja.³⁴

Komitet UN-a za prisilne nestanke je 2016. godine izrazio zabrinutost zbog prakse Ustavnog suda BiH koji je ukidao presude nakon presude Evropskog suda za ljudska prava, bez analize posebnih okolnosti svakog pojedinačnog predmeta. Komitet je 2016. godine objavio da je „veoma zabrinut zbog toga što je ponavljanje postupka u predmetima ratnih zločina i genocida dovelo do drastičnog smanjenja kazni, uključujući i licima osuđenim za prisilne nestanke, te da su osuđenici puštani na slobodu do zakazivanja ponovnog suđenja, što je dovelo do straha, nesigurnosti i ponovne viktimizacije nekih žrtava i gubitka povjerenja u pravosuđe“.³⁵

Pored uticaja na praksu kažnjavanja, u nekoliko predmeta koje je analizirala Misija Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) u BiH, sudovi su takođe protumačili da presuda Evropskog suda za ljudska prava zahtijeva da se izvrši drugačija kvalifikacija radnji radi primjene Krivičnog zakona SFRJ.³⁶ Amnesty International smatra da se presuda Evropskog suda odnosi samo na praksu kažnjavanja i ne sprečava sudove u BiH da koriste kvalifikaciju iz Krivičnog zakona BiH. Član 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i član 15. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima omogućava suđenje i kažnjavanje svake osobe za svako djelo koje je u vrijeme izvršenja bilo krivično djelo propisano međunarodnim pravom, čak i ako odgovarajuće domaće zakonodavstvo nije postojalo u vrijeme izvršenja tog djela.³⁷ Stav sudova u

²⁷ U skladu sa odredbama za ratne zločine iz Krivičnog zakona SFRJ iz 1976. godine, seksualno nasilje se može procesuirati kao tortura, nečovječno postupanje ili nanošenje teške patnje ili teških povreda protiv tijela ili zdravlja. Vidjeti Glavu XVI Krivičnog zakona SFRJ, pod nazivom „Krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava“.

²⁸ Amnesty International, *Podnesak Komitetu za ljudska prava UN-a*, mart 2017. godine (Indeks: EUR 63/5554/2017). Takođe vidjeti „Čija pravda?“, str. 30.

²⁹ Nakon presude ESLJP-a, Sud BiH je odlučio da primijeni Krivični zakon SFRJ u svim predmetima genocida i ratnih zločina, dok se neki predmeti zločina protiv čovječnosti – koji nisu pokriveni Krivičnim zakonom SFRJ – nastavljaju da sude po Krivičnom zakonu BiH.

³⁰ *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* (2312/08 i 34179/08), Veliko vijeće Evropskog suda (2013).

³¹ Član 142. Krivičnog zakona SFRJ propisuje silovanje samo kao zločin protiv civilnog stanovništva i predviđa minimalnu kaznu zatvora od pet godina. U poređenju sa ovim, Krivični zakon BiH u članu 173. za isto krivično djelo predviđa minimalnu kaznu zatvora od 10 godina.

³² Načelo zabrane retroaktivne primjene zakona u skladu sa članom 7. EKLJP zabranjuje retroaktivnu primjenu krivičnog zakona ako je na štetu optuženog. Za više detalja u vezi sa uticajem presude *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* na postupak, vidjeti Misija OSCE-a u BiH, *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini (entitetski sudovi, 2004.-2014.)*, juni 2015. godine, str. 17.-18.

³³ Vidjeti OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 13. i Korner, Joanna, *Procesuiranje ratnih zločina na državnom nivou u Bosni i Hercegovini*, juni 2016. godine, str. 29, dostupno na: <http://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/247436>

³⁴ Vidjeti Misija OSCE-a, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 13.-14. Vidjeti takođe skupina NVO-a, *Izveštaj o provođenju preporuka koje je donio Komitet UN-a za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena za BiH*, juli 2015. godine, stav 13.

³⁵ Komitet UN-a za sprečavanje prisilnih nestanaka, *Zaključna zapažanja vezana za izvještaj koji je podnijela BiH po članu 29, stav 1, Konvencije*, oktobar 2016, stav. 4

³⁶ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 13. Primjer konkretnih predmeta, vidjeti *Ibro Macić*, Sud BiH, prvostepena presuda, 17. april 2015. godine, stav 41-48; *Josip Tolić*, Sud BiH, prvostepena presuda, 20. mart 2015. godine, stav 78, *Zaim Laličić*, Sud BiH, prvostepena presuda, 25. maj 2015. godine, stav 36-43; *Bosiljko Marković i Ostoja Marković*, Sud BiH, prvostepena presuda, 24. juni 2015. godine, stav 57-60.

³⁷ Član 7, stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, član 15. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Prema članu 7, stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava: „1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo izvršeno činjenjem ili nečinjenjem koje, u vrijeme kada je izvršeno, nije predstavljalo krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu. Isto tako, ne može

BiH da se uglavnom treba primijeniti krivični zakon koji je bio na snazi u vrijeme sukoba je dovelo do toga da neki zločini propisani međunarodnim pravom, uključujući zločin seksualnog nasilja, nisu adekvatno kvalifikovani i suđeni. Sudovi u BiH trebaju primjenjivati Krivični zakon BiH kod pravne kvalifikacije, jer ovaj Zakon na potpuniji način kriminalizira na državnom nivou ponašanje koje je bilo kriminalizirano po međunarodnom pravu u vrijeme kada su zločini izvršeni. Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine nije dovoljno usklađen sa uslovima koje je postavljalo međunarodno pravo u vrijeme izvršenja zločina.

1.2 SPOROST U PROCESUIRANJU RATNIH ZLOČINA I NERIJEŠENI PREDMETI

“Većina žrtava neće živjeti dovoljno dugo da dočeka pravdu. Za nekoliko godina sudovi neće imati više predmeta; neće više biti živih žrtava, izvršilaca ili svjedoka da bi se vodio postupak.”

Bakira Hasečić, Sarajevo

Predmeti seksualnog nasilja počinjenog u ratu uglavnom se procesuiraju kao krivična djela propisana međunarodnim pravom. Iako su različiti sudovi u BiH do sada okončali preko 400 predmeta ratnih zločina³⁸, brzina procesuiranja je i dalje zabrinjavajuća. Organi vlasti u BiH trenutno rade na izmjenama i dopunama Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina (Strategija za ratne zločine), čime bi se trebali riješiti neki od problema u procesuiranju i utvrditi novi rokovi za rješavanje predmeta. Sud BiH, koji predstavlja najvišu instancu za procesuiranje ratnih zločina, nije ispunio ciljeve postavljene u prvobitnoj Strategiji koja je usvojena 2008. godine.³⁹ Strategija je smatrana kao važna prekretnica kojom je BiH demonstrirala spremnost da osigura da oni koji su odgovorni za ratne zločine za njih i odgovaraju. Dokument je sadržavao konkretan plan da se pravosudni sektor opremi i organizira za procesuiranje ratnih zločina u skladu sa međunarodnim pravnim standardima i praksom. Takođe je predvidio rješavanje „složenih“ i prioritarnih predmeta (tj. predmeta koji uključuju komandnu odgovornost, višestruke žrtve ili imaju obilježja sistematičnog zločina), u roku od sedam godina, a ostalih predmeta ratnih zločina u roku od 15 godina, te ustupanje predmeta koji uključuju individualnu odgovornost ili takozvane „manje složene predmete“ sudovima u entitetima.⁴⁰ Međutim, u trenutku izrade ovog izvještaja, približno 260 predmeta ratnih zločina je i dalje neriješeno pred različitim sudovima u BiH, a preko 900 predmeta je u predistražnoj fazi.⁴¹ Ukoliko se

se izreći stroža kazna od one koja je bila propisana u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.“ Član 7, stav 1. EKLJP propisuje dva pravna načela: *nullum crimen sine lege* (nema djela bez zakona) i *nulla poena sine lege* (nema kazne bez zakona) koja se odnose na pitanje zakonitosti. Prvim se načelom postavlja pitanje da li je u vrijeme izvršenja djela to ponašanje bilo inkriminisano, a drugim se postavlja pitanje da li je izrečena kazna kojom se djelo kažnjavalo bila zakonita. Predmet *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* se bavila pitanjem primjene načela *nulla poena sine lege* (kažnjavanje). Ona nije imala značaj za pitanje da li je ponašanje bilo krivično djelo i da li je trebalo primijeniti Krivični zakon BiH iz 2003. godine za procesuiranje zločina propisanih međunarodnim pravom. Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava (vidjeti: *Streletz, Kessler i Krenz protiv Njemačke*, br. 34044/96, 35532/97 i 44801/98, 22. mart 2001. godine [Veliko vijeće] i *Kolk i Kislyiy protiv Estonije*, br. 23052/04 i 24018/04, 17. januar 2006. godine) je vrlo jasna i konzistentna u vezi sa činjenicom da se primjenom domaćeg krivičnog zakonodavstva koje je uslijedilo nakon izvršenja zločina propisanog međunarodnim pravom ne krši član 7. stav 1. ukoliko je ponašanje koje je kažnjeno bilo već inkriminisano u skladu sa međunarodnim pravom u vrijeme izvršenja. Vidjeti takođe: Privremena odluka o primjenjivom zakonu: Terorizam, zavjera, ubistvo, izvršenje, sticaj. Predmet STL-11-01/1, usvojena 16. februara 2011. godine, Specijalni sud za Liban, stav 132-133.

³⁸ Ovaj broj se odnosi na pravosnažno okončane predmete.

³⁹ Vidjeti Balkan Insight, „Strategija za rad na predmetima ratnih zločina nije ispunjena“, 29. januar 2016, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/rs/article/bih-strategija-za-rad-na-predmetima-ratnih-zlo%C4%8Dina-nije-ispunjena-01-29-2016>. U Zaključnim razmatranjima o trećem periodičnom izvještaju BiH, Komitet UN-a za ljudska prava izrazio je zabrinutost zbog sporosti procesuiranja ratnih zločina i neuspjeha sudova da ispune ciljeve postavljene u prvobitnoj Strategiji za ratne zločine i pozvao BiH da ubrza postupke. Vidjeti Komitet UN-a za ljudska prava, Zaključna razmatranja o trećem periodičnom izvještaju BiH, CCPR/C/BiH/CO/3, 13. april 2017. godine, stav 13-14.

⁴⁰ *Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina*, 2008, stav 1.2 (a), dostupna na: http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/Drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20RZ.pdf (u nastavku teksta: *Strategija za ratne zločine*).

⁴¹ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 10.-12.

ovakav tempo procesuiranja nastavi, trebat će još deset ili više godina da se okončaju postojeći neriješeni predmeti, čime se rizikuje da žrtve, kojih je sve manje, ostanu bez prilike da dožive zadovoljenje pravde.⁴²

Nezavisna analiza iz 2016. godine koju je naručio OSCE u BiH, dovela je do zaključka da na napredak u procesuiranju ratnih zločina pred Sudom BiH utiče veliki broj problema, uključujući nedostatak posvećenog rukovodnog kadra, loše upravljanje i nedostatak kapaciteta, što rezultira optužnicama lošeg kvaliteta, te kontinuirano političko uplitanje u rad Suda i Tužilaštva.⁴³ Ovi problemi su se dodatno pogoršali dvogodišnjom obustavom finansiranja iz Instrumenta predpristupne pomoći (IPA) Evropske unije (EU) koji su imali za cilj da pomognu procesuiranje ratnih zločina. Sredstva su bila od ključnog značaja za provođenje istraga i pružanje zaštite svjedocima pred sudovima u BiH, ali su bila uskraćena zbog toga što organi vlasti u BiH nisu usvojili Strategiju za reformu sektora pravde, koju je EU smatrala glavnom prekretnicom na putu države ka pristupanju EU. Kao rezultat smanjenog priliva sredstava, veliki broj istražitelja i dodatnog osoblja, uključujući i službenike za zaštitu svjedoka na nekim sudovima, bilo je otpušteno čime su neke od glavnih pozicija duže vrijeme bile upražnjene.⁴⁴

Revidirana državna Strategija za ratne zločine bi trebala riješiti nedostatke koji se tiču raspodjele predmeta između Suda BiH i sudova u entitetima a koji su usporili sveukupnu brzinu procesuiranja, te postaviti realističnije rokove za sudove pred kojima se procesuiraju najkompleksniji ratni zločini. U trenutku izrade ovog izvještaja, inter-resorna radna grupa za njenu izradu već je bila održala nekoliko sastanaka. U centru pažnje je revizija kriterija za ustupanje predmeta i parametri za ocjenu kvalitete optužnica. U razgovoru za Amnesty International, i Ministarstvo pravde BiH koje vodi ovaj proces i Delegacija EU u BiH/Ured Visokog predstavnika Evropske unije (EUSR) su izrazili nadu da će ažurirana Strategija biti usvojena u 2017. godini.⁴⁵

Unatoč problemima sa provođenjem i neuspjehom u postizanju prvobitnih ciljeva u vezi sa neriješenim predmetima, Strategija za ratne zločine i finansijska podrška koju je pružila međunarodna zajednica, doveli su do kvalitativnog napretka u zaštiti svjedoka i općenito u načinu na koji pravosuđe pristupa predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Amnesty International poziva na usvajanje revidirane strategije i podržava ustupanje predmeta, uključujući prenošenje postupaka sa Suda BiH na sudove u entitetima i Brčko distriktu, pod uslovom da organi vlasti i međunarodna zajednica u BiH nastave ulagati snažne napore na unapređenju zaštite svjedoka na sudovima i tužilaštvima u entitetima i Brčko distriktu. Ustupanje novih predmeta seksualnog nasilja počinjenog u ratu sa Suda BiH na sudove u entitetima i Brčko distriktu treba da zavisi od postojanja adekvatne infrastrukture i službenika za zaštitu svjedoka na tom nivou. Finansijska sredstva EU predstavljaju ključnu podršku za procesuiranje ratnih zločina i ne bi trebala biti uslovljena tako da politička neslaganja mogu da ugroze ove važne funkcije i na taj način dovedu u pitanje nivo zaštite i podrške svjedocima u ovakvim predmetima.

⁴² Za potpunu analizu procesuiranja ratnih zločina na državnom nivou, vidjeti Korner, *Procesuiranje ratnih zločina na državnom nivou*. U analizi stope procesuiranja, Korner zaključuje da prema sadašnjem načinu rada i upravljanja „postoji velika vjerovatnoća da nikada neće biti ostvareno bilo kakvo stvarno smanjenje broja predmeta ratnih zločina, a kamoli do njihovog završetka“, str. 34. Korner tvrdi da dostupni resursi čine procesuiranje svih izvršilaca zločina u troipogodišnjem ratu skoro nemogućim i da organi vlasti trebaju biti odgovorni za očekivanja koja imaju žrtve i ostatak javnosti, vidjeti str. 13.

⁴³ Korner, *Procesuiranje ratnih zločina na državnom nivou*, str. 14.

⁴⁴ Korner, *Procesuiranje ratnih zločina na državnom nivou*, str. 9.

⁴⁵ Razgovor sa Ministarstvom pravde BiH, 18. maj 2017. godine, Sarajevo i Delegacije Evropske komisije u Sarajevu, 27. mart 2017. godine.

1.3 NAPREDAK I PREOSTALI PROBLEMI U PROCESUIRANJU SEKSUALNOG NASILJA U RATU

“Pravda je prespora, ili je nema. Nakon rata sam prijavila zločine. Muškarci koji su mi ovo uradili su bili pripadnici policije u Brčkom i sve sam ih prepoznala. Međutim, rečeno mi je da nisu dostupni sudovima jer sada žive u Srbiji. Ovi sudovi im neće suditi. Izgleda da za njih neće biti suda na ovom svijetu.”

Nidžara, Brčko

Bez obzira na općenito pesimističnu sliku procesuiranja ratnih zločina, u zadnjih nekoliko godina postignut je određeni napredak u procesuiranju zločina seksualnog nasilja i silovanja, kako u smislu broja predmeta tako i u smislu sveukupnog kvaliteta postupaka.⁴⁶ Tokom godina se povećao broj predmeta koji uključuju optužbu za seksualno nasilje i oni trenutno čine približno 30% svih okončanih predmeta ratnih zločina. Od 2004. godine, kada je uspostavljeno Odjeljenje za ratne zločine Suda BiH, ukupno su okončana 123 takva predmeta i osuđeno 134 počinitelja seksualnog nasilja počinjenog u ratu.⁴⁷ U 2015. i 2016. godini zabilježen je najveći broj okončanih predmeta, sa 20, odnosno 19 riješenih predmeta.⁴⁸ Prosječna stopa osuđujućih presuda bila je 76%, međutim, razlikovala se od suda do suda, sa većim brojem osuđujućih presuda pred Sudom BiH i sudovima u FBiH: 79%, odnosno 90%. U RS-u, skoro pola ih je okončano oslobađajućom presudom.⁴⁹ Iako su ove brojke općenito ohrabrujuće, one i dalje predstavljaju manje od 1% od ukupnog procijenjenog broja žrtava ratnog zločina seksualnog nasilja i samo djelić prijavljenih slučajeva.⁵⁰

Amnesty International je uočio značajan napredak u više segmenata procesuiranja predmeta seksualnog nasilja počinjenog u ratu u protekle dvije godine. Žene koje su nedavno svjedočile pred sudovima i predstavnici organizacija koje su im pružale pravnu pomoć su u razgovoru sa Amnesty International-om istakle značajne promjene. Posebno su naglasili da su se službenici Tužilaštva i Suda BiH potrudili da se žrtve osjećaju ugodno i sigurno tokom svjedočenja. Ispitanice su rekle da su tužilaštva i policija uložili dodatni napor da angažuju ženske istražitelje za uzimanje izjava svjedoka, da su pokazali više razumijevanja za svjedoke tokom ispitivanja i u nekim slučajevima pomogli da se žrtvama organizuje prevoz do suda. „Naše udruženje saraduje sa sudovima i tužilaštvima od samog početka suđenja i sigurno ima pozitivnih pomaka, u posljednjih nekoliko godina, posebno na Sudu BiH,“ rekla je Bakira Hasečić iz Udruženja Žene žrtve rata. Ovo je značajna razlika u odnosu na svjedočanstva koje je Amnesty International dokumentovao 2015. godine. Tada su žrtve govorile o situacijama u kojima su istražitelji i osoblje suda redovno otkrivali identitet zaštićenih svjedoka, podvrgavali ih nerazumno složenom i traumatičnom ispitivanju, te postavljali im pitanja o ranijem seksualnom životu i njihovoj vezi sa osumnjičenim i pokazivali općenito malo obzira za njihovo stanje.

U nedavnom izvještaju o statusu suđenja u predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH, Misija OSCE-a u BiH je navela da je, pored povećanja broja procesuiranih predmeta, pravosuđe na svim nivoima postiglo značajan kvalitativan napredak u pristupu rješavanju ovih zločina. OSCE-ova analiza predmeta vođenih u zadnje dvije godine pokazuje da su istražitelji, tužitelji i sudije u predmetima ratnog seksualnog

⁴⁶ Za sveobuhvatnu studiju o postupcima za seksualno nasilje u ratu pred sudovima u BiH između 2014. i 2016. godine, vidjeti OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*.

⁴⁷ Broj se odnosi na predmete okončane do juna 2017. godine, na osnovu neslužbene procjene koju je uradila Misija OSCE-a u BiH. Korespondencija emailom sa organizacijom OSCE, 29. juni 2017. godine.

⁴⁸ Pored toga, između januara i juna 2017. godine, Misija OSCE-a u BiH je navela da je pratila sedam predmeta seksualnog nasilja u ratu protiv 12 optuženih pred različitim sudovima u BiH. Svih sedam predmeta su okončani, a 11 optuženih osuđeno na ukupno 52 godine zatvora, dok je u jednom predmetu optužba odbačena. Korespondencija emailom sa organizacijom OSCE, 29. juni, 2017. godine.

⁴⁹ Svi podaci u ovom dijelu su preuzeti iz izvještaja organizacije OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*.

⁵⁰ Statistički podaci o sveukupnom broju podnesenih prijava ne postoje i nisu nikada prikupljeni od strane organa vlasti, te je teško sa sigurnošću utvrditi ukupan broj prijavljenih slučajeva. Broj – procjenjuje se da se radi o preko 4.000 prijava – koji su evidentirala neka udruženja žrtava je teško potvrditi.

nasilja unaprijedili vlastito znanje i razumijevanje međunarodnog prava i sudske prakse, te demonstrirali veći stepen poštivanja posebnih dokaznih pravila u predmetima seksualnog nasilja.⁵¹ Ova pravila, koja su propisana u svim zakonima o krivičnom postupku u BiH, zabranjuju postavljanje pitanja o pristanku u predmetima ratnih zločina, genocida i zločina protiv čovječnosti, ispitivanje žrtve seksualnog nasilja o njenom seksualnom iskustvu prije izvršenja krivičnog djela i proglašavaju neprihvatljivim dokaze o ranijem seksualnom iskustvu ili ponašanju žrtve.⁵² Organizacija TRIAL International, koja pruža pravnu pomoć žrtvama, je kao i OSCE, uočila generalni napredak u procesuiranju predmeta seksualnog nasilja.⁵³

Konstatujući ovaj značajan napredak, Amnesty International i dalje izražava zabrinutost zbog generalno sporog napretka u procesuiranju kao i zbog proizvoljne i nedosljedne prakse kažnjavanja koja bi mogla biti protumačena kao vrsta amnestije za ratne zločine, a čime se dodatno narušava povjerenje u pravosudni sistem među žrtvama.

Veliki broj prijavljenih slučajeva ratnog seksualnog nasilja nikada se ne procesuiraju kao takvi. Svih 25 žena sa kojima je razgovarao Amnesty International u okviru istraživanja prijave su zločin, dale izjavu istražiteljima ili svjedočile na sudu, ali je samo u jednom predmetu počinitelj osuđen za zločin seksualnog nasilja. Jedan broj prijavljenih počinitelja je osuđen za druge zločine kao što su ubistva ili prisilni nestanci. Procesuiranje takvih predmeta je opterećeno mnogobrojnim preprekama, uključujući nedostupnost osumnjičenih, materijalnih dokaza, svjedoka i iskusnih istražitelja.⁵⁴ Nedostatak sredstava, kao i nepostojanje jedinstvenog i efikasnog pravosudnog sistema, takođe utiču na procesuiranje predmeta seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Ovi problemi i razočaravajuće mali broj procesuiranih predmeta doprinose atmosferi opšteg nepovjerenja u pravosudne institucije. Amru, žrtvu iz Tuzle, policija je ispitivala nekoliko puta ali istraga službeno nije nikada pokrenuta. „Rečeno mi je bilo da bi se moj predmet mogao riješiti do 2015. godine, ali ustvari nije nikada ni pokrenut. Žalila sam se tužiteljstvu zbog nerada ali nikada nisam dobila odgovor. Muškarci koji su mi to uradili još uvijek su u Brčkom i na slobodi. Često im vidim status i fotografije na Facebook-u.“

Udruženja žrtava i NVO-i takođe su izrazili zabrinutost zbog velikog broja oslobođajućih presuda na nekim sudovima, a koje su rezultat primjene standardnih, umjesto posebnih dokaznih pravila koja bi trebala biti obavezna u predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Jedan od primjera je Sud u Istočnom Sarajevu koji pokriva 14 opština i pred kojim se vodi veći broj predmeta. Međutim, nesrazmjern broj predmeta ratnih zločina i seksualnog nasilja počinjenog u ratu pred ovim sudom okončava se oslobađajućom presudom. „Iz našeg iskustva sa ovim sudom, velika većina osumnjičenika bude oslobođena. Svjedoci se često direktno i unakrsno ispituju da bi im se na kraju reklo da njihov iskaz nije bio dovoljno uvjerljiv,“ Bakira Hasečić, predsjednica udruženja Žena žrtva rata koja je i sama žrtva, rekla je u razgovoru za Amnesty International. Slična praksa je primijećena i pred Okružnim sudom u Bijeljini koji, stiče se utisak, ne uzima u obzir posebna dokazna pravila i koji se i dalje oslanja na definiciju silovanja koja ne uzima u obzir postojanje elementa prisile u svakom deliktu seksualnog nasilja počinjenog u ratu, te uvrštava uslov prisile o kojem je ranije bilo govora.⁵⁵ „Prepoznala sam muškarce koji su me silovali i svjedočila sam na sudu više puta. Druge žene su odbile da svjedoče. Ispitivali su me i na kraju je predmet obustavljen zbog nedostatka dokaza. Rečeno mi je da moje svjedočenje nije bilo dovoljno da ih se osudi. Nakon svih tih brojnih ispitivanja, osjećala sam se osramoćeno i poniženo,“ rekla je Fahra iz Bijeljine za Amnesty International.

1.4 UMANJENE KAZNE ZA POČINIOCE RATNOG SEKSUALNOG NASILJA

Proizvoljna i nedosljedna primjena olakšavajućih i otežavajućih okolnosti u propisivanju kazni predstavlja dodatni problem. Krivični zakon BiH i Krivični zakon SFRJ propisuju mogućnost izricanja kazne ispod zakonskog minimuma u slučajevima kada „izrazito olakšavajuće okolnosti ukazuju da bi se blažom kaznom mogla ispuniti svrha kažnjavanja“.⁵⁶ Udruženja žrtava i NVO-i navode da sudovi gotovo rutinski primjenjuju olakšavajuće okolnosti i izražavaju nezadovoljstvo zbog ovog trenda koji po njihovom mišljenju doprinosi amnestiji za seksualno nasilje. Prema analizi koju je provela grupa nevladinih organizacija 2015. godine, u skoro dvije trećine presuda za zločin seksualnog nasilja, kazne su bile umanjene i iznosile su od tri do pet

⁵¹ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 18.

⁵² Član 279. Zakona o krivičnom postupku FBiH, član 279. Zakona o krivičnom postupku RS, član 264. Zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH.

⁵³ Korespondencija emailom sa organizacijom TRIAL International, 29. juni 2017. godine.

⁵⁴ OSCE, *Borba protiv nekažnjivosti (Entitetski sudovi)*, str. 11.

⁵⁵ Korespondencija emailom sa organizacijom TRIAL International, 15. juni 2017. godine.

⁵⁶ Član 49. Krivičnog zakona BiH, član 42. Krivičnog zakona SFRJ.

godina.⁵⁷ I izvještaj OSCE-a iz 2017. godine ističe da je proizvoljna primjena olakšavajućih i otežavajućih okolnosti kod odlučivanja o kaznama u predmetima seksualnog nasilja, uključujući „primjereno ponašanje“ ili „porodični status“, značajno uticala na izrečene kazne.⁵⁸ Prema OSCE-u, sudovi su primjenjivali ublažene kazne proizvoljno i bez detaljnog obrazloženja na koji način su u svakom pojedinačnom predmetu olakšavajuće okolnosti koje su uzete u obzir zadovoljile uslove predviđene pozitivnim zakonima.⁵⁹ Udruženja žrtava navode da „veliki broj žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja počinjenog u ratu vide ove blage kazne kao dodatni izvor frustracije. Smatraju da je zanemarena njihova patnja, posebno s obzirom na velike prepreke s kojima se susreću da bi prijavile zločin i učestvovala u postupku.“⁶⁰

S tim u vezi, Amnesty International takođe upućuje na dodatni problem, a to je praksa zamjene kazne zatvora u predmetima koji se tiču zločina propisanih međunarodnim pravom. Krivični zakoni na sva četiri nivoa propisuju mogućnost zamjene kazne zatvora za novčanu kaznu na zahtjev osuđenika. Na nivou BiH i u FBiH, kazna zatvora od 12 mjeseci ili manja kazna će se automatski zamijeniti za novčanu kaznu, dok u Brčko distriktu BiH i u RS-u, sudovi imaju diskreciono pravo da odluče o zamjeni.⁶¹ U RS-u se zamjena odnosi na kazne od šest mjeseci ili manje, što praktično isključuje predmete ratnih zločina.⁶² Iako generalno teška ekonomska situacija onemogućava značajnije korištenje ove mogućnosti, OSCE je naveo da je u najmanje dva skorašnja predmeta kazna zatvora, koja je već bila umanjena primjenom olakšavajućih okolnosti, bila zamijenjena za novčanu kaznu i to u predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu.⁶³

Dva predmeta pred Kantonalnim sudom u Bihaću ukazuju na problem kombinovanja sporazuma o priznanju krivice i zamjene kazne u slučajevima koji uključuju povredu međunarodnog prava. U ovim predmetima se radi o dva izvršioca koja su optužena za nečovječno postupanje prema civilima i silovanje, te za pokušaj silovanja dvije maloljetnice. U predmetima *Beganović* i *Čoralić*, izvršioci su priznali krivicu i zaključili sporazum o priznanju krivice kojim je predviđena kazna zatvora od jedne godine i isplata imovinsko-pravnog zahtjeva žrtvama u iznosu od 50.000 KM. Beganovićev i Čoralićev naknadni zahtjev za zamjenu kazne zatvora od jedne godine u novčanu kaznu odobrio je Kantonalni sud u Bihaću, tako da njih dvojica nisu odslužila zatvorsku kaznu. Prema OSCE-u, ostalo je nejasno da li su žrtve bile obaviještene da postoji mogućnost da se dogovorena kazna zamijeni za novčanu kaznu.⁶⁴ „U suštini, nakon silovanja i pokušaja silovanja dvije maloljetnice tokom rata, izvršioci – koji su se u međuvremenu odselili u inostranstvo i stekli bogatstvo – bili su u mogućnosti da „kupe“ oslobađanje od izdržavanja zatvorske kazne. Pregovaranje o krivici svakako može biti korisno, ali ono zasigurno nije zamišljeno kao sredstvo kojim bi počinitelji izbjegli pravdu ili kojim bi stranke u postupku dovele u pitanje svrhu kažnjavanja. Takođe, kompenzacija je važna ali ona ne može zamijeniti vođenje krivičnog postupka tako što zloupotrebljava nezavidan društveno-ekonomski položaj žrtve,“ rekla je Adrijana Hanušić–Bećirović iz organizacije TRIAL International.⁶⁵ Pravni teoretičari i praktičari u BiH takođe dovode u pitanje primjenu odredaba o zamjeni zatvorskih kazni na zločine propisane međunarodnim pravom i pitaju se da li se takvim kaznama ostvaruje svrha kažnjavanja, te da li bi teška krivična djela i zločini propisani međunarodnim pravom trebali biti izuzeti iz tih odredaba.⁶⁶ „Po meni je degutantno da za ratni zločin neko plati. To je karikatura. Ratni zločin je sam po sebi težak, i bez obzira koja je kazna izrečena, jer ona može biti niska iz hiljadu i jedne olakšavajuće okolnosti. Ipak je to ratni zločin, a ne brza vožnja,“ rekao je Bojan Stević, predsjednik Okružnog suda u Trebinju.⁶⁷

Amnesty International smatra da praksa koja omogućava da lica koja su osuđena za zločine propisane međunarodnim pravom mogu platiti oslobađanje od služenja zatvorske kazne, te na taj način izbjeći kažnjavanje u skladu sa međunarodnim pravom, propagira amnestiju i dodatno narušava povjerenje žrtava u krivično-pravni sistem. Izricanje kazni za zločine protiv čovječnosti ili ratne zločine u rangu prekršajnog zakona (kao što je novčana ili kazna zatvora ispod 12 mjeseci) u predmetima u kojima su pojedinci osuđeni za zločine propisane međunarodnim pravom je jednako amnestiji, što je zabranjeno prema međunarodnom

⁵⁷ Grupa NVO-a, *Izvještaj o provođenju preporuka koje je donio Komitet UN-a za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena za BiH*, paragraf 11-13.

⁵⁸ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 63.-64.

⁵⁹ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 64.

⁶⁰ Grupa NVO-a, *Izvještaj o provođenju preporuka koje je donio Komitet UN-a za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena za BiH*, paragraf 12.

⁶¹ Član 42.a Krivičnog zakona BiH, član 43.a Krivičnog zakona FBiH, član 43.a Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH, član 33. stav 2. Krivičnog zakona RS. Zakoni propisuju novčanu kaznu od 100 KM, ili 50 EUR, za jedan dan kazne zatvora.

⁶² Član 35, stav 2. i 3. Krivičnog zakona RS.

⁶³ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 72.

⁶⁴ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 57.

⁶⁵ Korespondencija emailom sa organizacijom TRIAL International, 29. juni 2017. godine.

⁶⁶ Balkan Insight, *Bosnian War Crimes Convicts Pay to Stay Free* [Osuđenici za ratne zločine u Bosni plaćaju ostanak na slobodi], 10. avgust 2016. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-war-crimes-convicts-pay-to-stay-free-08-09-2016>

⁶⁷ Kao što je citirano u Balkan Insight, *Bosnian War Crimes Convicts Pay to Stay Free*, 10. avgust 2016. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-war-crimes-convicts-pay-to-stay-free-08-09-2016>

pravu. Kazne u ovim predmetima moraju odražavati ozbiljnost i težinu izvršenog krivičnog djela.⁶⁸ Amnesty International poziva vlasti u BiH, FBiH i Brčko distriktu da izvrše izmjene i dopune krivičnih zakona tako da se iz primjene odredaba o zamjeni kazne zatvora u novčanu kaznu izuzmu zločini propisani međunarodnim pravom.

“Izgleda da ljudska prava vrijede samo za izvršioce, ali ne i za žrtve. Dok se mi moramo oslanjati na besplatnu pravnu pomoć i NVO-e, izvršiocima se dodjeljuju dva advokata, pokrivaju im se troškovi suđenja i na kraju ublaži kazna. Svako suđenje košta približno 160.000 KM. Većina troškova ide na plaćanje odbrane. U isto vrijeme, sudovi nerado plaćaju troškove prevoza svjedocima ili kontinuiranu psihološku pomoć i zaštitu žrtvama svjedocima.”

Meliha Merdžić, Women Victims of War, Sarajevo

1.5 POTREBA ZA DALJIM UNAPREĐENJEM ZAŠTITE I PODRŠKE SVJEDOCIMA

“Ispitivali su me tužitelji iz različitih kantona u Federaciji BiH i SIPA [Državna agencija za istrage i zaštitu BiH] bar četiri puta do sada. Niko mi nije pružio podršku da dam izjavu”.

Esmā, Brčko

Svjedočenje žrtve je ključno za ishod u krivičnim predmetima silovanja i seksualnog nasilja počinjenog u ratu, jer vrlo često drugi dokazi nisu dostupni. Kao dio obaveze da žrtvama obezbijede djelotvorno pravno sredstvo, države imaju obavezu da preduzmu mjere kako bi žrtvama osigurale sigurnost, psihičko i fizičko zdravlje i privatnost, te izbjegnju njihovu ponovnu traumatizaciju tokom sudskih i upravnih postupaka.⁶⁹ Iako je pružanje podrške i zaštite svjedocima u BiH značajno unaprijeđeno zadnjih godina, nedostaci koji još postoje u sistemu predstavljaju ozbiljan izazov za efikasno procesuiranje predmeta i dalje onemogućavaju velikom broju žrtava da svjedoče na sudu.

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH i Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH pružaju proceduralne zaštitne mjere i mjere fizičke zaštite za svjedoke u krivičnom postupku.⁷⁰ Međutim, oba se zakona primjenjuju isključivo na krivične postupke koji se vode pred Sudom BiH, dok sudovi u entitetima primjenjuju svoje zakone o zaštiti svjedoka koji pružaju nešto niži nivo zaštite.⁷¹ Povećanjem broja predmeta ratnih zločina koji se procesuiraju pred entitetskim sudovima u skladu sa Strategijom za ratne zločine, donedavno su svjedoci prijavljivali česte slučajeve zastrašivanja i maltretiranja tokom postupka kao i neadekvatan nivo psihološke podrške.

Međutim, istraživanje Amnesty International-a pokazuje da se broj incidenata takve vrste smanjio. U velikoj mjeri, to je zato što su uloženi napor da se standardi zaštite i podrške svjedocima prošire i na druge sudove kako bi se omogućio prenos predmeta ratnih zločina na sudove na lokalnom nivou. U skladu sa Strategijom za ratne zločine i uz pomoć finansijske i tehničke podrške međunarodnih donatora, uključujući EU, OSCE, Razvojni program UN-a (UNDP) i ambasada pojedinih zemalja, pokrenuta je inicijativa da se uspostavi efikasna mreža podrške svjedocima na cijeloj teritoriji države. Ovo je podrazumijevalo uspostavu fizičke infrastrukture, unapređenje tehničkih kapaciteta u sudnicama, zapošljavanje i obuku osoblja za zaštitu svjedoka, te pružanje psiho-socijalne pomoći svjedocima, prije, u toku i nakon suđenja.

⁶⁸ Na primjer, vidjeti „Drugi izvještaj o zločinima protiv čovječnosti“ za 68. sjednicu Komisije za međunarodno pravo, maj-juni i juli-avgust 2016. godine, paragraf 83.

⁶⁹ Osnovna načela, načelo br. 10.

⁷⁰ Zakon o programu zaštite svjedoka BiH, Službeni glasnik BiH br. 29/04, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, Službeni glasnik BiH br. 13/05, 53/07, 97/07 i 37/09.

⁷¹ Entiteti imaju svoje Zakone o o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, ali nemaju zakon o programu zaštite svjedoka, koji pruža institucionalne garancije, uključujući mjere fizičke zaštite i preseljenje i promjenu identiteta.

U skladu sa Strategijom, većina sudova pred kojima se vode postupci za ratne zločine su opremljeni sa odvojenom sudnicom i posebnim ulazom.⁷² Uz to, do 2016. godine, svih 15 sudova u kojima se sudi za ratne zločine imali su tehničku opremu kojom je obezbijeđena zaštita identiteta izmjenom lika i glasa svjedoka tokom svjedočenja. Takodjer, ugrađena je video oprema koja omogućava da svjedoci svjedoče putem video veze, čime su smanjeni troškovi putovanja i drugi relevantni troškovi, te je omogućeno velikom broju svjedoka koji žive u inostranstvu i u udaljenim područjima da svjedoče.⁷³ U vrijeme izrade ovog izvještaja, potrebna infrastruktura je postojala u skoro svim sudovima i tužilaštvima pred kojima se vode postupci za ratne zločine, a svjedoci u osjetljivim predmetima su sve češće imali mogućnost da svjedoče iz zasebnih prostorija ili putem audio ili video veze.⁷⁴

Žrtva u svom domu u istočnoj Bosni. Mnogi preživjeli seksualnog nasilja se i dalje suočavaju sa jakom stigmatizacijom u društvu. © Ziyah Gafić

Pored jačanja tehničkih kapaciteta i infrastrukture, oko dvije trećine sudova i tužilaštava trenutno zapošljavaju službenike za podršku svjedocima koji pomažu svjedocima tokom istrage i suđenja i pružaju potrebnu psihološku podršku. Udruženja i advokati sa kojima je Amnesty International razgovorao su istakli da je pred nekim sudovima napredak značajan, sa posebnim prostorijama i profesionalnom brigom i pažnjom koja se pruža svjedocima tokom postupka.⁷⁵

Prema Zakonu o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, pružanje psiho-socijalne podrške svjedocima je u nadležnosti centara za socijalni rad. Međutim, centri su i dalje neopremljeni da pružaju takvu vrstu pomoći. Umjesto njih, uz pomoć EU, mreža NVO-a koju čine Medica Zenica, Vive žene, Udružene žene i Agencija za saradnju, edukaciju i razvoj (ACED), pruža važnu podršku žrtvama. Udruženja su potpisala protokole sa lokalnim organima vlasti koji im omogućuju da organizuju psiho-socijalni i mehanizam podrške žrtvama u predmetima ratnog seksualnog nasilja. Do sada je potpisano 15 takvih

⁷² Iako većina sudova ima zasebne prostorije, u nekim slučajevima žrtve i optuženi bi bili pozvani na sud u isto vrijeme i susreli bi se na ulazu u zgradu ili u čekaonici. Takvi incidenti, o kojima je često izvještavao TRIAL International i Medica Zenica, pokazuju da je potrebno razviti praksu koja će osigurati da se svjedoci pod zaštitom pozivaju na ročište u različito vrijeme.

⁷³ Komitet UN-a protiv torture, CAT/C/BIH/6, Razmatranje izvještaja država članica u skladu sa članom 19. Konvencije, Izvještaj države članice, 17. maj 2016. godine, paragraf 205-2011.

⁷⁴ OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 74.-76.

⁷⁵ Razgovor sa predstavnicima udruženja Žene ženama, 8 novembar 2016. godine, Sarajevo.

protokola na cijeloj teritoriji BiH i oni omogućavaju nevladinim organizacijama da pruže vjerovatno najkonkretniju podršku žrtvama. To uključuje pomoć u prevazilaženju psiholoških trauma, organizuju upućivanja zdravstvenim ustanovama i socijalnim službama i pružanje pravne pomoći. U nekim slučajevima, ove organizacije djeluju kao veza između žrtava i tužilaštava. Pored pružanja podrške žrtvama, potpisnice protokola vrše obuku organa vlasti i drugih koji dolaze u kontakt sa žrtvama da bi ojačali njihov kapacitet da pristupe radu sa ugroženim osobama sa stajališta rodne osjetljivosti, kao i boljeg poznavanja posljedica traume.

Ovaj napredak, u pogledu infrastrukture i procedura, značajno je smanjio broj situacija u kojima su žrtave silovanja morale čekati u istoj prostoriji sa osumnjičenim, gdje je dolazilo do otkrivanja njihovog identiteta u toku postupka ili gdje su bile izložene uvredama osumnjičenih ili njihovih advokata, što su Amnesty International i druge organizacije ranije dokumentovale.⁷⁶

Uprkos sveukupnom napretku, implementacija ovog programa i dalje bilježi probleme. Udruženja žrtava su istakla problem koji predstavlja ograničena priroda podrške svjedocima, jer ne obuhvata period nakon suđenja kada veliki broj žrtava doživi prijetnje ili im je potrebna psihološka pomoć. „Ovi programi zaista pružaju veliku podršku svjedocima ali im je ona dostupna samo tokom trajanja postupka. U trenutku kada izađeš sa suda, nisi ničija briga. A obično tada počinju prijetnje i žrtva počinje osjećati posljedice traume koja je pokrenuta pojavljivanjem na sudu,“ rekla je Bakira Hasečić iz udruženja Žene žrtve rata za Amnesty International. Zaštita i podrška svjedocima treba biti pružena u tri različite faze: u toku istražnog postupka, u toku i nakon suđenja. Nepostojanje sveobuhvatne podrške i zaštite svjedoka prepoznao je i Komitet UN-a za prisilne nestanke koji je 2016. godine pozvao organe vlasti da pruže „adekvatnu i kontinuiranu psihološku podršku žrtvama i svjedocima prije, tokom i nakon okončanja suđenja za ratne zločine.“⁷⁷

Nevladine organizacije takođe izvještavaju o različitim stepenima saradnje sa organima vlasti. U RS-u, na primjer, sa izuzetkom policije u Banjoj Luci, policija RS-a nije učestvovala u edukacijama koje su organizovale te organizacije, iako je po prirodi posla, policija često u kontaktu sa žrtvama.⁷⁸

Konačno, obustava finansiranja iz EU IPA fondova koja je ranije spomenuta prouzrokovala je značajan poremećaj sveukupnog funkcionisanja odjeljenja za zaštitu svjedoka u sudovima i tužilaštvima, koja su se velikim dijelom oslanjala na ova sredstva. Zbog ove krize, veliki broj uposlenika sa iskustvom je otpušteno, što je prekinulo kontinuitet u pružanju podrške i ostavilo odjeljenja bez kvalifikovanog kadra. Čak i u trenutku izrade ovog izvještaja, određeni broj sudova i tužilaštava nije imao službenike za podršku svjedocima.⁷⁹ Kriza u finansiranju je pokazala nesiguran status ovih ključnih službi podrške i ukazala na potrebu da vlasti u BiH zaštite ono što je do sada postignuto, te da osiguraju sigurnije finansiranje programa zaštite svjedoka. S obzirom da ove programe u velikom dijelu finansiraju eksterni akteri, prvenstveno EU, UNDP-a i ambasade Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, od ključnog je značaja da međunarodna zajednica nastavi davati prioritet i podršku ovim naporima.

Zaštita i podrška svjedocima ima ogroman uticaj na spremnost žrtava da svjedoče, a nepostojanje dosljedne i pouzdane podrške žrtvama prije, u toku i nakon suđenja i dalje predstavlja ozbiljnu prepreku pristupu pravdi za veliki broj žrtava.

⁷⁶ Amnesty International, „Čija pravda?“, str. 24. O sličnim situacijama organizaciji Amnesty International govorila je i Nedžla Šehić, 9. novembar 2016. godine, Sarajevo.

⁷⁷ Komitet UN-a za prisilne nestanke, *Zaključna razmatranja o izvještaju koji je dostavila BiH u skladu sa članom 29. stav 1. Konvencije o prisilnim nestancima*, paragraf 24(c).

⁷⁸ Razgovor sa Aleksandrom Petrić, Udružene žene, Banja Luka, 29. mart 2017. godine.

⁷⁹ Vidjeti OSCE, *Postizanje pravde za žrtve*, str. 80. Na primjer, pet sudova i pet tužilaštava u BiH nemaju tu vrstu službenika.

2. REPARACIJA

U skladu sa međunarodnim pravom, sve žrtve ratnih zločina, uključujući žrtve silovanja i seksualnog nasilja, imaju pravo na pravni lijek i reparaciju od države.⁸⁰ Pravna sredstva moraju biti srazmjerna težini povrede prava i djelotvorna u zakonu i praksi. Ova obaveza je takođe ugrađena u domaće zakonodavstvo u BiH.⁸¹

Reparacija podrazumjeva mjere koje bi ublažile pretrpljenu štetu, te pomogle žrtvama da se reintegrišu u društvo i ponovo započnu život. Pet priznatih oblika reparacije uključuje kompenzaciju, rehabilitaciju, restituciju, satisfakciju i garancije neponavljanja. Svrha ovih mjera je da se „koliko je moguće, izbrišu sve posljedice nezakonitih radnji i ponovo uspostavi situacija koja bi vjerovatno postojala da ta radnja nije učinjena.“⁸² Iako u predmetima u kojima su žrtve bile podvrgnute teškim zločinima nije moguće uspostaviti situaciju koja je postojala prije nasilja, obaveza države da umanjí patnje žrtava bez obzira na to ostaje.

Prava žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu i obaveze države su dodatno afirmisane kroz Deklaraciju iz Nairobija, koju je izradila međunarodna koalicija ženskih organizacija, aktivistica i žrtava. Deklaracija sadržava paket načela o pravu na reparaciju i predlaže sveobuhvatan i dugoročan pristup kojim bi se umanjile posljedice zločina koji pogađaju žene u sukobima. „U slučajevima žrtava seksualnog nasilja i drugog rodno zasnovanog nasilja, vlasti trebaju da uzmu u obzir višedimenzionalne i dugoročne posljedice ovih zločina na žene i djevojčice, njihove porodice i zajednice, te da to zahtijeva specijalizirani, integrisani i multidisciplinarni pristup.“⁸³

Pravilno osmišljena reparacija može transformisati život žrtava. U slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog zločina transformativne mjere reparacije „trebaju težiti tome da, koliko je to moguće, uklone umjesto da ojačaju, ranije strukturne nejednakosti koje mogu biti osnova nasilja“, a posebno nasilja kojem su žene bile izložene prije, u toku i nakon sukoba.⁸⁴ Seksualno nasilje je često rezultat rodni stereotipa, nejednakosti i diskriminacije koja već postoji u društvu, te ih dodatno potiče, a mjere reparacije u tom slučaju trebaju imati za cilj pozitivne društvene promjene i stvaranje uslova koji će ekonomski ojačati i unaprijediti nezavisnost žena žrtava.

Prema međunarodnom pravu, primarna odgovornost za pružanje reparacije leži na državi. U situacijama kada su zločin izvršili službenici drugih država ili nedržavni akteri, država ima obavezu da osigura da žrtve imaju pravo da potražuju odštetu i dobiju naknadu od odgovornih osoba. U slučaju kada je odgovorna strana u nemogućnosti ili ne želi da ispuni svoju obavezu, država treba da pruži odštetu žrtvi i da kasnije potražuje nadoknadu sredstava od odgovorne strane.⁸⁵

BiH nema sveobuhvatan, na pravima utemeljen, okvir za obeštećivanje civilnih žrtava rata, uključujući i žrtve ratnog seksualnog nasilja. Uprkos ranijim pokušajima, organi vlasti nisu uspjeli usvojiti ključne političke odluke i zakone koji bi uspostavili sistem rješavanja prava ovih grupa na način koji je usklađen sa

⁸⁰ Osnovna načela UN-a, načelo br. 3(d).

⁸¹ Dejtonski mirovni sporazum, Aneks 6: Sporazum o ljudskim pravima. Na osnovu Aneksa 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava sa svojim Protokolima kao i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija o zabrani mučenja i drugih oblika okrutnog i nečovječnog postupanja, direktno se primjenjuju u BiH pa time i pravo na pravni lijek koje je u njim ugrađeno.

⁸² *Njemačka protiv Poljske* (predmet Fabrike Chorzow), Stalni arbitražni sud, (1928.), str. 47.

⁸³ Član 3(e) Deklaracije iz Nairobija o pravu žena i djevojčica na pravni lijek i odštetu, mart 2007. godine.

⁸⁴ Izvještaj Specijalnog izvjestitelja o nasilju nad ženama, razlozi i posljedice, gospođa Rashida Manjoo, *Obeštećenje za žene koje su bile podvrgnute nasilju*, 2010, paragraf 31, dostupno na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/14/22

⁸⁵ Osnovna načela UN-a, stav 15. i 16. Vidjeti takođe Ujedinjene Nacije „Smjernice Generalnog sekretara: Obeštećenje za seksualno nasilje u ratu“, juni 2014. godine, str. 4 (u nastavku teksta: Smjernice UN-a o obeštećenju). U vezi sa pitanjem obeštećenja, u godinama nakon rata, organi vlasti u BiH su predložili da bi obeštećenje mogla obezbijediti vlada Srbije ako Međunarodni sud pravde (MSP) donese odluku u korist tužbe BiH protiv Srbije za genocid u ratu. Međutim, te nade su pale u vodu 2007. godine kada je sud donio presudu da Srbija nije odgovorna za genocide u BiH. Presuda MSP se nije doticala pitanja kompenzacije.

međunarodnim standardima i praksom. U 2012. i 2013. godini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde BiH, uz pomoć međunarodne zajednice, pokrenuli su opsežan državni program unapređivanja statusa civilnih žrtava rata. Program se sastojao od Nacrta državne strategije za tranzicijsku pravdu, Programa za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu i Nacrta zakona o zaštiti žrtava torture BiH. Ovi dokumenti su osmišljeni kao osnova okvira za vansudsko postizanje pravde, uključujući održivu platformu da se utvrde činjenice, pruži naknada žrtvama, zaštiti kolektivno pamćenje i vrati povjerenje u institucije vlasti. Nacrt zakona o zaštiti žrtava torture⁸⁶ je imao za cilj da omogući osobama koje su podvrgnute mučenju i zlostavljanju u ratu da traže i dobiju posebni status i uživaju poseban paket prava. Ova tri dokumenta predstavljaju najkonkretniji i najsmisleniji pokušaj organa vlasti u BiH da prepoznaju patnje žrtava i da im pruže podršku da nastave život.

Međutim, ovaj program nikada nije dobio dovoljnu političku podršku za usvajanje na državnom nivou i doživio je neuspjeh prije ulaska u formalnu proceduru usvajanja. U nedostatku formalnog sistema za reparaciju koji je trebao biti kreiran gorenavedenim okvirom, žrtve se danas moraju osloniti na postojeći složeni sistem socijalne pomoći, kao i na pojedinačne postupke, pred krivičnim i građanskim sudovima, radi ostvarivanja neke vrste odštete. Amnesty International smatra da je usvajanje ova tri dokumenta neophodno kako bi se sistemski riješila prava žrtava na cijeloj teritoriji BiH i uklonila diskriminacija koja se temelji na mjestu prebivališta, a koja i dalje sprečava veliki broj žrtava da ostvare svoja prava.

2.1 NEUSVAJANJE NACRTA STRATEGIJE O TRANZICIJSKOJ PRAVDI

Nacrt državne strategije za tranzicijsku pravdu trebao je da pruži sveobuhvatnu platformu za utvrđivanje istine i pravde i da osigura efikasan institucionalni pristup obeštećenju i drugim oblicima podrške civilnim žrtvama rata, uključujući žrtve seksualnog nasilja. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde BiH pripremili su nacrt dokumenta 2012. godine, nakon opširnih konsultacija sa civilnim društvom. Međutim, u to vrijeme su organi vlasti u RS-u izrazili rezervu na tekst i Nacrt strategije nikada nije prosljeđen u proceduru. Zvaničnici u Ministarstvu rada i boračko-invalidske zaštite RS rekli su Amnesty International-u da su predložena rješenja bila suviše dalekosežna i da su ugrožavala ustavne nadležnosti entiteta. „Nekoliko odredaba je sugerisalo prenos nadležnosti sa entiteta na državu i naši članovi u radnoj grupi su otvoreno rekli da se takvo rješenje ne može podržati,“ rekla je Radojka Kela, šefica pravnog odjela Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS.⁸⁷ Ona je takođe pojasnila da je Strategija podrazumijevala da se moraju obezbijediti znatna sredstva, na što se RS nije mogla obavezati u to vrijeme.

Iako ovaj dokument već godinama leži u ladicama vlasti, Delegacija EU u BiH rekla je za Amnesty International da je Evropska komisija bila zainteresovana da ponovo pokrene proces u skladu sa Zaključkom Vijeća EU o tranzicijskoj pravdi⁸⁸ koji je usvojen u novembru 2015. godine.⁸⁹ Zaključak pruža politički i normativni okvir za tranzicijsku pravdu, čak i u situaciji nepostojanja formalnih pregovora o pristupanju između BiH i EU. Delegacija EU u BiH saraduje sa Ministarstvom pravde BiH i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH na izmjenama postojeće strategije, koja bi trebala uključivati održiva rješenja u sadašnjem političkom kontekstu i koja bi pružila konkretnu korist za žrtve: „Naš cilj je da izradimo dokument koji će biti u skladu sa međunarodnim standardima i Zaključkom Vijeća i koji će uključiti rješenja od kojih će žrtve imati direktnu korist.“⁹⁰ Ministarstvo pravde BiH je takođe izrazilo spremnost da izradi dokument koji će dobiti saglasnost oba entiteta i biti operativan.⁹¹ Amnesty International poziva vlasti i međunarodnu zajednicu

⁸⁶ Iako se Konvencija o zabrani torture i drugih oblika okrutnog i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ne poziva direktno na silovanje ili seksualno nasilje u definiciji torture u članu 1, silovanje je prepoznato kao oblik torture u brojnim odlukama međunarodnih sudova. U svjetlu čestih silovanja i seksualnog nasilja u ratu u bivšoj Jugoslaviji i u Ruandi, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Međunarodni krivični sud za Ruandu (MKSR) presudili su da seksualno nasilje može predstavljati torturu, progon, ropstvo, i nečovječno postupanje kao zločine protiv čovječnosti. Pored toga, u predmetu *Aydin protiv Turske* (57/1996/676/866), 2006, ESLJP je donio presudu da silovanje može predstavljati torturu prema članu 3. EKLJP. Na kraju, Komitet UN-a protiv torture objavio je dvije odluke koje uključuju i stav da silovanje može predstavljati torturu prema članu 1. Konvencije o zabrani torture, uključujući u *C.T. i K.M protiv Švedske*, (279/2005), CAT/C/37/D/279/2005, (2007.) i *V.L. protiv Švicarske*, (262/2005), CAT/C/37/D/262/2005 (2007.).

⁸⁷ Razgovor sa Radojkom Kela, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS, 29. mart 2017. godine, Banja Luka.

⁸⁸ Evropska unija, *Zaključak Vijeća o tranzicijskoj pravdi*, 2015, dostupno na: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13576-2015-INIT/en/pdf>

⁸⁹ Razgovor sa Delegacijom Evropske komisije u BiH, 27. mart 2017. godine, Sarajevo. Ključni element Zaključka Vijeća EU o tranzicijskoj pravdi je mogućnost neformalne i postepene izmjene u slučajevima kada dato okruženje ne omogućava ili ne želi podržati dalekosežne i sveobuhvatne reforme. „U kontekstu u kojem ne postoji iskrena politička volja da se krene naprijed sa smislenim procesima tranzicijske pravde, neformalne inicijative koje se razvijaju i provedu na lokalnom nivou mogu biti pokretač za politiku tranzicijske pravde i borbe protiv nekažnjavanja ... ili djeluju paralelno sa formalnim mehanizmima da ojačaju njihov politički i društveni uticaj.“

⁹⁰ EU, *Zaključak Vijeća o tranzicijskoj pravdi*.

⁹¹ Razgovor sa Nikom Grubešićem, Ministarstvo pravde BiH, 18. maj 2017. godine, Sarajevo.

da nastave napore na izradi Strategije za tranzicijsku pravdu koja bi osigurala institucionalno priznavanje žrtava i pružila sistemske i efikasne mjere reparacija, te koja će imati potrebnu političku potporu da bude provedena.

2.2 NEUSVAJANJE PROGRAMA ZA ŽRTVE RATNOG SEKSUALNOG NASILJA

Cilj Programa za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu, koji su zajedno inicirali Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i UNFPA, je bio da osigura inkluzivan i sistemski pristup kako bi se unaprijedio kvalitet života žrtava. Program se sastojao od četiri ključna elementa i to: (i) usaglašavanje pravnog okvira sa međunarodnim standardima, (ii) pristup besplatnoj pravnoj pomoći i adekvatne mjere zaštite za žrtve svjedoke na suđenjima za ratne zločine, (iii) jačanje kapaciteta pružaoca usluga i (iv) izgradnja partnerskog odnosa između vladinog i nevladinog sektora.⁹² Pored rješenja koja su predložena za unapređenje socijalnog i ekonomskog statusa žrtava i smanjenje stigmatizacije s kojom se susreću u društvu, Program je definisao osnove za ostvarivanje prava žrtava na socijalnu i zdravstvenu pomoć na lokalnom nivou i pružio konkretne mjere za njihovo ekonomsko osnaživanje.

Iako je finaliziran u 2012. godini, Program za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu nije nikada usvojen. Slično kao i za Nacrt strategije za tranzicijsku pravdu, organi vlasti u RS-u su istakli problem strateških ciljeva programa i nisu dali saglasnost za dostavljanje dokumenta Vijeću ministara BiH. U nedostatku strukturiranog inter-resornog pristupa pružanju podrške žrtvama koji je bio planiran programom, UN-ove agencije u BiH trenutno rade taj posao i provode različite segmente tog programa, uključujući i one koje se tiču podrške svjedocima, pružanju psihološke pomoći, te osnaživanju, u nadi da će stvoriti model za buduće projekte kojima će upravljati organi vlasti.⁹³ Međutim, ništa ne ukazuje da vlast ima resurse ili dugoročne planove da preuzme ove programe. Imajući to na umu, presudno je da međunarodna zajednica u BiH nastavi pružati snažnu finansijsku i drugu podršku za implementaciju pojedinih aspekata Programa kroz UN-ova tijela i lokalne NVO-e. Bez ove pomoći, žrtve bi ostale bez prijeko potrebnih usluga, kao što je pravna pomoć, psiho-socijalna podrška ili manjih programa koji im omogućavaju prihode od kojih veliki broj njih zavisi. U isto vrijeme, vlasti u BiH moraju ukloniti postojeće prepreke u pristupu žrtava pravima i kreirati provodivu politiku i zakonodavni okvir na institucionalnom nivou koji bi osigurali da je pomoć dostupna i na raspolaganju većem broju žrtava.

2.3 NEUSKLAĐENOST ZAKONA I PRAVA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA U RATU

Usvajanje okvirnog zakona o zaštiti žrtava torture na državnom nivou je neispunjena obaveza BiH u skladu sa UN-ovom Konvencijom protiv torture.⁹⁴ Taj zakon bi trebao definisati kriterije za sticanje statusa žrtve ratne torture, uključujući žrtve ratnog seksualnog nasilja i propisati poseban paket prava koja se garantuju žrtvama na cijeloj teritoriji BiH. Dok su entiteti odgovorni za pružanje socijalne pomoći, zakon na državnom nivou, koji bi propisao set sveobuhvatnih načela i posebna prava žrtava kojima je utvrđen status, osigurao bi jednakost postupanja prema žrtvama bez obzira na njihovo mjesto prebivališta ili etničku pripadnost, te pružio garancije za adekvatnu zdravstvenu i psiho-socijalnu pomoć. U nedostatku takvog zakonodavstva, žrtve i dalje ostvaruju svoja prava na nižem nivou, tj. u entitetima i u Brčko distriktu i suočavaju se sa preprekama i nepristupačnim zakonima, te različitim obimom podrške i prava. Zajedno sa stigmom koja je dosta prisutna u društvu, ovi problemi obeshrabruju većinu žena da podnesu zahtjev i sprečavaju veliki broj onih koje su podnijele zahtjev za sticanje statusa civilne žrtve rata i torture u ostvarivanju naknade i zdravstvene, psiho-socijalne i druge vrste podrške, koja im je često neophodna.

⁹² UN Population Fund, Bosna i Hercegovina, „Suzbijanje posljedica seksualnog nasilja u ratu“, 2012. godina, dostupno na: <http://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/bosanski01.pdf>

⁹³ Razgovor sa organizacijom Zajedničkim programom UN-a, 8. novembar 2016. i 24. mart 2017. godine, Sarajevo.

⁹⁴ Vidjeti Komitet UN-a protiv torture, Zaključna zapažanja o objedinjenim periodičnim izvještajima Bosne i Hercegovine od prvog do petog, CAT/C/BiH/CO/2-5, paragraf 18.

NEPOSTOJANJE DRŽAVNOG ZAKONA KOJIM SE GARANTUJE PRAVO NA REPARACIJU

Tri ranija pokušaja da se donese zakon o zaštiti žrtava torture na državnom nivou su bila neuspješna zbog nepostojanja potrebne političke podrške. Osim dugogodišnje političke blokade koja utiče na sve inicijative na državnom nivou, predstavnici RS-a ne učestvuju u najnovijim pokušajima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH da izradi nacrt na državnom nivou kroz inter-resornu radnu grupu.⁹⁵ Bez entitetskih predstavnika u ovoj radnoj grupi nije realno za očekivati da će ovaj novi pokušaj usvajanja nacrta zakona i njegove primjene dobiti potrebnu političku podršku.

U razgovoru sa Amnesty International-om, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS-a je potvrdilo da Vlada RS-a ima ozbiljne rezerve prema ustavnom osnovu ranijih verzija zakona. „Nije bilo političkog dogovora u vezi sa predloženim rješenjima, od kojih neka nedvosmisleno zadiru u ustavni poredak i nadležnosti entiteta,“ izjavilo je Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS-a⁹⁶. Pružanje socijalne zaštite i pomoći u nadležnosti je entitetske vlasti u RS-u, ili entitetske i kantonalne vlasti u FBiH, kao što je i obaveza njihovog plaćanja iz budžetskih sredstava.

Međunarodne organizacije i NVO-i u BiH se uveliko slažu da bi usvajanje sveobuhvatnog državnog zakona o zaštiti žrtava torture zaista bilo problematično u sadašnjem političkom ambijentu. Usvajanje takvog zakona bi podrazumijevalo stepen političkog konsenzusa koji bi bilo teško postići budući da organi vlasti u RS-u sve više odbijaju da učestvuju u inicijativama na državnom nivou. Iz tog razloga, svaki novi pokušaj da se izradi provodiv zakon mora imati na umu ustavne nadležnosti, te na državnom nivou stvoriti okvir za zaštitu žrtava torture. Takav zakon bi trebao propisati međunarodno prihvaćenu definiciju torture, izričito prepoznati svako seksualno nasilje počinjeno u ratu kao oblik torture, propisati jedinstvene kriterije za sticanje statusa žrtve torture i katalog pojedinačnih prava koja će biti zagarantovana na cijeloj teritoriji BiH. Okvirni zakon koji propisuje ključna načela i postavlja minimum prihvatljivih kriterija za odštetu u skladu sa međunarodnim pravom bio bi korišten kao model za izradu zakona na nivou entiteta i Brčko distrikta.

U međuvremenu, treba nastaviti sa unapređivanjem postojećeg pravnog okvira i usluga u FBiH, RS-u i Brčko distriktu i osigurati da su usklađeni sa međunarodnim pravom i praksom, te da omogućavaju jednak pristup svim žrtvama. Sadašnja situacija u kojoj su prava žrtava regulisana na nivou entiteta i Brčko distrikta na nepovezan i neusklađen način je suštinski diskriminatoran, jer priznavanje statusa civilne žrtve rata i pristup socijalnoj pomoći zavise od mjesta prebivališta, umjesto da su univerzalno garantovana od strane države.

Ovakve okolnosti obeshrabruju veliki broj žrtava da podnesu zahtjev za priznavanje statusa i primorava ostale kojima je pomoć potrebna da se upuste u administrativnu borbu za priznavanje statusa. Selma, žrtva iz RS-a sa kojom je Amnesty International razgovarao u selu kod Prijedora gdje živi, odlučila je da podnese zahtjev za priznavanje statusa civilne žrtve rata u FBiH, jer joj – kao i drugim žrtvama koje žive u RS-u – nije priznat status u entitetu u kojem živi zbog izrazito restriktivnog zakona koji ne priznaje žrtve ratnog seksualnog nasilja. Selma je morala putovati skoro 200 km iz svog sela do Zenice ili Tuzle i prijaviti fiktivno prebivalište u FBiH kako bi imala pristup uslugama u tom entitetu. Ona pati od teških zdravstvenih i psiholoških posljedica seksualnog nasilja počinjenog u ratu i potrebna joj je stalna medicinska pomoć. Za nju je jedini način da dobije ovu vrstu usluga to da zaobiđe sistem koji je diskriminira na osnovu sadašnjeg mjesta prebivališta.

Selma nije jedina. Jedan broj žena žrtava koje žive u RS-u ili Brčko distriktu BiH, a koje su razgovarale sa Amnesty International-om, navele su da su prijavile prebivalište u FBiH radi ispunjavanja uslova za utvrđivanje statusa i primanja mjesečne naknade. Za veliki broj žrtava, ova naknada često predstavlja jedini izvor prihoda. Međutim, zbog toga plaćaju visoku cijenu. Kada jednom prijave prebivalište u FBiH, ove žene gube pravo na liječenje u mjestu gdje u stvari žive u RS-u. Elma, žrtva iz jednog sela kod Vlasenice u istočnoj Bosni, kaže da je zahvalna na primanju koje ostvaruje jer pomaže njoj i njenoj porodici, uključujući muža i maloljetnog sina, da prežive. Međutim, Elma ne može nikako priuštiti da putuje u Tuzlu da bi obavila redovne preglede i dobila recepte za lijekove. Sa izuzetkom hitne pomoći, ona nema pravo na zdravstvenu pomoć u RS-u. Boluje od raznih bolesti, uključujući anksioznost i bolnu povredu kičme koja je rezultat premlaćivanja u logoru. Ipak, prisiljena je da bira između zdravstvene pomoći i osnovne potrebe za pukim preživljavanjem.

Iako udruženja žrtava obično obeshrabruju svoje članove da prijavljuju fiktivna prebivališta u mjestima gdje mogu ostvariti status žrtve, za veliki broj žrtava koje žive u RS-u, to je možda jedini način za ostvarivanje zdravstvene pomoći ili neki oblik novčane naknade. „Potpuno smo svjesni da to znači da varamo sistem, ali sistem takođe vara nas,“ izjavila je za Amnesty International predsjednica jednog od udruženja.

⁹⁵ Razgovor sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, 7. novembar 2016. godine, Sarajevo i telefonski razgovor od 18. maja 2017. godine.

⁹⁶ Razgovor sa Ministarstvom rada i boračko-invalidske zaštite RS, 29. mart 2017. godine, Banja Luka.

ZAŠTITA ŽRTAVA U FEDERACIJI BIH: TRENUTNO STANJE

U FBiH, prava civilnih žrtava rata, uključujući žrtve ratnog seksualnog nasilja, regulisana su Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom.⁹⁷ Zakon priznaje žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu kao posebnu kategoriju uz obaveznu potvrdu kojom se dokazuje da se radi o žrtvi seksualnog nasilja, ali ne zahtijeva dokaz o fizičkom invaliditetu. Izmjene i dopune zakona koje su usvojene 2016. godine predviđaju osnivanje nezavisne stručne komisije koja će imati nadležnost za izdavanje navedene potvrde žrtvama. Komisija je počela sa radom u martu 2017. godine.⁹⁸ Komisiju čine stručna i profesionalna lica za koja su saglasnost dala udruženja žrtava i to predstavlja rijedak primjer inkluzivnog i konsultativnog procesa koji uključuje NVO-e i žrtve. Bakira Hasečić iz udruženja Žene žrtve rata, koje je u prošlosti bilo odgovorno za izdavanje ovih potvrda, kao i druga udruženja sa kojima je razgovarao Amnesty International, su podržali sastav komisije i izrazili povjerenje u njen rad.⁹⁹

NEPRIZNAVANJE STATUSA U REPUBLICI SRPSKOJ

“To što sam se javila nakon 20 godina, dovelo je do pitanja gdje sam bila, šta sam radila do sada. Misle da to sada radim zbog novca. Ali nikada niko nas nije pozvao preko radija ili televizije da nam kaže: ‘dođite i prijavite se’. Kako sam mogla da znam?! Niko me nije potakao, ali eto, sada sam sam se javila.”

Lejla, Tuzla

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske, koji je usvojen 1993. godine i koji je trenutno na snazi, ne priznaje žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu kao zasebnu kategoriju civilnih žrtava rata.¹⁰⁰ Bez zakonski priznatog statusa, žrtvama praktično nije dostupna pomoć ni prava koja su redovno dostupna civilnim žrtvama rata. Zakon propisuje januar 2007. godine kao posljednji rok za podnošenje zahtjeva. Kao posljedica, veliki broj žrtava nije uspio ostvariti status i pravo na mjesečnu naknadu i druge beneficije koje su dostupne civilnim žrtvama, uključujući besplatnu zdravstvenu zaštitu, rehabilitaciju i psihološku podršku. Kako bi ostvarila pravo na status i odgovarajuću socijalnu pomoć u RS-u, osoba mora dokazati najmanje 60% tjelesnog invaliditeta. Ovaj diskriminatorski uslov isključuje žrtve silovanja počinjenog u oružanom sukobu koje često nisu u mogućnosti da dostave medicinske dokaze o fizičkom invaliditetu i uglavnom pate od bolesti koje nisu fizičke prirode.

Vlada RS-a ne vodi službenu evidenciju o korisnicima i teško je utvrditi koliko je od ukupnog broja onih lica kojima je priznat status na osnovu mučenja ili seksualnog nasilja koje su pretrpjeli za vrijeme rata. Božica Živković-Rajilić, predsjednica udruženja Žene žrtve rata RS, navodi da su žene kojima je utvrđen taj status, status dobile na osnovu vremena provedenog u logorima, a ne na osnovu silovanja u ratu.¹⁰¹ Živković-Rajilić je jedna od prvih javnih ličnosti u RS-u koja je otvoreno progovorila o seksualnom nasilju nad ženama srpske nacionalnosti i počela da zagovara njihov poseban status kao i set posebnih prava.

Gender centar Vlade RS je 2015. godine naručio nezavisno istraživanje o statusu žena srpske nacionalnosti koje su žrtve ratnog seksualnog nasilja, koja je uključivala preporuke za konkretna poboljšanja zakona.¹⁰² Namjera je bila da se osigura poštivanje međunarodnog prava i da se omogući onima koji su preživjeli seksualno nasilje počinjeno u ratu priznavanje statusa, kao i pružanje medicinske pomoći i socijalne

⁹⁷ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, *Službene novine FBiH* br. 36/99, 54/04, 39/06, 10/16.

⁹⁸ Razgovor sa Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, novembar 2016. godine i 4 april, 2017. godine, Sarajevo.

⁹⁹ Razgovor sa Bakiirom Hasečić, *Žene žrtve rata*, 28. mart, 2017. godine, Sarajevo.

¹⁰⁰ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS-a, *Službeni glasnik RS*, broj 25/93, 32/94, 37/07 i 60/07.

¹⁰¹ Telefonski razgovor sa Božicom Živković-Rajilić, *Žene žrtve rata RS*, 28. april 2017. godine.

¹⁰² Gender centar Vlade Republike Srpska – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, *Informacija o nalazima i preporukama studije o položaju srpskih žena žrtava ratnog zločina seksualnog nasilja*, mart 2015. godine, dostupno na: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/Informacija%20%20latinica_204855676.pdf

podrške. Iako je istraživanje bilo usko fokusirano na žene srpske nacionalnosti, Gender centar je jasno stavio do znanja da se preporuke odnose na sve žrtve seksualnog nasilja, bez obzira na njihovu nacionalnost. Gender centar je uspješno lobirao u Narodnoj skupštini RS-a da ona prihvati rezultate istraživanja i da 2015. godine usvoji sveobuhvatne preporuke, uključujući i pokretanje inicijative za donošenje izmjena i dopuna zakona kojim bi se brisali sadašnji restriktivni uslovi i priznao posebni status svim žrtvama ratnog seksualnog nasilja.¹⁰³ Međutim, vlasti RS-a tek treba da ispune te obaveze.

Pod sve većim pritiskom lokalnih udruženja, Vlada RS-a je u novembru 2016. godine predstavila prednacrt Zakona o žrtvama ratne torture RS-a. Iako se prednacrtom Zakona namjerava riješiti status i osigurati socijalna pomoć žrtvama, neka od predloženih rješenja isuviše su restriktivna ili nejasna i ne obuhvataju veliki broj žrtava i njihovih porodica. Kao i Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u RS-u koji je trenutno na snazi, prednacrt Zakona o zaštiti žrtava ratne torture uključuje striktno rokove za podnošenje zahtjeva za priznavanje statusa žrtve što bi automatski isključilo većinu žrtava. Osim toga, zakon propisuje da oni koji su pripadali neprijateljskim vojnim snagama ili su pomagali neprijatelju ne mogu ostvariti prava na nakandu i druge beneficije.¹⁰⁴ S obzirom na složenu prirodu sukoba od 1992. do 1995. godine, te na to da je teško sa preciznošću utvrditi status i lojalnosti žrtava i njihovih porodica, ova odredba se može tumačiti tako da isključi veliki broj žrtava koje nisu srpske nacionalnosti i potencijalno je diskriminatorna.¹⁰⁵

U razgovoru za Amnesty International, predstavnica Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS-a rekla je da je Ministarstvo razmatralo i uvrstilo veliki broj komentara koje su dostavile nevladine organizacije i agencije UN-a. Ažurirana, iako neslužbena verzija zakona, koji je Ministarstvo dostavilo organizaciji, je istinski znatno unaprijeđena. Međutim, niz prijedloga koji su još uvijek dio teksta u suprotnosti su sa međunarodnim pravom i predstavljaju potencijalnu diskriminaciju žrtava druge nacionalnosti i treba ih brisati. Nakon finaliziranja i usaglašavanja među vladinim institucijama, nacrt zakona će biti stavljen na javnu raspravu, a njegovo usvajanje planirano je za kraj 2017. godine.¹⁰⁶

BRČKO DISTRIKT- NEUSPOSTAVLJANJE KOMISIJE BLOKIRA PRISTUP OSTVARIVANJU STATUSA I BENEFICIJAMA

Izmjene i dopune Odluke o zaštiti civilnih žrtava rata u Brčko distriktu iz 2015. godine postavile su bolje uslove kako bi se omogućilo žrtvama ratnog seksualnog nasilja da podnesu zahtjev i steknu status civilne žrtve rata.¹⁰⁷ Za razliku od ranije verzije odluke koja je bila na snazi do 2015. godine, izmijenjena i dopunjena Odluka priznaje psihičke patnje kao osnovu za utvrđivanje statusa, ali zahtijeva potvrdu da je žrtva pretrpjela seksualno nasilje i potvrdu od ljekara o trajnom psihičkom invaliditetu, koju treba da izda Nezavisna stručna komisija za ocjenu statusa žrtve rata.¹⁰⁸ Dok je u teoriji sve manji broj prepreka za utvrđivanje statusa civilne žrtve rata i sa njim povezanih beneficija, žrtve ratnog seksualnog nasilja koje žive u Brčko distriktu i dalje ne mogu ostvariti svoja prava. Od usvajanja Odluke, Vlasti u Brčko distriktu BiH nisu uspjele uspostaviti Nezavisnu stručnu komisiju, čime praktično blokiraju pristup novim podnositeljima zahtjeva.

Osnivanje Komisije je od samog početka bilo popraćeno brojnim problemima. Neka od imenovanja u Komisiju su kritikovala udruženja žrtava koja su izrazila zabrinutost zbog ratne prošlosti nekoliko članova i prevladavajućeg broja muškaraca u Komisiji. Nedostatak povjerenja u nepristranost članova Komisije doprinio je nespremnosti velikog broja žrtava da podnesu zahtjev za priznavanje statusa žrtve rata. Konačno, u martu 2017. godine, predsjedavajuća Komisije je podnijela ostavku prije nego što je Komisija i započela s radom, čime je samo produžena institucionalna nesigurnost i dalje blokiranje zahtjeva. U vrijeme posjete Amnesty International-a, većina žrtava sa kojima su obavljani razgovori u Brčko distriktu nisu uspjeli dobiti status civilne žrtve rata. „Neki od članova Komisije su bivši ratni zločinci. A ja bih trebala da im dam iskaz i govorim im o silovanju da bih dobila status civilne žrtve rata?! Rađe ću biti bez toga“, rekla je Hajra organizaciji. Ona živi od skromne socijalne pomoći od 200 KM.

Do avgusta 2017. godine, samo 24 lica u Brčko distriktu su dobila status civilne žrtve rata na osnovu seksualnog nasilja počinjenog u ratu u skladu sa prvobitnom Odlukom, dok mnogi drugi i dalje nisu u

¹⁰³ Razgovor sa Spomenkom Krnić, Gender centar RS, 29. mart 2019. godine, Banja Luka.

¹⁰⁴ Član 6. Prednacrt zakona o zaštiti žrtava ratne torture, novembar 2016. godine.

¹⁰⁵ Lokalna organizacija za besplatnu pravnu pomoć „Vaša prava“ smatra ove odredbe diskriminatornim na osnovu nacionalne pripadnosti. Vidjeti Vaša prava: „Analiza zakonodavstva u Bosni i Hercegovini na osnovu antidiskriminatornih odredbi“, Sarajevo, 2007. godine.

¹⁰⁶ Razgovor sa predstavnicom Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS-a, 29. mart 2017. godine, Banja Luka.

¹⁰⁷ Prvobitna Odluka, pored dokaza o fizičkoj šteti, prepoznaje status žrtve seksualnog nasilja samo ukoliko osoba može dokazati da je počinilac u njenom predmetu pronađen i osuđen; kombinacija uslova koji su u praksi isključili ogromnu većinu žrtava. Vidjeti *Odluku o zaštiti civilnih žrtava rata Brčko distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, 33/12, 15/15.*

¹⁰⁸ Član 2. Odluke o zaštiti civilnih žrtava rata Brčko distrikta BiH.

mogućnosti da ostvare svoja prava.¹⁰⁹ Organi vlasti u Brčko distriktu moraju bez odlaganja osigurati da se Komisija uspostavi i da bude u potpunosti operativna, te da se njeni članovi imenuju u konsultaciji sa udruženjima žrtava.

2.4 ODŠTETA ZA ŽRTVE SEKSUALNOG NASILJA POČINJENOG U RATU: NEOSTVARIVO PRAVO

Žrtve ratnog zločina seksualnog nasilja imaju pravo na naknadu nematerijalne štete „koja je odgovarajuća i srazmjerna težini kršenja prava i okolnostima svakog slučaja, a koja je rezultat teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava“.¹¹⁰ Naknada bi trebala kompenzirati moralnu i materijalnu štetu uzrokovanu počinjenim krivičnim djelom i uzeti u obzir izgubljene prilike, uključujući obrazovanje, zaposlenje i potencijalnu zaradu žrtve. Kao dio prava na ostvarivanje brzog, adekvatnog i djelotvornog pravnog lijeka, žrtve bi trebale biti u mogućnosti da dobiju odštetu - uključujući naknadu - kroz sudske, odnosno upravne postupke.¹¹¹ Obje opcije imaju svoje prednosti; s tim da ostvarivanje naknade putem upravnog postupka obično podrazumijeva fleksibilnije procedure i može obuhvatiti veliki broj žrtava, dok krivični i građanski postupci pred sudovima mogu osnažiti žrtve i dati im priliku da budu saslušane, te da uzmu aktivnije učešće u postupku. Vrsta naknade koju žrtva odluči da potražuje u velikoj mjeri zavisi od okolnosti njenog slučaja i konteksta u kojem podnosi zahtjev. I upravni i sudski mehanizmi bi trebali biti na raspolaganju žrtvama.

Vlasti u BiH nisu dovoljno uradili da osiguraju da sve žrtve seksualnog nasilja mogu ostvariti naknadu. Iako je postignut određeni napredak u smislu socijalnih davanja, mjesečnih naknada koje su povezane sa statusom civilnih žrtava rata, postoje velike razlike između entitetskih zakona o civilnim žrtvama rata i njihove primjene, koje su prepreka žrtvama u ostvarivanju statusa i naknada. Ovi propusti se manifestuju i u preprekama s kojima se žrtve susreću kada potražuju i naplaćuju odštetu od osuđenih počinitelja ili od države u sudskom postupku, ali i kroz neadekvatnu pravnu pomoć koja im je pružena kada traže odštetu na sudu.

Žrtve seksualnog nasilja u BiH mogu tražiti odštetu od države kroz upravni postupak, tj. tako što podnesu zahtjev za utvrđivanje statusa civilne žrtve rata, te od počinitelja i države (kao subsidijarnog odgovornog subjekta) kroz pravosudni sistem pokretanjem krivičnog, odnosno parničnog postupka. Sticanje statusa civilne žrtve rata utvrđen u upravnom postupku ne sprečava žrtvu da takođe podnese zahtjev za naknadu štete u sudskom postupku. Međutim, nivo pristupa tzv. administrativnoj odšteti je različit, a u nekim slučajevima, kao na primjer u RS-u, nema ga nikako. U FBiH postoji nešto najbližije mjeri administrativne odštete u obliku mjesečne naknade koja se isplaćuje žrtvama ratnog seksualnog nasilja na osnovu preživljenog seksualnog nasilja. S druge strane, kao što je ranije navedeno, zakonodavstvo RS-a praktično isključuje ove žrtve propisujući niz kriterija koji kumulativno sprečavaju većinu njih u sticanju statusa. U Brčko distriktu, primjenu inače prilično progresivnog okvira za ostvarivanje odštete u upravnom postupku sprečava nemogućnost organa vlasti da imenuju Komisiju, koja predstavlja institucionalni mehanizam koji utvrđuje da je neko lice zaista žrtva seksualnog nasilja.

Zahtjevi za naknadu štete u sklopu sudskog postupka jednako su problematični. Ishod takvih zahtjeva je nepouzdan i u rijetkim slučajevima kada se dosudi, teško je naplativ. Osim toga, žrtve koje pokušaju podnijeti takav zahtjev u parničnom postupku često izgube spor i moraju platiti izuzetno visoke sudske troškove.

Dok se u teoriji čini da žrtve imaju niz opcija da osiguraju obeštećenje, u praksi su suočene sa sistemskim poteškoćama i preprekama koje ih ostavljaju bez adekvatne ili pak ikakve odštete i često, potpuno demoralisane.

OSTVARIVANJE ODŠTETE U UPRAVNOM POSTUPKU: DISKRIMINACIJA NA OSNOVU PREBIVALIŠTA

Odšteta ostvarena u upravnom postupku je rezultat nesudskih postupaka koje države koriste u svrhu identifikovanja žrtava teških kršenja međunarodnog prava za ljudska prava, odnosno teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i pružanja odštete kroz uspostavljeni upravni postupak.¹¹² Zbog veće

¹⁰⁹ Razgovor sa predstavnikom IOM-a, 4. april 2017. godine, Sarajevo.

¹¹⁰ UN, Osnovna načela, stav 20.

¹¹¹ UN, *Smjernice o reparacijama*, str. 6.

¹¹² UN, *Smjernice o reparacijama*, str. 6.

fleksibilnosti i nižih dokaznih standarda, programi upravne reparacije koji uključuju odštetu mogu biti inkluzivniji, jednostavniji za žrtvu i mogu obuhvatiti veći broj žrtava od sudskih postupaka u kojima je zahtjev za naknadu štete često u drugom planu u odnosu na sudsko utvrđivanje odgovornosti počinioca.¹¹³ Kada se naknada plaća direktno žrtvi u obliku garantovane mjesečne pomoći ili invalidnine, administrativna odšteta bi mogla biti efikasan i osnažujući mehanizam obeštećenja za žene žrtve. Ona pruža redovan i pouzdan prihod i sprečava druge članove porodice da se bore oko podjele jednokratno isplaćenog iznosa.¹¹⁴

U BiH, finansijska i druga davanja koja su dostupna civilnim žrtvama rata, uključujući žrtve seksualnog nasilja, su mješavina mjera reparacije i socijalne, odnosno invalidske pomoći. U FBiH, ove naknade su strukturirane tako da priznaju prekršeno pravo i za to kompenziraju žrtve, te se stoga one ne mogu izgubiti niti biti oduzete ukoliko se okolnosti žrtava promijene.¹¹⁵ Ipak, njih vlade i međunarodne monetarne institucije i dalje kategorišu kao „socijalne transfere“, smještajući te isplate u domen sistema socijalne zaštite. Ovo stvara situaciju u kojoj je pomoć žrtvama rata ugrožena i potencijalno se o njoj pregovara sa svakom novom tranšom kredita Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke što ne doprinosi da se ublaže pritisci države da isporuči stabilan paket naknada.¹¹⁶

U FBiH, žrtve seksualnog nasilja primaju naknadu u visini invalidnine za 100%-tni invaliditet, što je oko 580 KM mjesečno. Ova naknada dobija se bez obzira na imovinsko stanje korisnika i ne zavisi od visine prihoda ili stepena invaliditeta i najbliža je naknadi za pretrpljenu štetu. Do 2017. godine, oko 800 lica (700 žena i 100 muškaraca) u FBiH dobilo je status civilne žrtve rata na osnovu seksualnog nasilja pretrpljenog u ratu.¹¹⁷ Za veliki broj žrtava ovo je jedini mjesečni prihod. Meliha, 45-godišnja žrtva koja živi u Sarajevu, rekla je Amnesty International-u da njena cijela porodica zavisi od pomoći koju ona prima. „Ja sam nezaposlena. Imam dvije maloljetne kćeri i muža koji prima minimalnu penziju. Novac koji dobijam na osnovu statusa žrtve je ključan za našu porodicu, iako oni [Melihina porodica] ne znaju na osnovu čega ga primam.“

U RS-u, civilne žrtve rata primaju mjesečni iznos koji zavisi od stepena fizičkog invaliditeta (od 60 do 100 % invalidnosti), a maksimalni iznos je 400 KM. Budući da se pomoć ne prima na osnovu stepena kršenja prava, nego na osnovu stepena invaliditeta, koji može, a ne mora biti posljedica krivičnih djela počinjenih protiv žrtava u skladu sa međunarodnim pravom, pomoć koja se prima u RS-u za povrede nastale u ratu bliža je invalidnini nego obeštećenju.¹¹⁸ U vrijeme izrade ovog izvještaja, 1.384 lica, od koji je oko 400 žena, vode se kao žrtve rata u RS-u.¹¹⁹ RS ne vodi evidenciju razvrstanu po različitim kategorijama i teško je reći koliko je – i da li je iko – od žrtava seksualnog nasilja obuhvaćen ovom pomoći.

Civilne žrtve rata, uključujući žrtve ratnog seksualnog nasilja u oba entiteta i dalje primaju znatno niže invalidnine u poređenju sa vojnim žrtvama rata (demobilisanim borcima). Ovo se manifestuje u visini invalidnina, koje su značajno niže i često iznose samo 70% maksimalne invalidnine koja se daje demobilisanim borcima. Osim manjih invalidnina, žrtve ne uživaju niz drugih pogodnosti, uključujući porodičnu pomoć, subvencije za prevoz ili stipendije za svoju djecu, a koje su dostupne demobilisanim borcima. Komitet UN-a za ekonomska, socijalna i kulturna prava je prepoznao razlike u nivou zaštite i diskriminaciju određenih kategorija žrtava, uključujući civilne žrtve rata i žrtve ratnog seksualnog nasilja.¹²⁰ U zaključcima iz 2013. godine, Komitet je pozvao BiH da „osigura pravičnu raspodjelu postojećih sredstava za socijalnu zaštitu, posebno ratnih vojnih invalida, civilnih žrtava rata i osoba sa invaliditetom uopće, u cilju smanjenja razlika između izdvojenih sredstava za svaku od pomenutih kategorija.“¹²¹ Zaključna zapažanja Komiteta UN-a za ljudska prava o BiH iz 2017. godine sadrže identičnu preporuku za BiH, u kojoj se pozivaju vlasti da usklade naknade za ove različite grupe.¹²²

¹¹³ Ibid., str. 6.

¹¹⁴ Ibid., str. 17.

¹¹⁵ Dok žrtve u FBiH ne mogu izgubiti svoj status ili beneficije zbog promjene, odnosno poboljšanja porodične ili ekonomske situacije, one mogu i gube pravo na status i naknade u slučaju da promijene prebivalište, odnosno presele u RS, Brčko distrikt BiH ili u inostranstvo. Kako je naknada kao mjera reparacije namijenjena da obezbijedi nadoknadu pretrpljene štete, ne bi trebalo da bude uslovljena nikakvim okolnostima, osim statusom žrtve krivičnih djela prema međunarodnom pravu. Bez obzira na ograničenja u vezi prebivališta, status koji postoji za žrtve seksualnog nasilja u ratu u FBiH je najbliži pravoj mjeri reparacije.

¹¹⁶ Za više detalja vezano za uslove koje postavljaju Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svjetska banka, vidjeti: L. Popić i B. Panjeta, „Nadoknada, tranzicijska pravda i uslovni međunarodni krediti u Bosni i Hercegovini: Pokušaji reformi vladinih isplata žrtvama i demobilisanim borcima iz rata 1992.-1995.“, avgust 2009. godine, Sarajevo.

¹¹⁷ Razgovor sa predstavnikom Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, 4. april 2017. godine, Sarajevo.

¹¹⁸ L. Popić i B. Panjeta, „Nadoknada, tranzicijska pravda i uslovni međunarodni krediti u Bosni i Hercegovini“, str. 17

¹¹⁹ Razgovor sa predstavnikom Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS, 29. mart 2017. godine, Banja Luka.

¹²⁰ Komitet UN-a za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, 22, E/C.12.BIH/CO/2, stav 10. Takođe vidjeti Komitet za ljudska prava UN-a, *Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, CCPR/C/BIH/CO/3, paragraf 17-18.

¹²¹ Komitet UN-a za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, E/C.12.BIH/CO/2, paragraf 22.

¹²² Takođe vidjeti, Komitet za ljudska prava UN-a, *Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, CCPR/C/BIH/CO/3, paragraf 17.

Pored nižih naknada, žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu se suočavaju sa daljim poteškoćama. Ove žrtve su u FBiH dobile status civilnih žrtava rata na entitetskom nivou, ali dobijaju mjesečnu naknadu u kantonu gdje žive. Ove mjesečne naknade variraju od kantona do kantona, pošto FBiH obezbjeđuje 70% sredstava, a kantoni ostatak, ponekad uz značajno kašnjenje. Kao što je to prepoznao Komitet UN-a za ekonomska, socijalna i kulturna prava, ove razlike u nivou uživanja ekonomskih i socijalnih prava, a posebno socijalne zaštite i pristupa zdravstvenoj zaštiti, negativno utiču na sve u BiH.¹²³ Međutim, socijalno ugrožene kategorije i osobe za koje su ove naknade izvor egzistencije u velikoj mjeri pate zbog ove neizvjesnosti.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je pripremlilo Nacrt zakona o jedinstvenim principima i okviru materijalne podrške za osobe sa invaliditetom sa ciljem da riješi pitanje nejednakosti u visini socijalnih davanja između civilnih i vojnih žrtava rata. Međutim, u vrijeme izrade ovog izvještaja zakon još nije bio usvojen u Domu naroda Parlamenta FBiH.

Kada se zbroje invalidnine demobilisanih boraca, civilnih žrtava rata i njihovih porodica, socijalna davanja u vezi sa ratom iznose oko 16% godišnjeg budžeta FBiH¹²⁴ i preko 10% godišnjeg budžeta RS-a.¹²⁵ Objektivni nedostatak sredstava i sve veći broj ugroženih socijalnih kategorija predstavljaju težak teret za vlasti. Vlasti su, i u FBiH i u RS-u, upozorile na stalne ekonomske izazove i nezahvalan zadatak pravljenja kompromisa u procesu balansiranja različitih socijalnih davanja. Žrtve ratnog silovanja, koje za razliku od demobilisanih boraca nisu dobro organizovan blok za glasanje, rutinski završavaju kao gubitnici u političkim raspravama o socijalnoj potrošnji. „Svaki put kada čujemo da MMF traži da BiH smanji naše naknade, plašimo se za svoj život. Većina nas je nezaposlena i ovo je često jedini prihod koji imamo“, rekla je Meliha, žrtva iz Sarajeva, u razgovoru za Amnesty International.

ODŠTETA U KRIVIČNOM POSTUPKU: PRAVNI LIJEK U TEORIJI

“Odšteta će biti dodatni biljeg na počiniocu i voljela bih da znam da on razmišlja o zločinima koje je počinio svaki put kada treba da mi isplati novac.”

Neidentifikovana žrtva¹²⁶

Države imaju obavezu da osiguraju da žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu imaju pristup pravnom lijeku, koji uključuje adekvatno, brzo i potpuno obeštećenje, uključujući materijalnu naknadu za štetu koju su pretrpjele.¹²⁷ Pravo na pravni lijek u kontekstu odštete podrazumijeva i obavezu države da obezbijedi postupak koji žrtvi omogućava da ostvari ovo pravo u praksi, te zaista dobije odštetu. Zakonodavstvo u BiH pruža mogućnost žrtvama da traže odštetu u krivičnom ili parničnom postupku.¹²⁸

Do danas su sudovi u BiH u osam slučajeva, uključujući četiri u drugostepenom postupku, naložili osuđenim počiniteljima da isplate odštetu žrtvama ratnog seksualnog nasilja.¹²⁹ Iako je ovo prekinulo praksu¹³⁰ po kojoj

¹²³ Komitet UN-a za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, E/C.12.BIH/CO/2, paragraf 10.

¹²⁴ Izdvajanja za beneficije u vezi sa ratom u FBiH iznose skoro 441 miliona KM od ukupnog budžeta FBiH u 2017. godini (oko 2.74 milijarde KM). Budžet FBiH, dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/budzet/>. Ovaj procenat ne uključuje isplate u vezi sa ratom u kantonima, što iznosi do 30% mjesečnih naknada za neke grupe, uključujući i žrtve seksualnog nasilja u ratu.

¹²⁵ Isplate u vezi sa ratom u RS-u iznose oko 220 miliona KM ukupnog budžeta u 2017. godini (oko 2.5 milijarde KM). RS Budžet za 2017. godinu, dostupno na: http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mf/Documents/%D0%91%D1%83%D1%9F%D0%B5%D1%82%20%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5%20%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B5%202017%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_517300938.pdf.

¹²⁶ Neidentifikovana žrtva kojoj je dosuđena odšteta u krivičnom postupku, kako je navela organizacija TRIAL International u „Naknade za žrtve u krivičnom postupku: perspektive sa terena“, decembar 2016. godine, dostupno na: https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2016/11/TRIAL-International_compensation-publication_EN_web.pdf

¹²⁷ UN, *Osnovna načela*, načelo 12 i 13.

¹²⁸ Na primjer, vidjeti članove 195. i 198. Zakona o krivičnom postupku BiH, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09.

¹²⁹ Korespondencija emailom sa organizacijom TRIAL International, juni 2017. godine. Primjeri predmeta u kojima je došlo do potvrđivanja presude u drugostepenom postupku: *BiH v. Marković Bosiljka*, predmet br. S1 1 K 012024 15 KRZ, 29. februar 2016. godine i *BiH v. Slavko Savić*, predmet br. S1 1 K 017213 15 KRZ, 24. novembar 2015. godine.

¹³⁰ Uprkos činjenici da Zakon o krivičnom postupku BiH pruža mogućnost žrtvi da podnese imovinsko-pravni zahtjev u krivičnom postupku, do novembra 2015. godine nije bilo poznatih slučajeva u kojima su sudovi riješili predmet i imovinsko-pravni zahtjev u istom postupku. Vidjeti Trial, „Ostvarivanje zahtjeva za naknadu štete žrtava ratnih zločina u okviru krivičnih postupaka u Bosni i Hercegovini: Stanje,

su se žrtve automatski poučavale da traže odštetu u odvojenim građanskim postupcima na entitetskom i okružnom nivou, gdje su izloženi dodatnim sudskim taksama i nižim standardima zaštite svjedoka, izvršenje presuda nije bilo bez problema. U vrijeme izrade ovog izvještaja, čak i u ovim malobrojnim slučajevima, žrtvama još nije bila isplaćena nikakva odšteta. Sami počinioci često nemaju sredstava, što onemogućava sudove da izvrše takve odluke.¹³¹ BiH nema fond za odštetu žrtava ili alternativni mehanizam za obeštećenje žrtava krivičnih djela u slučajevima kada osuđeni počinioci nisu u mogućnosti da plate odštetu, ostavljajući žrtve bez mogućnosti da efektivno ostvare svoje pravo na odštetu.

Osim zakonskih prepreka koje postoje za ostvarivanje prava na djelotvornu odštetu, žrtve su suočene sa drugim značajnim problemima. Veliki broj njih tvrde da su rijetko upoznate sa pravom da traže odštetu kada svjedoče u krivičnom postupku protiv direktnih počinitelja i većini njih se i dalje preporučuje da svoje zahtjeve za naknadu štete podnose u posebnom parničnom postupku¹³². Mogućnost podnošenja zahtjeva za naknadu štete u toku krivičnog postupka je važno pravo¹³³ i nosi niz prednosti žrtvama seksualnog nasilja. Takvi slučajevi su jednostavniji i ekonomičniji; oni ne izlažu žrtve dodatnim troškovima, kao što su sudske takse, troškovi vještačenja ili novi advokat. Podjednako je važno da ovaj pristup omogućava svjedocima da svjedoče samo jednom i to u postupku koji može garantovati viši standard zaštite svjedoka, što je od ključnog značaja za žrtve ratnog seksualnog nasilja, koje često nerado otkrivaju svoj identitet. Na kraju, za veliki broj žrtava, kada je dosuđena u krivičnom postupku, odšteta predstavlja simboličnu zadovoljštinu; dodatnu osudu počinioca i zvanično priznanje njihovih patnji.¹³⁴ Prema podacima TRIAL International-a, lokalne organizacije koja je pružila pomoć žrtvama u nizu postupaka, sudske odluke koje uključuju osuđujuću presudu za krivično djelo i dosuđenu odštetu daju potpuniju sliku iskustva žrtava. Odšteta, za razliku od same presude, „obuhvata cijelu, širu priču žrtve: ne samo postojanje krivičnog djela, već i konkretne patnje koju je žrtva preživjela zbog zločina.“¹³⁵

ODŠTETA U PARNIČNOM POSTUPKU: OBAVEZA ŽRTAVA DA PLATE VISOKE SUDSKE TROŠKOVE

“Ekspeditivnost kojom vlasti pokušavaju da naplate sudske troškove od žrtava koje su izgubile sudske predmete je iznenađujuća, naročito ako se uzme u obzir potpuna nezainteresovanost za izvršenje predmeta u kojima je žrtvama dosuđena odšteta, od kojih većina nije realizovana.”

Jasminka Džumhur, Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH

Bez obzira na određeni napredak koji je ostvaren u dosuđivanju odštete u krivičnim postupcima, krivični sudovi u BiH nastavljaju upućivati žrtve na odvojene parnične postupke. U teoriji, građanski sudovi pružaju značajne pogodnosti žrtvama seksualnog nasilja, uključujući niži stepen dokazivanja i značajniju ulogu za

problemi i perspektive,” 2015. godine, dostupno na: http://trial.ba/wp-content/uploads/2015/10/ENG_Ostvarivanje-zahitjeva-za-naknadu-%C5%A1tete-%C5%Bertava-ratnih-zlo%C4%8Dina-u-okviru-krivi%C4%8Dnih-postupaka-u-Bosni-i-Hercegovini-%E2%80%93-stanje-problemi-i-perspektive-.pdf

¹³¹ U razgovorima za Amnesty International, udruženja žrtava i advokati koji ih zastupaju su naglasili da su u velikom broju slučajeva optuženici prenijeli svoju imovinu, tj. prepisali vlasništvo na članove porodice u periodu od kraja rata ili u toku postupka. Općenito, sudovi ne uspijevaju da realizuju mjere da identifikuju i obezbijede sredstava koja pripadaju počiniocima, niti da omoguće kasnije izvršenje odluka o plaćanju odštete.

¹³² Organizacija TRIAL International, „Ostvarivanje zahtjeva za naknadu štete”, str. 11. Takođe, razgovor organizacije Amnesty International sa Bakirom Hasečić, Žena-žrtva rata, 28. mart 2017. godine.

¹³³ Procesni aspekt obaveze da se obezbijedi efikasno pravno sredstvo podrazumijeva uspostavljanje odgovarajućih institucija, prvenstveno pravosudnih institucija, kao što su krivični, građanski i ustavni sudovi i specijalni sudovi za ljudska prava, kako bi omogućili žrtvama torture da dobiju zadovoljštinu i omogućili im da sami pokrenu takve postupke. Vidjeti *Izveštaj specijalnog izvjestioca za torturu i druga okrutna, neljudska ili ponižavajuća postupanja ili kažnjavanja*, doc. A/HRC/4/33, 15. januar 2007. godine, stav 63. U BiH, žrtve zločina definisanih međunarodnim pravom imaju pravo da postavie imovinsko-pravni zahtjev protiv osobe koja je osumnjičena ili optužena da je počinila krivično djelo kojim je povrijedila lično pravo žrtve. Vidjeti član 195. Zakon o krivičnom postupku BiH.

¹³⁴ TRIAL International, „Ostvarivanje zahtjeva za naknadu štete”, str. 23.

¹³⁵ TRIAL International, „Naknade za žrtve u krivičnom postupku: perspektive sa terena”, str. 19.

žrtve, kojom se promoviraju njihov položaj u postupku iz pasivne uloge svjedoka u aktivnu ulogu tužioca. Međutim, potencijalni tužioci su se suočili sa mnogim preprekama u BiH. Dok traže odštetu pred građanskim sudovima, žrtve se suočavaju sa ponovnom traumatizacijom jer, još jednom, moraju da svjedoče; takođe, na njima leži teret dokazivanja, trebaju angažovati advokata i odgovorni su za plaćanje sudskih troškova u slučajevima kada je njihov zahtjev odbačen.¹³⁶

Iskustvo svjedočenja u sudskim postupcima, uključujući i to što moraju da detaljno ponove priču o zločinu i da se suoče sa često neprijatnim unakrsnim ispitivanjem, za većinu žrtava je veoma traumatično. Adekvatna psihološka podrška tokom ovog procesa može ublažiti nivo stresa i smanjiti mogućnost ponovnog traumatiziranja. Međutim, u ovom trenutku, takva podrška nije dostupna na građanskim sudovima, a žrtve koje se odluče nastaviti tražiti odštetu van krivičnih postupaka izlažu se duboko uznemiravajućem i potencijalno bolnom i štetnom iskustvu.¹³⁷

Dok postupaju pred građanskim sudovima, žrtve nemaju alternativu nego da angažuju advokata koji će sastaviti izuzetno složen zahtjev za naknadu štete. Većina žrtava seksualnog nasilja, koje su među najugroženijim grupama u BiH, ne mogu priuštiti takve troškove. Određeni stepen pravne pomoći je dostupan žrtvama u krivičnom postupku, međutim, takva pomoć nije dostupna na građanskim sudovima zbog sistemskog nedostatka sa pružanjem besplatne pravne pomoći na mnogim nivoima u BiH.

Parnica često dovodi do odbacivanja zahtjeva za naknadu štete zbog nastupanja zastare ili striktnog tumačenja pravila o dokazivanju, a što prisiljava žrtve da plaćaju visoke sudske troškove ili se suoče sa ovrhom. Udruženje logoraša BiH je navelo da su neki od njihovih članova doživjeli da im je sudska policija zaplijenila stvari iz kuće nakon neuspješnog sudske postupka. „Nekim od naših članova je došla sudska policija kući i pokušala da im isključi i odnese frižidere i peći kako bi nadoknadili troškove“, rekao je Amnesty International-u Jasmin Mešković, predsjednik Udruženja logoraša BiH.¹³⁸ Druge nevladine organizacije na sličan način potvrđuju ovo navodeći da žrtve znaju dugovati između 6.000 i 10.000 KM za sudske troškove, što je značajna suma u zemlji u kojoj je prosječna mjesečna plata oko 800 KM, a posebno za demografsku skupinu koja ima visoku stopu nezaposlenosti. Meliha Merdžić iz Udruženja Žene žrtve rata govori u ime razočaranih žrtava: „Ovo govori sve o državi u kojoj živimo, kada sudska policija trenira strogoću nad siromašnim žrtvama, a ne može da naplati odštetu od osuđenih kriminalaca. To je zaista apsurdno!“. Zaista, u uslovima u kojima država nema mehanizam za naplatu štete od osuđenih počinilaca ili da obezbijedi osnovne beneficije žrtvama rata, efikasnost kojom organi pokušavaju da nadoknade sudske troškove tako što oduzimaju ličnu imovinu žrtava, grupe koja je među najugroženijim u zemlji, jasno govori o preovlađujućem stavu i političkim prioritetima vlasti.

Finansijske prepreke s kojima se suočavaju oni koji traže odštetu u građanskim postupcima su suprotne međunarodnim normama. Vlasti u BiH imaju obavezu da pruže adekvatnu besplatnu pravnu pomoć žrtvama mučenja ili zlostavljanja kojima nedostaju neophodna sredstva za podnošenje tužbi i zahtjeva za naknadu štete. Ova obaveza je sadržana u Konvenciji UN-a protiv torture koju je BiH potpisala. Iako obaveza strane koja izgubi spor da plati sudske troškove nije sama po sebi u suprotnosti sa međunarodnim pravom, sudski troškovi koje žrtve moraju da plate u takvim slučajevima ne bi trebali biti toliko visoki da predstavljaju nepotreban teret za žrtve i ne bi smjeli ometati njihov pristup sudovima i pravo na pokretanje postupka.¹³⁹

Ustavni sud BiH je 2015. i 2016. godine donio odluke¹⁴⁰ u kojima se izjasnio da zahtjevi za naknadu materijalne štete, koja je rezultat ratnih zločina, a koji su podneseni protiv države ili entiteta, podliježu zastari, iako, prema međunarodnim standardima, ratni zločini ne zastarjevaju.¹⁴¹ Ovo gledište je rezultiralo velikim brojem odbijenih zahtjeva koje su podnijele žrtve sudovima u svim dijelovima zemlje¹⁴² – kako u

¹³⁶ Ovo uglavnom pokriva troškove suprotne strane, dok još uvijek postoji mogućnost oslobođenja od obaveze plaćanja sudske takse. Glavni troškovi su sudski, koji mogu iznositi čak 3.000 KM i plaćaju se Pravobranilaštvu Republike Srpske, primjenom načela da je strana koja izgubi spor obavezna platiti troškove postupka.

¹³⁷ TRIAL International, „Naknade za žrtve u krivičnom postupku: perspektive sa terena“, str. 30

¹³⁸ Razgovor sa Jasminom Meškovićem, predsjednikom Udruženja logoraša BiH, 11. novembar 2016. Godine i 28. Mart, 2017. godine, Sarajevo.

¹³⁹ Vidjeti *Cindrić i Bešlić protiv Hrvatske*, (72152/13), ECtHR, 2016. godina.

¹⁴⁰ Vidjeti, na primjer odluku Ustavnog suda BiH od 10. novembra 2015. godine, dostupna na:

<http://www.pravosudje.ba/vstv/faces/vijesti.jspx?id=58140>, i Odluku od 21. septembra 2016. godine, dostupna na:

<http://www.pravosudje.ba/vstv/faces/vijesti.jspx?id=63824>, kao i *Mustafa Karahasanović i drugi protiv Republike Srpske*, (AP-4128), Ustavni sud BiH, 28. mart 2014. godine.

¹⁴¹ Vidjeti Međunarodni komitet Crvenog krsta, *Običajno međunarodno humanitarno pravo, pravilo 160* (Zastara se ne može primjenjivati za ratne zločine). Vidjeti i član 29. Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda (Zločini u nadležnosti Suda neće biti predmet bilo kakve zastare).

¹⁴² Prije donošenja ovih odluka, praksa sudova u RS i FBiH bila je različita; sudovi u RS-u su imali ovakvo mišljenje godinama prije odluke Ustavnog suda BiH, a sudovi u FBiH su promijenili svoju praksu tek nakon promjene stava Ustavnog suda BiH 2015. godine.

krivičnom tako i parničnom postupku.¹⁴³ Prema mišljenju pravnih stručnjaka u BiH, ovaj stav je upitan i ukazuju na to da se država pokušava zaštititi od supsidijarne odgovornosti za štetu.¹⁴⁴ „Ustavni sud je promijenio svoj raniji stav, iako se nijedna od okolnosti ili pravnih odnosa nisu promijenili. Takvo nepredviđeno ponašanje najvišeg suda u zemlji samo stvara pravnu nesigurnost i stvara osjećaj među žrtvama da ih se još jednom kažnjava”, tvrdi Nedžla Šehić, advokatica koja zastupa žrtve u parnicama sa imovinsko-pravnim zahtjevima.¹⁴⁵ Ombudsman za ljudska prava BiH, Jasminka Džumhur, smatra da su mišljenje Ustavnog suda i uskraćena pravda dodatno produbili nepovjerenje žrtava u pravni sistem. „Ovo je mučenje žrtava samo u drugačijem obliku.“¹⁴⁶ Komitet za ljudska prava UN-a je takođe izrazio zabrinutost zbog mišljenja Ustavnog suda BiH, koje „ograničava mogućnost žrtava da traže efikasnu naknadu štete“.¹⁴⁷ Komitet je 2017. godine pozvao BiH da „hitno usvoji zakone i praktične mjere kako bi žrtve torture i seksualnog nasilja imale pristup djelotvornim pravnim sredstvima“.

Amnesty International smatra da stav Ustavnog suda BiH ograničava mogućnost žrtava da ostvare svoja prava na odštetu. S obzirom da se zastara ne odnosi na zločine propisane međunarodnim pravom, kao što su genocid, zločin protiv čovječnosti i ratni zločini, ona se ne bi trebala odnositi ni na krivične ili parnične postupke u kojima žrtve zločina protiv čovječnosti traže potpunu odštetu.¹⁴⁸ Zbog dugoročnih fizičkih i psihičkih posljedica torture koje trpe žrtve, zastara ne bi trebala da se primjenjuje u ovim slučajevima, jer lišava žrtve njihovog prava na obeštećenje, kompenzaciju i rehabilitaciju.¹⁴⁹

Nadalje, kao što je praksa nekih država članica Evropske unije, BiH treba nastojati da isplati odštetu žrtvama u slučaju da počinioci ne mogu ili ne žele da je plate, a onda da od njih traži povrat sredstava.¹⁵⁰ Prema podacima UN-ovog Komiteta protiv torture, u situacijama kada u parničnom postupku nije moguće pružiti adekvatnu odštetu žrtvama, odgovornost države je da obezbijedi pristupačan mehanizam, kao što je državni fond, koji će pružiti obeštećenje.¹⁵¹ Stav Ustavnog suda BiH o zakonskim ograničenjima i nesposobnosti vlasti da izvrše odluke o naknadi štete ostavlja veliki broj žrtava bez prava na obeštećenje koje u praksi mogu ostvariti, što je u suprotnosti sa međunarodnim pravom.¹⁵²

Opcija ostvarivanja odštetnih zahtjeva za pretrpljeno mučenje i zlostavljanje pred parničnim sudovima je važan mehanizam za obeštećenje, a vlasti trebaju osigurati da žrtve mogu ostvariti to pravo bez prepreka. Veliki broj žrtava seksualnog nasilja nisu u stanju da identifikuju počiniocima ili se počinioci ne mogu pronaći ili borave u drugim državama i nisu dostupni sudovima u BiH. U takvim slučajevima, parnični postupci protiv države, odnosno entiteta, im mogu biti jedini način da osiguraju neki oblik obeštećenja.

Spoj faktora, uključujući visoke stope odbačenih odštetnih zahtjeva u parničnom postupku, visoke sudske troškove i nedostatak adekvatne besplatne pravne pomoći za one koji se odluče da podnesu zahtjev za naknadu štete protiv počinitelja u parničnom postupku, predstavlja efektno sredstvo kojim se žrtve odvrćaju od traženja pravde; kao, uostalom, i činjenica da takav zahtjev više nije obaveza ni države, u skladu sa nedavnim odlukama Ustavnog suda BiH. „Žrtve su izgubile povjerenje u pravosudni sistem i državu i sve više gube snagu da se bore za svoja prava“, rekla je Mima Dahić iz Vive žene za Amnesty International.

¹⁴³ Razgovor sa advokaticom Nedžlom Šehić, 8. novembar 2016. godine. Takođe, vidjeti TRIAL International, „Naknade za žrtve u krivičnom postupku: perspektive sa terena“, str. 39.

¹⁴⁴ Razgovor sa advokaticom Nedžlom Šehić, 8. novembar 2016. godine, Sarajevo, i razgovor sa organizacijom TRIAL International, mart 2017. godine.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ TRIAL International, „Naknade za žrtve u krivičnom postupku: perspektive sa terena“. Razgovor sa Ombudsmanom za ljudska prava BiH Jasminkom Džumhur, 18. maj 2017. godine, Sarajevo.

¹⁴⁷ Komitet UN-a za ljudska prava, *Zaključna razmatranja o trećem periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, CCPR/C/BIH/CO/3, paragraf 17-18.

¹⁴⁸ Vidjeti Amnesty International, Komisija za međunarodno pravo: Drugi izvještaj o zločinima protiv čovječnosti, Pozitivni aspekti i problemi, (IOR 40/3606/2016), maj 2016. godine. Takođe, vidjeti Amnesty International, Ne smije biti nekažnjivosti za prisilne nestanke, Kontrolna lista za efikasnu implementaciju Međunarodne konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka (IOR 51/006/2011), november 2011. godine, str. 18.

¹⁴⁹ Komitet UN-a protiv torture, *Opći komentar br. 3 o implementaciji čl. 14. Konvencije protiv mučenja i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja*, CAT/C/GC/3, novembar 2012. godine, paragraf 40.

¹⁵⁰ Vidjeti Victims Support Europe (Podrška žrtvama Evrope), *Priručnik za implementaciju zakonodavstva i najbolje prakse za žrtve zločina u Evropi*, 2013. godina, str. 46.

¹⁵¹ UN CAT, *Opći komentar br. 3*, paragraf 29.

¹⁵² Član 14. Konvencije UN-a protiv mučenja, propisuje da „Svaka država članica, u svom pravnom sistemu jamči žrtvi nekog akta torture pravo dobivanja naknade te pravedne i odgovarajuće odštete, uključujući sredstva potrebna za njenu što potpuniju rehabilitaciju.“

2.5 REHABILITACIJA

“Nikad ne možeš zaboraviti ono što se desilo. I ne možeš to preboliti. Ostaje s tobom zauvijek. Nalazi se negdje duboko i male stvari, glasan zvuk, živilja rasprava ili povišeni ton ga aktivira, a ti si ponovo u potpunom strahu.”

Meliha, Sarajevo

Rehabilitacija ima za cilj otklanjanje fizičkog i psihičkog bola nanesenog žrtvama i treba da bude sveobuhvatna i „da uključi medicinsku i psihološku pomoć, kao i pravne usluge i socijalnu zaštitu”.¹⁵³ Mjere rehabilitacije trebaju imati za cilj da obnove, u mjeri u kojoj je to moguće, nezavisnost žrtve, fizičku, mentalnu, socijalnu i stručnu sposobnost i omoguće njihovo puno uključivanje i učešće u društvu.¹⁵⁴

Vlasti u BiH, posebno na entitetskom i kantonalnom nivou, u velikoj mjeri i dalje ignorišu svoju obavezu da pruže adekvatnu rehabilitaciju žrtvama. Određeni napredak u specifičnim područjima u posljednjih nekoliko godina jeste postignut, ali uglavnom kroz kombinaciju međunarodnih programa i izuzetno posvećenih nevladinih organizacija. Sve u svemu, rehabilitacija, uključujući i medicinsku njegu, psiho-socijalnu podršku i pravnu pomoć žrtvama, koju pruža država trenutno ne ispunjava „minimalne osnovne obaveze kojima će se osigurati najviši održivi standard” kako su propisali Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima¹⁵⁵ i Svjetska zdravstvena organizacija.¹⁵⁶ U nedostatku sveobuhvatnog plana za obezbjeđivanje rehabilitacije kao mjere reparacije na nivou cijele države i u izrazito fragmentiranom sistemu, žrtve se moraju osloniti na postojeće zdravstvene usluge u entitetima i kantonima koji njihova posebna stanja ili njihove posebne fizičke i psihičke potrebe malo uzimaju u obzir. Žene žrtve silovanja i seksualnog nasilja pate od niza bolesti, uključujući i ginekološke probleme, kao i urinarne i probavne komplikacije, anksioznost, česte glavobolje i nesаницe i zavise od redovnog uzimanja lijekova. Ratno iskustvo koje su preživjele i trajne posljedice predstavljaju značajan izazov u njihovom svakodnevnom životu. Bez adekvatne zdravstvene zaštite i psiho-socijalne podrške, neke od njih nisu bile u stanju da nastave normalan život.

Naravno, uživanje nekih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, kao što je pravo na zdravlje, često zavisi od raspoloživih sredstava. S obzirom na općenito nizak društveno-ekonomski standard, BiH se bori da obezbijedi adekvatne usluge svojim građanima. Međutim, bez obzira na ekonomsku situaciju, sve zemlje imaju obavezu da osiguraju ispunjavanje „minimalnih osnovnih obaveza” u odnosu na zdravstvenu zaštitu, uključujući fizičko i mentalno zdravlje. Ova obaveza se ne može zanemariti ili odgađati zbog nedostatka sredstava.¹⁵⁷ U kontekstu žrtava silovanja i seksualnog nasilja, „minimalna osnovna obaveza” podrazumijeva pravo na pristup zdravstvenim ustanovama, robama i uslugama na ravnopravnoj osnovi, pružanje osnovnih lijekova i pravednu teritorijalnu raspodjelu zdravstvenih ustanova, roba i usluga.¹⁵⁸

Prema istraživanju koje je provela UNFPA među žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH, 47% ispitanika je izjavilo da smatraju da je pružanje adekvatne medicinske i psihološke pomoći najvažniji aspekt podrške.¹⁵⁹ Dok obaveza da se obezbijedi rehabilitacija kao dio reparacije nije ograničena na pružanje zdravstvenih usluga, za veliki broj žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu, adekvatna medicinska njega, uključujući i psihološku podršku, predstavlja preduslov za uživanje drugih prava. S obzirom na duboke i trajne posljedice koje silovanje i seksualno nasilje ostavlja na žrtve, neophodno je da pravo na reparaciju uključi pravovremeno i odgovarajuće pružanje zdravstvenih usluga u skladu s međunarodnim standardima i na taj način spriječi negativne posljedice seksualnog nasilja po zdravlje žena.

¹⁵³ UN, *Osnovna načela*, član 21. Takođe vidjeti UN CAT, *Opći komentar br. 3*, paragraf 11.

¹⁵⁴ UN CAT, *Opći komentar br. 3*, paragraf 11.

¹⁵⁵ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, čl. 12.

¹⁵⁶ U kontekstu žrtava silovanja, minimum osnovnih obaveza treba da sadrži pravo na pristup zdravstvenim ustanovama, robama i uslugama na ravnopravnoj osnovi; pružanje osnovnih lijekova; i pravednu distribuciju svih zdravstvenih ustanova, roba i usluga.

¹⁵⁷ UN CAT, *Opći komentar br. 3*, paragraf 12 i 37.

¹⁵⁸ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Opći komentar br. 14 o pravu na najviši mogući održivi standard zdravlja*, E/C.12/2000/4, paragraf 43.

¹⁵⁹ UNFPA, *Stigmatizacija žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini*, 2016. godina, dostupno na: http://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA%20Stigma%20Short%20ENG%20FIN1_0.pdf

Prema riječima Komiteta UN-a o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kako bi se ispunile obaveze koje proizilaze iz prava na najviši mogući standard zdravlja, zdravstvene usluge trebaju da ispune kriterij dostupnosti, pristupačnosti, prihvatljivosti i kvalitete.¹⁶⁰

DOSTUPNOST

Funkcionisanje javnog zdravstva i zdravstvenih ustanova, roba i usluga treba da bude na zadovoljavajućem nivou u svakoj državi.¹⁶¹ To uključuje adekvatan broj institucija za mentalno zdravlje i službi za podršku i adekvatan broj medicinskog i drugog kadra obučenog za pružanje ovih usluga.¹⁶²

Sistem zdravstvene zaštite u BiH je generalno fragmentiran i nema dovoljno resursa, a pristup odgovarajućoj zdravstvenoj njezi za građane koji se oslanjaju na javne zdravstvene usluge je prilično loš. Sa samo 190 doktora na 100.000 osoba, BiH je značajno ispod evropskog prosjeka.¹⁶³ U tom kontekstu, žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu koje, kao rezultat njihove traume, imaju posebne medicinske potrebe, suočavaju se sa još većim poteškoćama u dobijanju medicinske pomoći.

U BiH postoji u prosjeku jedan Centar za mentalno zdravlje na svakih 30.000 do 50.000 stanovnika, a manje općine nisu uopće pokrivene uslugama koje se odnose na mentalno zdravlje. Čak i općine sa funkcionalnim institucijama obično zapošljavaju ograničeni broj osoblja, često ne više od jednog psihijatra ili psihologa, a usluge zaštite mentalnog zdravlja nisu lako dostupne. Prema riječima Mime Dahić iz Vive žene, čak i gradovi sa značajnim brojem žrtava, kao što su Srebrenica i Bratunac, svaki sa oko 15.000 stanovnika, imaju ograničen broj osoblja. „U Srebrenici, lokalna ambulanta zapošljava samo jednog psihijatra i psihologa koji rade 50%, odnosno 30% radnog vremena. To je daleko od onoga što je adekvatno da zadovolji potrebe žrtava koje zahtijevaju stalnu podršku.“¹⁶⁴ Dostupnost je nešto bolja u većim gradskim centrima, koji obično imaju veću koncentraciju zdravstvenog osoblja i institucija.

U nedostatku odgovarajuće institucionalne podrške, specijalizovane medicinske usluge, uključujući ginekološku njegu i psiho-socijalnu pomoć za žrtve, obično pružaju nevladine organizacije, koje su često jedine institucije koje nude ovu vrstu podrške žrtvama. Međutim, u svjetlu ograničenih resursa, one nisu u stanju da pomoć pruže svim žrtvama kojima je ona potrebna. „Ono što nam je potrebno u BiH su sistemske promjene, gdje lokalni centri za socijalni rad postepeno preuzimaju veću odgovornost za psiho-socijalnu podršku. Nažalost, u ovom trenutku, to se ne događa. Na mjestima gdje je slaba pokrivenost nevladinih organizacija, podrška žrtvama seksualnog nasilja gotovo ne postoji“, rekla je Aleksandra Petrić iz organizacije Udružene žene iz Banjaluke za Amnesty International.

PRISTUPAČNOST

Usluge treba da budu jednako pristupačne svima. One trebaju biti fizički dostupne, na dohvatajućem ruke onima kojima su potrebne, te finansijski pristupačne za sve.¹⁶⁵

Veliki broj žrtava ima otežan pristup zdravstvenim uslugama. Žive u udaljenim selima koja obično ne nude ni osnovnu zdravstvenu zaštitu i koja su slabo povezana sa većim gradskim centrima. Udruženje Vive žene iz Tuzle pomaže grupi žena iz istočne Bosne, od kojih neke žive u nepristupačnim selima na granici sa Republikom Srbijom i za koje pristup ovim uslugama predstavlja ogroman problem. Prema izjavi Mime Dahić iz udruženja Vive žene, „One moraju naći nekoga ko će brinuti o njihovim porodicama i djeci cijeli dan, pješaćiti kroz šumu 6 km kako bi stigle do autobuske stanice, platiti kartu koja je za njih preskupa i preći dug put do najbližeg grada da bi se tamo suočile sa nizom birokratskih izazova i zdravstvenim radnicima koji nemaju razumijevanja za njihovo stanje ili traumu kroz koju su prošle.“¹⁶⁶ Troškovi prevoza su preveliki za većinu civilnih žrtava rata, posebno zbog toga što one i njihove porodice nemaju pravo na subvencije za tu vrstu troškova. Na kraju, za mnoge od njih, procedure za ostvarivanje zdravstvene zaštite u jednoj od lokalnih klinika ili bolnica su dugotrajne i vjerovatnoća da će se morati probijati kroz lavirint administracije i suočiti sa

¹⁶⁰ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Opći komentar br.14 o pravu na najviši mogući održivi standard zdravlja*, E/C.12/2000/4, paragraf 12.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Vidjeti Komisija za ljudska prava, *Izveštaj specijalnog izvjestioca o pravu na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja*, Paul Hunt, UN Doc E/CN.4/2004/49, paragraf 46 (a).

¹⁶³ Zavod za zdravstvo FBiH, „Zdravstveni sistemi u BiH“, dostupno na: <http://www.zzjzfbih.ba/wp-content/uploads/2012/10/Zdravstveni-sistem-BIH.pdf>

¹⁶⁴ Razgovor sa Mimom Dahić, Vive žene, 30. mart 2017. godine, Tuzla.

¹⁶⁵ Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Opći komentar br. 14 o pravu na najviši dostignuti standard zdravlja*, E/C.12/2000/4, paragraf 12 (b)

¹⁶⁶ Razgovor sa Mimom Dahić, Vive žene, 30. mart 2017. godine, Tuzla.

dugim čekanjem, što pogoršava osjećaj ugroženosti i mnoge obeshrabruje tako da čak ni ne pokušavaju doći do ovih usluga.

Pored otežanog fizičkog pristupa, žrtve imaju veoma neujednačen pristup zdravstvenim uslugama zavisno od mjesta prebivališta. Kroz decentralizirani sistem i 13 odvojenih ministarstava zdravlja (dva u entitetima, 10 u kantonima i jedno u Brčko distriktu), kvalitet i pristup zdravstvenoj zaštiti skoro u potpunosti zavise od ekonomskog stanja svakog od lokaliteta. Razlike su posebno izražene među pojedinim kantonima i između urbanih i ruralnih područja, pri čemu žrtve koje žive u siromašnijim područjima imaju ograničen pristup. Žrtve s kojim je Amnesty International razgovarao u Sarajevu, Tuzli i Brčkom imale su daleko bolji pristup uslugama, uključujući i redovne preglede kod neuropsihijatra i drugih specijalista, od onih koje žive u manjim gradovima i udaljenim selima, kojima su specijalističke usluge uglavnom nedostupne.

Dodatni problemi se javljaju kod žena koje žive u RS-u i Brčko distriktu a registrovane su kao civilne žrtve rata u FBiH. Neke od njih, poput Elme iz Vlasenice u istočnoj Bosni, odriču se zdravstvene zaštite u mjestima u kojima žive u RS-u kako bi nastavile da primaju mjesečnu naknadu kao civilne žrtve rata u FBiH sa priznatim statusom. Elma je imala dvadesetak godina, bila je tek udata i u četvrtom mjesecu trudnoće kada je 1992. godine odvedena u jedan od logora. Kao posljedica višestrukog silovanja i fizičkog zlostavljanja od strane pripadnika lokalnih paravojnih jedinica, izgubila je bebu i pretrpjela trajne povrede kičme. Elmina povreda kičme zahtijeva liječenje, a potrebni su joj i lijekovi za ublažavanje depresije i anksioznosti. Potrebna joj je stalna zdravstvena njega i psihološko savjetovanje, kao i lijekovi, ali ona sada nije u mogućnosti da ih koristi u mjestu prebivališta u RS-u, jer je njeno „zvanično“ prebivalište u FBiH. Kao i veliki broj žrtava koje su se vratile u RS, Elma je morala napraviti težak izbor između zadržavanja mjesečne invalidnine, koja joj pomaže da izdržava svoju porodicu i pristupa zdravstvenoj zaštiti koja je od presudnog značaja za normalan i zdrav život. „Nisam imala izbora. Invalidnina je jedini prihod koji moja porodica ima. Mi nemamo drugu podršku. Meni je dijagnostikovano ozbiljno oboljenje kičme i patim od nesnosnih bolova. A liječenje je skupo i dugotrajno i ne mogu ga sebi priuštiti.“ Da su Elma i druge žrtve seksualnog nasilja koje žive u Republici Srpskoj bile u mogućnosti da dobiju status civilnih žrtava rata i povlastice koje su vezane uz status, ne bi bile prisiljene da prave ovako težak izbor. Žrtve ne bi trebale biti u poziciji da moraju mijenjati jedno pravo za drugo. Vlasti u Republici Srpskoj i Brčko distriktu moraju otkloniti prepreke koje i dalje sprečavaju priznavanje zvaničnog statusa žrtava i omogućiti potpuni pristup javnim zdravstvenim uslugama, uključujući zdravstvenu i psihološku rehabilitaciju.

Veliki broj žrtava ne može finansijski priuštiti zdravstvenu zaštitu. Za razliku od Elme, Husnija iz Brčkog nije željela da mijenja mjesto prebivališta i još uvijek čeka na to da vlasti u Brčko distriktu počnu priznavati status civilnih žrtava rata. Husnija živi od 200 KM socijalne pomoći i ovaj prihod dopunjava prodajom povrća na pijaci. Kada je počeo rat, Husnija se zatekla na liječenju u bolnici u Bijeljini. Ona i još desetak drugih bošnjačkih i hrvatskih žena koje su se tamo nalazile svake noći su odvođene u posebnu prostoriju gdje su ih iznova silovali vojnici koji su se vraćali sa fronta. Husnija danas pati od brojnih zdravstvenih problema i potpuno zavisi od lijekova, uključujući i lijekove za razrjeđivanje krvi koji nisu pokriveni njenim zdravstvenim osiguranjem. Da nije bilo jednog od udruženja koje je za nju nabavilo šestomjesečne zalihe lijekova, bila bi primorana da živi bez njih. „Bukvalno moram da popijem šaku lijekova svakog dana, a samo su neki od njih pokriveni zdravstvenim osiguranjem. Ostatak moram da platim sama, što je mnogo više od mojih prihoda. Zahvalna sam udruženju na pomoći. Spasili su mi život. Ali ovo nije dugoročno rješenje.“

Zbog niza hroničnih oboljenja koja su posljedica silovanja i seksualnog nasilja, veliki broj žrtava ratnog seksualnog nasilja zavisi od lijekova. Osnovna zdravstvena zaštita na koju imaju pravo pokriva samo lijekove koji se nalaze na tzv. esencijalnoj listi. Svaki drugi propisani lijek ide na vlastiti trošak. Žrtve koje je intervjuisao Amnesty International su se jednoglasno složile da su cijene lijekova visoke. Budući da većina lijekova koje uzimaju nisu na esencijalnoj listi, ne preostaje im ništa drugo nego da ih same kupuju. Za većinu žrtava ovo je trošak koji one sebi ne mogu priuštiti. Zehra, 69-godišnjakinja koja živi u Brčkom, pati od teških fizičkih posljedica silovanja u jednom od logora. Mučenje je ostavilo ozbiljne povrede na njenim reproduktivnim organima. Tokom operacije uklanjanja materice nakon oslobađanja iz logora, ljekari koji su radili u neadekvatnim uslovima nehotično su joj povrijedili crijeva što joj je prouzrokovalo trajna oštećenja. Zehra sada ima i rak i prolazi kroz hemoterapiju. Zbog niza zdravstvenih problema, ona mjesečno troši oko 400 KM na lijekove. Većina tih troškova nije pokrivena osiguranjem i Zehra ove troškove mora da pokriva od svojih mjesečnih primanja koja iznose 500 KM, tako da joj malo preostaje za život.

Žene koje su stekle status civilnih žrtava rata u FBiH dobijaju legitimacije koje treba da im omoguće povlašten pristup javnim ustanovama, uključujući i zdravstvene ustanove. Međutim, žrtve s kojim je razgovarao Amnesty International izjavile su da ove legitimacije nisu svuda prihvaćene, a u pojedinim slučajevima njihovo korištenje je izazvalo neprijatna iskustva sa doktorima ili medicinskim osobljem. To potvrđuje i Mirsada Terzić, koja vodi malu nevladinu organizaciju za pomoć žrtvama u Tuzli. Prema njenom iskustvu, žrtve rijetko imaju bilo kakav povlaštenu tretman i umjesto toga suočavaju se sa javnim

ponižavanjem. „Žene obično nailaze na arogantno i neosjetljivo medicinsko osoblje kada pokušaju da koriste legitimaciju. Bivaju ismijane i govori im se da je rat davno prosao i da trebaju prevazići što im se desilo. Za žene, od kojih veliki broj još uvijek ima intenzivan osjećaj srama i suočava se sa društvenom stigmom zbog onoga što su doživjele, ovo je potpuno poražavajuće.“¹⁶⁷ Povlašteni tretman ne važi za osnovne zdravstvene usluge, uključujući mamografiju, pregled grlića materice i PAPA test. Ovi pregledi se često zakazuju unaprijed, a žrtve moraju da čekaju i po godinu dana na termin. „Zdravstvene usluge su katastrofalne“, rekla je Alia iz sela kod Tuzle za Amnesty International. „Doktori nemaju razumijevanja za naše posebne potrebe i, uprkos svim bolestima, moramo čekati po godinu ili čak i duže na osnovne preglede i snimanja. Nakon svega kroz šta smo prošle, najmanje što oni mogu učiniti za nas jeste da nam omoguće povlašten pristup nekim od usluga.“

Bez obzira na realna finansijska ograničenja, vlasti u entitetima i kantonima moraju izdvojiti sredstva za jačanje kapaciteta pružalaca usluga u zdravstvenom sektoru kako bi se zadovoljile posebne potrebe žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Seksualno nasilje, u kombinaciji sa drugim zločinima koje su mnoge od ovih žena doživjele ili su im svjedočile, te društvena stigmatizacija vezana za silovanje, imali su razorne posljedice po njihovo psiho-fizičko stanje i njihovu sposobnost da se ponovo integrišu u društvo. Neke mjere, kao što su povlašteni tretman i pristupi koji počivaju na razumijevanju za traumu, ne iziskuju prevelike resurse i zahtijevaju samo promjenu politike kojom bi postojeći tretman ratnih vojnih veterana i njihovih porodica bio proširen i na ovu grupu.

PRIHVATLJIVOST I KVALITET

“Nama treba podrška, a ne sažaljenje.”

Mima, Tuzla

Službe treba da se pridržavaju načela profesionalne etike i da budu kulturološki i rodno osjetljive, a osoblje treba da bude dobro osposobljeno i profesionalno.¹⁶⁸

Veliki broj žrtava priča o ponižavajućim iskustvima u zdravstvenim ustanovama i socijalnim službama. Nedostatak sistematskog osposobljavanja i senzibilizacije osoblja, udružen sa široko rasprostranjenom društvenom stigmatizacijom i postojanjem brojnih socijalno ugroženih kategorija, prijeti da ugrozi pristup žrtava ključnim uslugama. Žrtve govore o stvarima koje su šire od samog nepriznavanja posebnog statusa. Uz rijetke izuzetke, zajedničko iskustvo žena koje su razgovarale sa Amnesty International-om jeste da većina klinika pokazuje malo poštovanja prema ovoj populaciji.

Husnija iz Brčkog kaže da je nedavno čekala od 8.00 do 15.00 časova da je ljekar primi. Sa izuzetkom njenog neuropsihijatra i još jednog specijaliste, kod kojih odlazi svake dvije sedmice i koji su joj velika podrška, Husnija redovno doživljava neprijatnosti kada su joj potrebne zdravstvene usluge. „Uvijek nailazim na probleme. Posljednji put, ljekar opšte prakse kod koga sam otišla po svoje recepte, ostavio me da čekam toliko dugo da sam konačno morala nešto reći. Kad sam to uradila, doktor je izašao i odvratio mi, a onda sam i ja izgubila živce. Došlo je do velikog incidenta. Jednostavno ne mogu da prihvatim svu ovu neprekidnu nepravdu.“

Istraživanje koje je proveo Amnesty International pokazuje da Husnijino iskustvo o donekle nepredvidivim uslugama dijele sve žrtve. Nivo profesionalnosti varira od mjesta do mjesta i u velikoj mjeri zavisi od brojnosti žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu sa kojima se ljekari redovno susreću, obučenosti, te samog osoblja. Nekoliko žrtava je iskazalo visoko mišljenje o svojim neuropsihijatrima i ukazalo na to da ih njihova predana podrška održava u životu. „Moj neuropsihijatar, dr. Amra, je bila ključna za moju sposobnost da nastavim da živim nakon svega što mi se desilo. Pomogla mi je da pričam o tome, pronađem konstruktivniji način da se suočim sa prošlošću i stanem na svoje noge. Uvijek svoje vrijeme velikodušno stavlja na raspolaganje i nevjerovatno je posvećena ženama žrtvama. Bukvalno nas je dizala iz pepela nakon rata“, Mima iz Tuzle govori za Amnesty International. Veliki broj drugih žena s kojima je organizacija razgovarala kazuju slične priče. Sve one naglašavaju važnost poštovanja njihovog dostojanstva uz postojanje iskrene želje da im se pomogne. One takođe visoko cijene podršku koju dobijaju od svojih terapeuta iz nevladinih

¹⁶⁷ Razgovor sa Mirsadom Terzić, Naš glas, 25. maj 2017. godine, Tuzla.

¹⁶⁸ Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Opći komentar br. 14 o pravu na najviši dostignuti standard zdravlja*, E/C.12/2000/4, paragraf 12 (c) i (d).

organizacija, kao što su Vive žene, Medica Zenica i Snaga žene, te kažu da bez toga ne bi mogle živjeti. „Ono što nam treba je podrška, a ne sažaljenje“, kaže Mima, „a to je ono što nam neki od ovih terapeuta pružaju.“

Kako bi se suprotstavili apatiji i nedostatku konkretnog napretka, agencije UN-a su 2014. godine pokrenule sveobuhvatan projekat za poboljšanje zakonodavnog okvira koji se tiče žrtava ratnog seksualnog nasilja, osnaživanje usluga koje uzimaju u obzir njihove posebne potrebe, te smanjenje stigmatizacije u društvu. „Traženje zaštite, podrške i pravde za preživjele žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH“ zajednički je poduhvat Međunarodne organizacije za migracije (IOM), UNDP, UNFPA i Agencije UN-a za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, koji promovira sistemski i održiva rješenja koja imaju za cilj proširenje i institucionalizaciju podrške za preživjele.¹⁶⁹ Program je usmjeren na pružaoce usluga, i uključuje sektore zdravstva i pravosuđa, kao i medije i univerzitete. U okviru programa, udruženje nevladinih organizacija, uključujući Vive žene i Medica Zenica u FBiH i ACED i Udružene žene u RS-u, pružaju pomoć žrtvama u svojim zajednicama. Ovi NVO-i pružaju redovnu psihološku zaštitu žrtvama; muškarcima i ženama, uključujući individualne i grupne terapije, te, kada je moguće, olakšavaju njihov pristup javnim uslugama. Oni takođe vrše obuku za osoblje u ustanovama javnog zdravstva i socijalnim službama, kao i policiji, radi unapređivanja njihovih vještina za identifikaciju ugroženih pojedinaca i jačanja referalnih mehanizama među različitim institucijama. Ograničen napredak u pružanju ovih usluga i bilo kakvim kvalitativnim poboljšanjima u pristupu žrtvama može se isključivo pripisati naporima NVO-a i međunarodnih organizacija. Stoga je od ključnog značaja da međunarodna zajednica nastavi da daje prioritet pružanju podrške nevladinim organizacijama koje pružaju psiho-socijalnu i drugu pomoć žrtvama, podstičući šire reforme i razvoj institucionalnih mehanizama za zadovoljavanje njihovih potreba za rehabilitacijom na sistemski i održiv način.

BESPLATNA PRAWNA POMOĆ

Obaveza pružanja rehabilitacije uključuje pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama koje nemaju neophodna sredstva za podnošenje tužbi i imovinsko-pravnih zahtjeva.¹⁷⁰ Uprkos nedavnom usvajanju državnog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, sistem besplatne pravne pomoći u BiH i dalje je rascjepkan i neusklađen. FBiH i Srednjobosanski kanton još uvijek nemaju usvojeno zakonodavstvo, dok vlastima na drugim nivoima nedostaju kapaciteti, resursi ili osoblje obučeno da pruži adekvatnu pomoć građanima. Kao posljedica toga, besplatna pravna pomoć - koja bi značajno koristila populaciji žrtava i olakšala njihov pristup pravdi, uključujući pravo na odštetu - i dalje je dostupna samo na ograničenom broju lokaliteta u zemlji. Nvladine organizacije pružaju besplatnu pravnu pomoć i usluge, međutim, zbog nedostatka resursa i velike potrebe, one nisu u mogućnosti da odgovore na potrebe brojnih žrtava. Skoro sve žrtve s kojim je razgovarao Amnesty International izjavile su da nisu imale pristup besplatnoj pravnoj pomoći.

U svom izvještaju o BiH za 2016. godinu, Evropska komisija upozorava da „rascjepkani, u cijelosti gledano nepotpuni i neusaglašeni pravni i institucionalni okvir ne obezbjeđuje jednaka procesna prava i održava diskriminaciju u pristupu pravdi...naročito na štetu najranjivijih grupa.“¹⁷¹ Amnesty International poziva vlasti u BiH, naročito na entitetskom i kantonalnom nivou, da osiguraju adekvatne resurse i osposobe agencije za besplatnu pravnu pomoć kako bi se za civilne žrtve rata, a posebno žrtve ratnog seksualnog nasilja, osigurao djelotvoran pristup besplatnoj pravnoj pomoći i jednak pristup pravdi.

¹⁶⁹ Zajednički program UN-a se finansira od strane Vlade Ujedinjenog Kraljevstva, Vlade Kanade, te UN Akcije. Osim aspekta osnaživanja pružalaca usluga, program sadržava dvije dodatne funkcije: zakonodavnu – pod kojom se pruža podrška vlastima u naporima da poboljšaju i harmoniziraju relevantne zakone, te projekat senzibilizacije o seksualnom nasilju i borbi protiv stigmatizacije u društvu.

¹⁷⁰ Vidjeti UN CAT, *Opći komentar br 3*, paragraf 30. Obaveza pružanja besplatne pravne pomoći ugrađena je u međunarodno pravo i sudsku praksu.

¹⁷¹ Evropska komisija, *Izvještaj o Bosni i Hercegovini*, 2016. godina, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf

2.6 RESTITUCIJA

“Prije rata sam bila dobar učenik. Učestvovala sam na regionalnim takmičenjima u matematici i imala sam velike snove. Htjela sam diplomirati i započeti karijeru. Ali tada je započeo rat i desilo se to silovanje. Ta osoba je uništila sve. Ubila je sve moje snove. Ja više nisam ista osoba. Nemam snova, nemam nade. Samo strah. Strah od izlaska vani, strah od drugih ljudi, od samoće...ne mogu raditi. Nisam sposobna. Ništa ne može vratiti tu drugu osobu.”

Džana, Bijeljina

Restitucija bi, kad god je to moguće, trebala žrtvi omogućiti povrat u pređašnje stanje, odnosno u stanje prije nego što je došlo do grubog kršenja univerzalnih ljudskih prava ili teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Restitucija uključuje, prema potrebi, povrat slobode, uživanja ljudskih prava, identiteta, porodičnog života i državljanstva, povratak u mjesto prebivališta, obnovu radnog odnosa i povrat imovine.¹⁷²

U kontekstu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu u BiH, restitucija se uglavnom shvata kao ostvarivanje imovinskih prava i mogućnost povratka u predratno mjesto stanovanja. Dok je povrat imovine bio jedan od najuspješnijih procesa koji su nakon rata provedeni u okviru Dejtonskog mirovnog sporazuma, nisu ga pratile mjere kojima se jamči održivi povratak, uključujući strukovno obrazovanje i reintegraciju na tržište rada. Žene, a posebno žene povratnice, predstavljaju posebno ranjive kategorije; ne samo da su diskriminirane na osnovu njihove nacionalne pripadnosti, već i na temelju njihovog pola. Prema mišljenju Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, pristup žena tržištu rada u BiH i dalje je znatno nizak uprkos visokom nivou obrazovanja. Diskriminacija na osnovu pola je široko rasprostranjena: žene su i dalje nedovoljno zastupljene u određenim sektorima privrede i politici, a posebno su ugrožene kada je u pitanju zapošljavanje po osnovu ugovora o djelu.¹⁷³ U prethodnom istraživanju Amnesty International-a, žrtve su jednoglasno zaključile da je stabilno zapošljavanje ključno kako bi im se pomoglo da ponovo izgrade svoje živote.¹⁷⁴

U FBiH, prema Zakonu o civilnim žrtvama rata, sve žrtve, uključujući i žrtve ratnog seksualnog nasilja, trebaju imati mogućnost pristupa strukovnom obrazovanju i drugim mjerama kako bi im se pomoglo da steknu kvalifikacije za radna mjesta. Međutim, ovaj dio zakona u velikoj mjeri se ne provodi, uglavnom zbog nedostatka sredstava u kantonima koji su direktno nadležni za provođenje zakona. Pored toga, ova populacija - zbog toga što nije u stanju dokazati potrebni nivo tjelesnog invaliditeta - isključena je iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u FBiH, koji između ostalog predviđa i subvencije za firme koje zapošljavaju osobe sa invaliditetom u FBiH. Amnesty International smatra da bi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom trebalo izmijeniti kako bi se eliminisao zahtjev za dokazivanje tjelesnog invaliditeta za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu kako bi one stekle pravo na tu pomoć.

U RS-u, žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu zakonom nisu priznate kao posebna kategorija i stoga nemaju pravo na učešće u programima zapošljavanja koje finansira vlada, osim ukoliko ne steknu status civilnih žrtava rata po širem osnovu. Žrtve se moraju isključivo oslanjati na izuzetno ograničene programe koje finansira međunarodna zajednica.

U okviru šireg programa pomoći žrtvama, agencije UN-a u BiH finansiraju nekoliko projekata koji su žrtvama omogućili sticanje novih vještina, pomoć u stočnom fondu ili zemljoradnji kako bi im se omogućio novi

¹⁷² Osnovna načela UN-a, stav 19.

¹⁷³ Odbor za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, *Zaključna zapažanja na Kombinovani četvrti i peti periodični izvještaj za BiH* CEDAW/C/BIH/CO/4-5, paragraf 33.

¹⁷⁴ Amnesty International, „Čija pravda?“, str. 51.

početak. Iako ograničenog obima, program je pokazao kako mala, ali efikasna pomoć može pomoći ženama da prevladaju traumu i povrate osećaj dostojanstva i kontrole. „Pružanje prilike ženama da zarađuju, postanu nezavisne i steknu osećaj kontrole za većinu njih znači lično osnaživanje“, izjavili su predstavnici Zajedničkog programa UN-a za Amnesty International.¹⁷⁵

Veliki broj žrtava s kojim je Amnesty International razgovarao učestvovala su u takvim programima i potvrdile njihov potencijal da donesu promjene. Fahra, jedna od žrtava koja živi kod Tuzle, je prije dvije godine dobila veliki plastenik, sjeme i sadnice povrća i voća i sada vodi mali biznis. Izuzetno je ponosna na organske proizvode koje uzgaja. Time hrani cijelu širu porodicu, a ostatak prodaje na pijaci. Fahra kaže da novcem koji zarađuje dopunjava primanja kako bi mogla pristojno da živi. Što je još važnije, za razliku od invalidnine koju dobiva po osnovu silovanja i koja je za nju neraskidivo povezana sa bolnim sjećanjima na rat, ovaj prihod je nešto na što je ponosna. „Ovaj plastenik mi omogućava da živim skoro normalan život. Okupira me i čini produktivnom i pomaže mi da izdržavam moju porodicu“, rekla je Fahra.

Husnija iz Brčkog živi naizgled idiličan život. Ima veliku parcelu zemlje u slikovitoj i plodnoj dolini pored rijeke Save. Malu kuću joj je obnovio Visoki komesarijat UN-a za izbjeglice (UNHCR). Pored plastenika i povrća, dobila je i donaciju u stoci, uključujući krave, ovce, koze i piliće i sada vodi pravu farmu. Uprkos silovanju tokom rata, ona još uvijek nema status civilne žrtve rata u Brčkom, niti dobija bilo kakvu naknadu. Novac koji zarađuje od prodaje povrća, voća i mlijeka je njen jedini izvor prihoda, pored male socijalne pomoći. „Pokrivam osnovne troškove života i neke od mojih lijekova. Sretna sam“, kaže Husnija. Što je još važnije, farma i životinje - uključujući šest pasa lotalica i još više mačaka koje je spasila sa ulica Brčkog - pružaju joj svakodnevni mir i daju osećaj nezavisnosti. „Mislim da ne bih preživjela da nije ovoga. To me drži i sprečava da mislim samo o prošlosti.“

Gore navedeni primjeri ilustruju važnost ovakvih malih programa za ostvarivanje prihoda. Skoro sve žrtve koje su bile korisnice takve vrste pomoći imale su znatno bolji kvalitet života i bile su u stanju da se bolje nose sa svojim traumama. Međutim, Fahra i Husnija nisu pravilo. Ogromna većina žrtava, posebno onih koji žive izvan ciljnih regija UN-a ili žive u područjima koja su od politički manje važnosti za vlast, nemaju pristup ovoj vrsti pomoći. Da bi se doprlo do žena žrtava seksualnog nasilja koje žive u ekstremnom siromaštvu i udaljenim područjima koja su slabo povezana sa velikim centrima, buduće programe osnaživanja treba proširiti tako da se obuhvate regije i grupe koje su često zanemarene i koje do sada nisu koristile slične programe podrške. Slično tome, NVO-i bi trebali dodatno ojačati neformalne referalne mehanizme i strukture kako bi se osiguralo da žrtve koje su se vratile u svoje prijeratne zajednice i žive u manje pristupačnim seoskim područjima dobiju posebnu podršku ili budu povezane sa službama koje im mogu pružiti takvu pomoć.

Elma, žrtva koja živi u malom selu u istočnoj Bosni, nije dobila nikakvu značajniju pomoć. Ona i njena porodica žive u kući njene majke, što nije dugoročno rješenje i kod Elme izaziva stalnu nesigurnost i nervozu. Osim skromne invalidnine, ona i njena porodica nemaju drugih prihoda. Iako imaju zemljište, ona i njen muž nisu dobili nikakvu pomoć koja bi im omogućila da to zemljište pretvore u izvor prihoda.

Elma živi u selu gdje su ona i njena porodica etnička manjina. Neke od njenih komšija i veliki broj općinskih zvaničnika odgovorni su za zločine počinjene tokom rata, uključujući i ubistva bošnjačkih civila. Među njima su bili i Elmin otac koji je bio invalid, kao i njen brat, koji je bio tek mladić. Ona je bila svjedok oba ubistva, pa je nekoliko puta čak i svjedočila na sudu. Ipak, počinioци su i dalje na slobodi i Elma se svakodnevno mora suočavati sa njima.

Elma je bila zatočena u jednom od logora i svakodnevno silovana od strane lokalnih vojnika. Zbog nasilja kroz koje je prošla tokom rata, Elma ne samo da očajnički treba redovnu medicinsku i psihološku pomoć, već i druge oblike podrške koja bi joj pomogla da ponovo izgradi vlastiti život. Međutim, budući da živi u malom selu u dijelu BiH koji je geografski zabačen i politički zanemaren, osjeća se beznačajno, zaboravljeno i usamljeno. Na žalost, njen slučaj vjerovatno ilustruje situaciju velike većine preživjelih žrtava.

¹⁷⁵ Razgovor sa predstavnicima Zajedničkog programa UN-a, 15 juli 2016. godine, Sarajevo.

2.7 SATISFAKCIJA I GARANCIJE NEPONAVLJANJA

“Mi smo žrtve i ostajemo žrtve. Naša patnja se nije završila ratom. Ipak, voljela bih da nas društvo gleda drugačijim očima. Voljela bih da nas gledaju kao bilo koju drugu ženu, a ne kao crne ovce. Nismo krive za ono što nam se dogodilo.”

Esma, Brčko

Obaveza obezbjeđenja obeštećenja obuhvata dva dodatna oblika: satisfakciju i garancije neponavljanja. Satisfakcija bi mogla uključivati javno obznanjivanje istine, javno izvinjenje i odavanje poštovanja žrtvama. Garancije da neće doći do ponavljanja uključuju mjere koje bi doprinijele sprečavanju sličnih zločina u budućnosti, uključujući usvajanje progresivnog zakonodavstva, promovisanje pridržavanja kodeksa ponašanja i obrazovanje. Ova dva oblika obeštećenja su po svojoj prirodi u velikoj mjeri simbolična, ali od velikog značaja za žrtve. Dvije decenije nakon završetka rata, vlasti u BiH, na državnom i entitetskom nivou, nisu javno priznale učinjenu štetu, niti se izvinule ženama koje su pretrpjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja. Pored toga, vlasti su takođe izdale žrtve tako što im nisu priznale univerzalan status koji im pripada, niti poradile na njihovom pravu na obeštećenje.

Nedavno potpisana Deklaracija o suzbijanju stigmatizacije osoba koje su preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH je rijedak korak u dobrom pravcu. Deklaracija, koju je donijelo Međureligijsko vijeće BiH, organizacija koja okuplja lidere pravoslavne, islamske, jevrejske i katoličke zajednice, pozvala je vjerske predstavnike u lokalnim zajednicama da se aktivno bore protiv društvenog odbacivanja i osuđivanja preživjelih ratnog seksualnog nasilja.¹⁷⁶ Inicijative slične ovoj bi mogle potaknuti širu zajednicu da pruži podršku i pokaže razumijevanje za žrtve, ali i depolitizirati ovo pitanje koje, u kontekstu BiH, već dugo izaziva podijeljena mišljenja.

Ratni zločini seksualnog nasilja i dalje su osjetljivo pitanje u BiH. Iako su lokalne organizacije, poput Žene žrtve rata, Vive žene i Medica Zenica, bile uspješne u podizanju svijesti o seksualnom nasilju počinjenom u ratu, ovo pitanje je i dalje tabu u javnom diskursu, a snažna stigma vezana za silovanje i dalje postoji u svim segmentima društva u BiH. Ovo je takođe jedna od najvećih prepreka za bolju socijalnu integraciju preživjelih žena. Velika većina njih se nikada nije odlučila da progovori o nasilju kome su bile izložene zbog straha od reakcije njihovih porodica i zajednica u kojima žive. Takav strah je čini se opravdan. Prema istraživanju UNFPA o stigmatizaciji u BiH, dvije trećine žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu su izjavile da su bile izložene osudi, uvredama i poniženju kada su njihove porodice i susjedi saznali da su bile žrtve seksualnog nasilja, a mnogi drugi su imali neugodnost u svakodnevnim situacijama.¹⁷⁷ Osim dubokog osjećaja sramote zbog onoga što su pretrpjele, žrtve se suočavaju sa čestim optužbama da su na neki način odgovorne za ono što im se desilo i da su izazvale zločine. Ovo se manifestuje ne samo u njihovim zajednicama. Do skora, tokom suđenja u predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu, veliki broj svjedoka je bilo podvrgnut agresivnom ispitivanju u pokušaju da se pokaže da je taj čin mogao biti počinjen uz pristanak ili da žrtva nije pružila dovoljan otpor.¹⁷⁸

Žrtve s kojim je razgovarao Amnesty International kazivale su uznemirujuće priče o tome kako su bile odbacene i ponižavane. Husnija, žrtva koja živi u Brčkom, rekla je da su je njena porodica i suprug odbacili nakon puštanja iz logora. „Nazivali su me kurvom. Govorili su da sam dobila ono što sam zaslužila i da ne bi bila silovana da to nisam tražila. To mi je slomilo srce. Kome možeš vjerovati nakon što te tvoja porodica tretira na takav način nakon svih užasa koje si preživjela?! Izašla sam iz jednog pakla samo da bih se našla u drugom.“

¹⁷⁶ Tekst Deklaracije je dostupan na: <https://www.usnews.com/news/entertainment/articles/2017-03-15/angelina-jolie-to-teach-course-at-london-school-of-economics>

¹⁷⁷ UNFPA, Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH, str. 7

¹⁷⁸ Vidjeti OSCE, *Borba protiv nekažnjivosti* (entitetski sudovi), str. 25-31.

Neke od žrtava se suočavaju sa zastrašivanjem u svojim zajednicama. Esma i njena porodica su povratnici u što je sada pretežno srpsko selo u istočnoj Bosni. Ona svakodnevno susreće lica koja su odgovorna za ubistvo njenog brata i oca. Još su na slobodi, a jedan od njih radi u lokalnoj upravi. Međutim, zlostavljanje koje je pretrpjela u vlastitoj zajednici jednako je boli. Kada je otišla da zatraži da joj priključe struju, direktor lokalne elektroprivrede, koji pripada istoj etničkoj grupi kao i ona, odbio je da joj pomogne. „Prvo je zatražio novac. Kada sam mu rekla da nemam novca, uhvatio se između nogu i rekao kako postoje i 'drugi načini plaćanja'. Bila sam šokirana i ljuta. Osjećala sam se poniženom.“ Esma ne govori javno o nasilju koje je pretrpjela tokom rata, međutim, rekla je da većina njenih susjeda zna za ono što je ona prošla.

Studija UNFPA-a o stigmatizaciji sugerše da je strah od osuda i poniženja razlog zašto je veliki broj žrtava odlučio da trpi u tišini radije nego da o tome govori. „Za žrtve, priča o seksualnom nasilju znači davanje prilike drugima za direktnu osudu, uvrede i ponavljanje traume, za šta često tvrde da je teže i od akta seksualnog nasilja. Svaka od ovih situacija ostavlja duboke posljedice po zdravlje i lični integritet žrtava.“¹⁷⁹ Strah od negativne reakcije društva na sličan način sprečava veliki broj žrtava da prijave zločin, zatraže medicinsku pomoć i u potpunosti se reintegrišu u društvo. Amnesty International naglašava da je otklanjanje uzroka i posljedica stigmatizacije povezane sa seksualnim i rodnim nasiljem dio obaveze svake države kako bi se spriječile i kaznile takve radnje. U okviru svojih međunarodnih obaveza, vlasti na svim nivoima u BiH moraju dati prioritet inicijativama koje za cilj imaju iskorjenjivanje stigme i diskriminacije žrtava silovanja i seksualnog nasilja, te razbijanja kruga viktimizacije i demoralisanja ove grupe.¹⁸⁰

Konačno, vlasti u BiH treba da usaglase tekst Strategije za tranzicijsku pravdu koja uključuje mjere satisfakcije, uključujući načine da se prizna i na odovarajući način oda pošta žrtvama. Elma, žrtva iz malog grada u istočnoj Bosni se slaže sa ovim. „Izvinjenje nam je važno. Ono nam govori da društvo prihvata da nismo odgovorne za ono što nam se dogodilo i da je krivica na nekom drugom. Kada sam gledala kako je jedan od osuđenih ratnih zločinaca priznao krivicu i kako se rasplakao na sudu, rekavši da mu je iskreno žao zbog svega što je učinio, bila sam duboko potrešena. Donekle mu i ja mogu oprostiti.“

¹⁷⁹ UNFPA, *Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u ratu u BiH*, str. 16.

¹⁸⁰ Amnesty International, *Preporuke sa globalnog samita upućene državama u vezi sa okončanjem seksualnog nasilja u sukobima*, (IOR 53/006/2014), str. 12.

PREPORUKE

Amnesty International je u ovom izvještaju dokumentovao na koji način su vlasti Bosne i Hercegovine, jedna za drugom, propustile da hiljadama žena silovanih tokom rata 1992.-1995. osiguraju pristup pravdi, istini i obeštećenju.

Amnesty International u nastavku predlaže niz preporuka koje bi, ukoliko se provedu, ženama žrtvama ratnog zločina seksualnog nasilja omogućile pristup pravdi, istini i obeštećenju za sva kršenja ljudskih prava koje su doživjele tokom rata.

PRISTUP PRAVDI

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VIJEĆE MINISTARA BIH DA:

- Osigura da žrtve ratnih zločina seksualnog nasilja imaju pristup pravdi i da se slučajevi silovanja i drugih ratnih zločina seksualnog nasilja brzo, nezavisno, nepristrasno i učinkovito istraže te, ukoliko postoji dovoljno prihvatljivih dokaza, krivično gone u skladu sa međunarodnim standardima pravičnog suđenja;
- Ubrza procesuiranje ratnih zločina, uz dalje osiguravanje adekvatne fizičke, psihološke i pravne podrške žrtvama i svjedocima u ovim postupcima;
- Razmotri mogućnost revizije važećih krivičnih zakona kako bi se krivična djela prema međunarodnom pravu izuzela iz odredbi o zamjeni kazne zatvora za novčanu kaznu, budući da je takva praksa jednaka amnestiji, što je zabranjeno po međunarodnom pravu;
- Osigura i stavi na raspolaganje sredstva koja bi mogucila zapošljavanje kadra na sudovima i tužilaštvima koji trenutno nemaju službenike za podršku svjedocima koji su angažovani na puno radno vrijeme. Svaki daljnji prenos predmeta seksualnog nasilja počinjenog u ratu sa Suda BiH na sudove u entitetima i Brčko distriktu trebao bi biti uslovljen postojanjem adekvatne infrastrukture za zaštitu svjedoka i osoblja koje je pruža;
- Izradi i usvoji revidiranu Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina koja će uključivati i nove rokove za krivično procesuiranje predmeta ratnih zločina.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA USTAVNI SUD BIH DA:

- Revidira stav prema kome se presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Maktouf i Damjanović protiv Bosne i Hercegovine* odnosi i na kazne u slučajevima zločina propisanih međunarodnim pravom i koji onemogućava sudovima u BiH da vrše kvalifikaciju djela prema Krivičnom zakonu BiH, budući da ova praksa može dovesti do toga da pojedina teška krivična djela prema međunarodnom pravu ne budu kvalifikovana i procesuirana na odgovarajući način. Sudovi u BiH treba da primjenjuju Krivični zakon BiH kod pravne kvalifikacije djela budući da ovaj zakon na domaćem planu potpunije kriminalizira djelo koje je već bilo kriminalizirano prema međunarodnom pravu u vrijeme počinjenja tog djela. Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine nije u potpunosti usklađen sa zahtjevima međunarodnog prava koji su bili na snazi u vrijeme izvršenja zločina;

- Revidira stav prema kome se zastara primjenjuje na imovinsko-pravne zahtjeve u vezi sa krivičnim djelima propisanim međunarodnim pravom - budući da se zastara ne treba primjenjivati na postupke koji se odnose na ova krivična djela, kao ni na zahtjeve za naknadu štete u građanskom postupku.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA SUDOVE U BIH DA:

- U svakom pojedinačnom predmetu daju jasno obrazloženje prilikom odlučivanja o primjeni olakšavajućih i otežavajućih okolnosti kako bi se osiguralo da takve odluke budu u skladu sa zakonom. Prihvatanje olakšavajućih okolnosti u predmetima koji uključuju krivična djela prema međunarodnom pravu ni u kom slučaju ne bi smjelo rezultirati izricanjem kazne koja je zakonom propisana za prekršaje;
- Osiguraju primjenu posebnih pravila dokazivanja u svim predmetima seksualnog nasilja počinjenog u ratu;
- Obavijeste žrtve o njihovom pravu na naknadu materijalne i nematerijalne štete u krivičnom postupku;
- Prije sklapanja sporazuma o priznanju krivice sa optuženim konsultuju žrtve u vezi sa njihovim očekivanjima u pogledu ishoda suđenja i osiguraju da budu upoznate sa prednostima i nedostacima takvog sporazuma. Žrtvama treba pružiti priliku da preko svog pravnog zastupnika iskažu zabrinutost u vezi sa eventualnim sporazumom. Tužilaštva treba da, tokom cijelog postupka, osiguraju institucionalnu podršku žrtvama preko službenika za podršku svjedocima;
- Pruže adekvatnu i kontinuiranu psihološku podršku žrtvama i svjedocima prije, tokom i neposredno nakon suđenja za ratne zločine.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VLASTI U RS I FBiH DA:

- Izdvoje finansijska sredstva za povećanje kapaciteta sudova u entitetima u cilju rješavanja predmeta ratnih zločina. Ovo bi trebalo da uključi dalje jačanje standarda zaštite i podrške svjedocima, adekvatnu kadrovsku popunjenost entitetskih sudova i tužilaštava i adekvatnu obuku nosilaca pravosudnih funkcija i drugog osoblja koje radi sa žrtvama i svjedocima. Svaki daljnji prenos predmeta seksualnog nasilja počinjenog u ratu sa Suda BiH na sudove nižeg nivoa trebao bi biti uslovljen postojanjem adekvatne infrastrukture za zaštitu svjedoka i osoblja koje je pruža;
- Razmotre mogućnost revizije važećih krivičnih zakona kako bi se krivična djela propisana međunarodnim pravom izuzela iz odredbi o zamjeni kazne zatvora u novčanu kaznu, budući da je takva praksa jednaka amnestiji, što je međunarodnim pravom zabranjeno. Alternativno, da razmotre mogućnost smanjenja maksimuma kazne koja može biti zamijenjena novčanom na šest mjeseci, kao što je slučaj u Republici Srpskoj, čime bi se eliminisala mogućnost zamjene kazne za ratne zločine.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA MEĐUNARODNU ZAJEDNICU U BIH DA:

- Nastavi sa pružanjem finansijske i druge podrške za jačanje institucionalnih kapaciteta pravosuđa u BiH za krivično gonjenje zločina prema međunarodnom pravu u skladu sa najvišim pravnim standardima;
- Nastavi finansirati programe nevladinih organizacija koje pružaju ključnu psihološku, socijalnu i pravnu podršku žrtvama i svjedocima koji učestvuju u postupcima procesuiranja ratnih zločina.

REPARACIJA

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VIJEĆE MINISTARA BIH DA:

- Zajedno sa entitetskim vlastima razmotri i uspostavi sveobuhvatan državni okvir za zaštitu prava civilnih žrtava rata, uključujući žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu. To bi uključivalo usvajanje Nacrta strategije za tranzicijsku pravdu i Programa za zaštitu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu;

- Zajedno sa entitetskim vlastima izradi i usvoji okvirni zakon BiH o zaštiti žrtava torture kojim se utvrđuju kriteriji za sticanje statusa žrtve ratne torture, uključujući i žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu i predviđa niz specifičnih prava i prinadležnosti koje se garantuju žrtvama na čitavoj teritoriji BiH. Iako su entiteti i dalje odgovorni za pružanje usluga socijalne zaštite, ovaj zakon treba da obuhvati niz općih principa i propiše određena prava, osigura jednak tretman žrtava bez obzira na mjesto prebivališta ili nacionalnu pripadnost i pruži garancije za odgovarajuću zdravstvenu i psihološku zaštitu;
- Uspostavi fond za naknadu štete žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu, naročito kada se radi o slučajevima kada osuđeni počinioci nisu u mogućnosti da plate štetu;
- Zajedno sa entitetskim vlastima osmisle i finansiraju inicijative koje za cilj imaju iskorjenjivanje stigme i diskriminacije protiv žrtava silovanja i seksualnog nasilja i prekidanja kruga viktimizacije i demoralisanja ove grupe;
- Usvajanjem Nacrta strategije za tranzicijsku pravdu i Programa za zaštitu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu ili zasebno putem konsultativnog procesa u koji će biti uključene žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu, usvoji mjere satisfakcije, uključujući javno priznavanje štete koju su žene pretrpjele tokom rata ili na odgovarajući način oduzimanje njihovih patnjama.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA SUDOVE U BIH DA:

- Nastave praksu dosuđivanja imovinsko-pravnog zahtjeva za seksualno nasilje počinjeno u ratu u krivičnim postupcima koji se vode pred državnim i entitetskim sudovima. Ovo ne bi trebalo isključiti mogućnost traženja i ostvarivanja odštete u građanskim postupcima, neovisno o tome da li su počinitelji osuđeni u krivičnom postupku;
- Osiguraju da je pravo na odštetu u građanskom i krivičnom postupku ostvarivo u praksi.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VLASTI U RS I FBIH DA:

- Uzmu aktivno učešće u naporima na državnom nivou na izradi Okvirnog zakona za zaštitu žrtava torture, a u međuvremenu da osiguraju da zakonodavstvo kojim se uređuju status, prava i socijalna davanja za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu na entitetskom nivou u potpunosti bude usklađeno i pruži jednaku zaštitu svim žrtvama bez obzira na to gdje žive u BiH;
- Osiguraju da svi nivoi vlasti usvoje odgovarajuće zakonodavstvo o besplatnoj pravnoj pomoći i usklade postojeće zakonodavstvo sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći BiH. Osiguraju adekvatne resurse i kapacitete agencija za besplatnu pravnu pomoć na svim nivoima kako bi se civilnim žrtvama rata, a posebno žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu, omogućio efikasan pristup besplatnoj pravnoj pomoći i jednak pristup pravdi, bez obzira na njihovo mjesto prebivališta;
- Preduzmu mjere za podizanje svijesti o statusu civilnih žrtava rata; mogućnost podnošenja zahtjeva za ostvarivanje statusa i prava koja iz njega proizilaze;
- Provedu mjere za otklanjanje razlika između socijalnih davanja civilnim žrtvama rata, uključujući žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu i demobilisanih boraca;
- Uvedu mjere radi oslobađanja žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu od troškova građanskog postupka za naknadu štete u slučaju kada ti troškovi onemogućavaju pristup sudovima;
- Osiguraju da u praksi žrtve imaju povlašteni pristup zdravstvenoj zaštiti i da se psihološka podrška, kao i socijalne usluge, pružaju na način koji odgovara njihovim posebnim potrebama;
- Izdvoje dodatna sredstva za centre za mentalno zdravlje u cilju povećanja broja stručnjaka koji mogu pružiti psihološke, psihijatrijske i druge neophodne zdravstvene usluge u općinama u kojima su one potrebne, posebno žrtvama seksualnog nasilja;
- Na entitetskom nivou usvoje strategije za pružanje usluga zdravstvene zaštite kojima bi bile obuhvaćene posebne potrebe žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu. Takve strategije treba da predvide da će se posebna pažnja posvetiti žrtvama prilikom izrade i provođenja entitetskih zdravstvenih planova, te da zdravstveni radnici i pružatelji usluga prođu obuku o tome na koji način odgovorno i adekvatno odgovoriti na potrebe ove grupe.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VLASTI RS DA:

- Osiguraju da Nacrt zakona o civilnim žrtvama ratne torture ne sadrži odredbe koje bi ograničavale njegovu primjenu ili onemogućile žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu, uključujući i one nesrpske nacionalnosti, da steknu status civilnih žrtava rata i pravo na prateće socijalne beneficije. Konkretno, ovim zakonom se ne trebaju uspostavljati rokovi za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VLASTI FBiH DA:

- Izmijene Zakon o rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom kako bi se ili dodao kriterij psihičke ili mentalne invalidnosti ili eliminisao zahtjev za dokazivanje tjelesne invalidnosti za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu kao uslov za dobijanje takve pomoći.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA VLASTI BRČKO DISTRIKTA BIH DA:

- Bez odlaganja imenuju članove Stručne komisije za izdavanje potvrda žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu kako bi se osigurala njena puna kadrovska popunjenost i operativnost u cilju rješavanja pristiglih zahtjeva. Članovi Komisije trebaju biti imenovani uz konsultacije sa udruženjima žrtava i preživjelih u okviru jednog inkluzivnijeg procesa.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA NEVLADINE ORGANIZACIJE U BIH DA:

- Nastave pružati specijalizovane usluge vezane za obeštećenje koje država trenutno ne pruža, kao što su psihološko, pravno i finansijsko savjetovanje, istovremeno se zalažući da država počne da ispunjava svoju zakonsku obavezu u pogledu zaštite i brige za svoje građane.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA DELEGACIJU EVROPSKE KOMISIJE U BIH DA:

- Uvede konkretne pokazatelje u vezi sa praćenjem situacije u pravosuđu, uključujući pristup pravdi, istini i odšteti za civilne žrtava rata, i prati napredak i da pruži smjernice i podršku BiH kroz predpristupni politički dijalog i godišnje izvještaje, kako je predviđeno Zaključkom Vijeća EU o tranzicijskoj pravdi iz 2015. godine.
- Izbjegne da se dodjela sredstava namijenjenih za krivično gonjenje ratnih zločina i prateće funkcije uslovljava tako da ključne funkcije, kao što su zaštita i podrška svjedocima, zavise od političkih sporazuma o reformama na državnom nivou;
- Nastavi da radi sa Vijećem ministara BiH na izradi Strategije za tranzicijsku pravdu koja će osigurati institucionalno priznavanje žrtava, systemske i djelotvorne mjere obeštećenja i neophodnu političku posvećenost za njeno provođenje.

AMNESTY INTERNATIONAL POZIVA MEĐUNARODNU ZAJEDNICU U BIH DA:

- Nastavi podržavati inicijative i programe koji pružaju pomoć žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu kroz pravnu i psiho-socijalnu pomoć i reintegraciju, uključujući finansiranje pružalaca pravne pomoći i nevladinih organizacija koje trenutno pružaju ove usluge;
- Osigura kontinuiranu finansijsku i drugu podršku organizacijama UNDP, UN Women, UNFPA i IOM i omogući kontinuirano provođenje njihovih programa usmjerenih na jačanje kapaciteta pružalaca usluga psiho-socijalne pomoći i programa za osnaživanje žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu;
- Proširi buduće programe osnaživanja kako bi bile identifikovane i obuhvaćene često zanemarene regije i grupe koje do sada nisu koristile slične programe podrške i koje imaju izuzetno otežan pristup većini usluga. To uključuje udaljena ruralna područja gdje žrtve nisu skoncentrisane u velikom broju ili tamo gdje postojeća udruženja i nevladine organizacije nisu aktivne.

**AMNESTY INTERNATIONAL
JE GLOBALNI POKRET ZA
LJUDSKA PRAVA.
KADA SE NEPRAVDA DEŠI
JEDNOJ OSOBI TO SE TIČE
SVIH NAS.**

CONTACT US

info@amnesty.org

+44 (0)20 7413 5500

JOIN THE CONVERSATION

www.facebook.com/AmnestyGlobal

[@Amnesty](https://twitter.com/Amnesty)

“TREBAMO PODRŠKU, A NE SAŽALJENJE”

POSLEDNJA ŠANSA ZA PRAVDU ZA BOSANSKOHERCEGOVAČKE ŽRTVE RATNOG SILOVANJA

Dvije decenije nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini (BiH), mnoge od procijenjenih 20.000 žena koje su bile podvrgnute silovanju i drugim oblicima seksualnog nasilja se još uvijek bore sa dubokim i razornim posljedicama ovih zločina. One ne pate samo od psihičkih i fizičkih ožiljaka zločina kojima su bile izložene, već i od nemara vlasti.

Velika većina žrtava pati u tišini. Niz institucionalnih, političkih i društvenih prepreka ih sprečava da traže pravo na pomoć koja im je jako potrebna. Mali broj njih prima skromnu finansijsku pomoć od države i većina živi u siromaštvu, bez medicinske pomoći i lijekova o kojima ovise. Noseći se sa hroničnim bolestima i često paralizirajućom psihičkom traumom, mnoge žrtve preživljavaju na granicama siromaštva.

Ovaj izvještaj oslikava sumornu sliku uslova u kojima danas žive mnogi preživjeli i ukazuje na to kako je kombinacija faktora – uključujući nefunkcionalnu ustavnu, pravosudnu i upravnu strukturu države, nedostatak sredstava i političku paralizu – rezultirala neuspjehom vlasti da žrtvama pruži pravdu i reparaciju za zločine koje su pretrpjele.

Izvještaj poziva vlasti u BiH da uklone prepreke koje trenutno sprečavaju mnoge žrtve da ostvare svoja prava, te da bez odlaganja dogovore konkretne mjere koje bi im znatno poboljšale život. S obzirom na generaciju preživjelih koja je sve starija i čiji se broj postupno smanjuje, ovo bi mogla biti posljednja šansa za BiH da umanjí njihove patnje i osigura njihova prava u skladu sa svojim obavezama prema međunarodnom pravu.